

Monikulttuurisuus 2010-luvun lastenkirjoissa

Tutkimusmatka Tatum, Patun, Risto Rappääjän ja Reuhurinteen maailmaan

Pro gradu -tutkielma

Essi Markoff

0275699

Kasvatustieteiden tiedekunta

Yleinen kasvatustiede

KT Päivi Naskali

Lapin Yliopisto

2016

Lapin yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Monikulttuurisuus 2010-luvun lastenkirjoissa – Tutkimusmatka Tatun, Patun, Risto Räppääjän ja Reuhurinteen maailmaan

Tekijä: Essi Markoff

Koulutusohjelma/oppiaine: Yleinen kasvatustiede

Työn laji: Pro gradu -työ x Laudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 99, 2 liitettä

Vuosi: 2016

Tiivistelmä: Pro gradu -tutkielmassani tutkin, millaisena monikulttuurisuus näytetään 2010-luvun lastenkirjoissa. Vaikka elämme medioiden keskellä, lastenkirjat ovat edelleen päivittäinen osa lasten arkea. Monikulttuurisuuden lisääntyessä yhä useammilla lastenkirjojen lukijoilla tai heidän lähipiirillään on juuret muualla kuin Suomessa.

Tutkielmassani tarkastelen, millaista kuvaa Suomesta, maailmasta ja erilaisista kulttuureista lastenkirjat välittävät lukijoilleen. Aineistoni koostuu kuudesta 2010-luvulla julkaistusta suositusta kotimaisesta lastenkirjasta. Suositut lastenkirjat olen valinnut kirjastojen lainaustilastojen sekä kauppojen myyntitilastojen pohjalta ja kohdistan tarkasteluni luetuimpiin lastenkirjoihin, koska haluan tutkia sellaisia teoksia, joita mahdollisimman monet lapset lukevat. Tutkimusaineistonani on kaksi Tatu ja Patu -kirjaa, kaksi Risto Räppääjä -kirjaa sekä kaksi Reuhurinteen alakoulusta kertovaa kirjaa. Näitä teoksia analysoin Sara Millsin (1995) kehittämän feministisen lähilukemisen menetelmällä.

Monikulttuurisuutta esitetään aineistoni lastenkirjoissa erilaisista kulttuuritaustoista tulevien henkilöhahmojen kautta. Nämä hahmot ovat useimmiten sivu- tai taustahenkilöinä, mutta toisinaan monikulttuuriset hahmot ovat juonen kannalta merkittävässä rooleissa. Monikulttuuriset hahmot kuvataan pääosin samalla tavoin kuin muutkin hahmot, mutta poikkeuksena monikulttuurisille hahmoille piirretään muita hahmoja useammin huulet. Lisäksi joitakin hahmoja kuvataan stereotyyppisesti. Monikulttuurisuutta esitetään myös kohtaamisissa, suhteissa, asenteissa sekä kielessä. Suhteissa vieraanpelko voi aluksi määrittää kohtamista, mutta tutustumisen jälkeen hahmot usein ystäväystyvät. Asenteissa monikulttuurisuutta kuvataan stereotyyppien ja ennakkoluulojen kautta. Kielessä monikulttuurisuutta luodaan vieraankielensanoilla, erilaisilla nimillä sekä kulttuureihin viittaavilla käsitteillä.

Asiasanat: Monikulttuurisuus, lastenkirjallisuus, kirjallisuudentutkimus

Tutkimusmenetelmä(t): Lähiluku

Muita tietoja: Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi x

Kuva 1. Kirjastot, joista sain ”lainatuimmat kirjat” -tilastot. Näyttöleikkeen kartta
© Google

Kuva 2. Ramona juhlavaatteissa Faneja ja Fossiileja -kirjan kuvassa (sivu 84).
Kuvitus © Jii Roikonen ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2013.

Kuva 3. Aba, Jakke ja Nakke Kaahailua ja kepposia -kirjan kuvassa (sivu 10).
Kuvitus © Jii Roikonen ja Kustannus-osakeyhtiö Otava 2011.

Kuva 4. Aba ei pidä Hannu ja Kerttu sadusta. Kuva Kaahailua ja kepposia -kir-
jasta (sivu 51). Kuvitus © Jii Roikonen ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2011.

Kuva 5. Risto Räppääjä ja Sevillan saituri -kirjan hahmot illallisella. Maria del
Carmen Robledinos istuu kuvassa pöydän oikealla puolella keskellä (sivu 109).
Kuvitus © Christel Rönns 2014.

Kuva 6. Lu-Rei, Tatu, Patu, Kari-San ja Jas-Ui. Tatun ja Patun Avaruusseikkailu
(sivut 18–19). Kuvitus © 2011 Aino Havukainen ja Sami Toivonen.

Kuva 7. Patu, Tatu, Hyperkybermies sekä Erik Iva. Tatu ja Patu Supersankareina
(sivu 33). Kuvitus © 2010 Aino Havukainen ja Sami Toivonen.

Kuva 8. Erinäköisiä hahmoja Tatu ja Patu Supersankareina -kirjan kuvissa (sivut
44–45). Kuvitus © 2010 Aino Havukainen ja Sami Toivonen.

Kuva 9. Tatu, Kari-San, Patu ja Kea-Roh. Kea-Roh on ainoa heistä, jolle on piir-
retty huulet. Tatun ja Patun Avaruusseikkailu (sivu 22). Kuvitus © 2011 Aino Ha-
vukainen ja Sami Toivonen.

Kuva 10. Lennart, Rauha, Mirabella, Nelli ja Franz pelastavat Ristoa onkalosta.
Risto Räppääjä ja kaksoisolento (sivut 92–93). Kuvitus © Christel Rönns 2013.

Kuva 11. Rauha kuvittelee itsensä afrikkalaisena prinsessana teoksessa Risto
Räppääjä ja kaksoisolento (sivu 16). Kuvitus © Christel Rönns 2013.

Taulukko 1. Kirjojen nidemäärä ja lainauskerrat Lapin kirjastossa 3.5.2016.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	6
2 LASTEN- JA NUORTENKIRJALLISUUS	8
2.1 Lastenkirjallisuus kulttuurimuotona	8
2.2 Lasten- ja nuortenkirjallisuuden jäsenyyksiä.....	11
2.3 Realismi, helppolukuisuus ja huumori 2000-luvun lastenkirjallisuuden ilmiöinä.....	13
2.4 Monikulttuurisuus lasten- ja nuortenkirjallisuudessa	15
3 LASTENKIRJOJEN LUKEMINEN LÄHILUKUTEKNIIKALLA	22
3.1 Tutkimusongelmat.....	22
3.2 Aineistonvalinta	23
3.3 Lähilukeminen analyysimenetelmänä	27
3.4 Tatun, Patun, Risto Räppääjän ja Reuhurinteen esittely.....	32
3.4.1 Tatu ja Patu	33
3.4.2 Risto Räppääjä	35
3.4.3 Reuhurinne	36
3.4.4 Kirjojen kertojat ja näkökulmat	38
4 MONIKULTTUURISUUS HENKILÖHAHMOJEN MUODOSSA	40
4.1 Monikulttuuriset hahmot pääroolimaisissa osissa	40
4.2 Monikulttuuriset hahmot juonen kannalta merkittävässä sivuosissa ...	43
4.3 Monikulttuuriset hahmot sivuosissa ilman merkittävää roolia.....	46
4.4 Monikulttuuriset hahmot taustahenkilöinä	47
4.5 Monikulttuuriset hahmot verrattuna muihin hahmoihin.....	50
5 MONIKULTTUURISUUS SUHTEISSA JA ASEENTEISSA	53
5.1 Kulttuurien kohtaaminen ja suhteet.....	53
5.2 Ennakkoluulot ja asenteet puheessa	57
6 MONIKULTTUURISUUS KIELESSÄ JA KÄSITTEISSÄ	64
6.1 Kieli	64
6.2 Nimet	67
6.3 Käsitteet.....	69

7 POHDINTA.....	71
7.1 Lastenkirjallisuuden monikulttuuriset ja monenlaiset henkilöahmot .	71
7.2 Vieraanpelosta ystävyyssuhteisiin	75
7.3 Stereotypiat ja monikulttuurisuuskasvatus	77
7.4 Lastenkirjallisuuden kulttuuria tuottavat elementit.....	82
7.5 Kulttuurien paikka	86
7.6 Johtopäätökset.....	88
LÄHTEET	91
LIITTEET	100

1 JOHDANTO

Kirjoilla ja lukemisella on perinteisesti ollut vahva asema suomalaisessa kulttuurissa (Heikkilä-Halttunen 2015, 126). Vaikka elämme medioiden keskellä, silti lastenkirjat pitävät pintansa osana lasten elämää. Suomalaisten 0-8-vuotiaiden lasten mediankäyttöä on tutkittu vuosina 2010 ja 2013 Lasten mediabarometri -tutkimuksissa. Uusimman barometrin mukaan melkein kaikki lapset lukivat (tai heille luettiin) lähes joka päivä, eikä lukemisen määrässä tai laadussa ole tapahtunut merkittäviä muutoksia vuoteen 2010 verrattuna. (Suoninen 2013, 48–50.) Lukeminen on kaikille lapsille mahdollinen ja barometrien mukaan myös yleinen harrastus. Mobiilipelit tai ohjelmakirjastot eivät ole syrjäyttäneet kirjoja, vaan ne ovat lähes päivittäinen osa lasten arkea.

Monikulttuurisuus lisääntyy jatkuvasti ja yhä useammilla lastenkirjojen lukijoilla tai heidän lähipiirillään on juuret muualla kuin Suomessa. Vuonna 2015 turvapaikanhakijavirrat virittivät laajasti keskustelua maahanmuutosta, kun Suomeen saapui lähes kymmenkertainen määrä turvapaikanhakijoita aiempaan verrattuna (Sisäministeriö 2016). Yle Uutiset-sivustolla on viimeisimmän vuoden aikana julkaistu noin 7720 turvapaikanhakijoita koskevaa uutista, kun vastaava luku esimerkiksi hallituksen leikkausten kohdalla on noin 1200 (ks. Yle 2016). Uutisten lisäksi keskustelua on käyty myös sosiaalisessa mediassa, mikä on johtanut jopa ihmisten jaotteluun kahteen kategoriaan: ”suvakkeihin” ja ”rasisteihin”, joista toiset haluavat ottaa Suomeen asumaan joka ikisen hätää kärsivän ihmisen ja toiset tahtovat sulkea maan rajat.

Keskustelun kiinnittyminen ilmiön ääripäihin lisää tarvetta monikulttuurisuuskasvatukselle sekä asioista keskustelemiselle lasten kanssa: kuinka erilaisuuteen tulisi suhtautua? Mistä ja millaisia malleja lapset saavat erilaisuuden kohtaamiseen? Pro gradu -tutkielmassani selvitän, millaisena monikulttuurisuus näyttäytyy 2010-luvun lastenkirjoissa. Kirjat ovat lapsille yksi väylä oppia elämästä ja maailmasta sekä omaksua toimintatapoja tosielämän tilanteisiin. Tutkin lastenkirjojen

monikulttuurisuutta, koska haluan ottaa selville, millaista kuvaa Suomesta, maailmasta ja erilaisista kulttuureista lastenkirjat välittävät lukijoilleen. Aineistoksi olen valinnut suositut lastenkirjat, koska haluan kohdistaa tarkasteluni sellaisiin kirjoihin, joita mahdollisimman monet lapset lukevat. Tutkimusaineistonani on kuusi kirjaa, jotka olen valinnut kirjastojen lainaustilastojen ja kauppojen myyntitilastojen pohjalta. Näitä teoksia analysoin lähilukemisen menetelmällä.

Tutkimusaiheittani ovat omissa tutkimuksissaan käsitelleet Päivi Heikkilä-Halttunen (2013), Jaana Pesonen (2013 & 2015) sekä Anna Rastas (2013b). He ovat lähestyneet aihetta Afrikasta Suomeen muuttaneiden lasten ja nuorten näkökulmasta sekä historiallisesta näkökulmasta kuvaten sitä, kuinka monikulttuurisuus on näkynyt lastenkirjallisuudessa 1900-luvulla ja 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Tutkielmassa lähestyn aihetta 2010-luvun näkökulmasta, koska se tuo aiheeseen tuoreen lähestymistavan sekä paljastaa millaista elämää, yhteiskuntaa ja maailmaa nykypäivän lastenkirjat kuvaavat. Yhteistä omassa tutkielmassani ja Heikkilä-Halttusen tutkimuksessa on se, että adoptiolasten, ulkomaalaisten isien tai äitien, maahanmuuttajien ja pakolaisten lisäksi tutkin myös sitä, näkyvätkö kotoperäiset vähemmistöt, kuten romanikulttuurin edustajat, suomenruotsalaiset tai saamelaiset, 2010-luvun lastenkirjoissa.

Seuraavassa luvussa 2 avaan tutkielmani teoreettista viitekehystä kulttuurin, monikulttuurisuuden ja lastenkirjallisuuden käsitteiden ja määrittelyjen kautta. Tutkimuskysymyksistä, aineistosta ja sen valinnasta sekä lähilukumenetelmästä kerroon luvussa 3. Luvuissa 4-6 esittelen tutkimustuloksiani ja perustelen tulkintojani tekstinkatkelmilla sekä joillakin kuvilla. Kuvien käyttämiseen olen pyytänyt luvan teoksen kuvittajalta tai kuvien oikeuksien omistajalta. Luvussa 7 jatkan jo aiemmissa luvuissa alkaneita tulkintoja sekä esitän pohdintoja tutkimustuloksiin liittyen.

2 LASTEN- JA NUORTENKIRJALLISUUS

2.1 Lastenkirjallisuus kulttuurimuotona

Kulttuurin käsite on tärkeä tutkielmani kannalta kahdesta syystä. Ensinnäkin, tutkielmani aiheena ja aineistona on lastenkirjallisuus, joka on yksi lastenkulttuurin muoto. Toiseksi, tarkoitukseni on löytää monikulttuurisia piirteitä lastenkirjoista ja monikulttuurisuutta havaitakseni, täytyy ensin ymmärtää, mitä kulttuuri on ja millaisissa muodoissa se voi tulla näkyväksi.

Kun puhutaan lastenkulttuurista, tarkoitetaan sillä usein aikuisten lapsille tekemää kulttuuria. Lastenlaulut ovat aikuisten kirjoittamia sekä säveltämiä ja lasten teatteria sekä elokuvia tekevät yleensä aikuiset. Kirjastoissa on tuhansittain aikuisten lapsille kirjoittamia kirjoja. (Karlsson 2003, 29; Karlsson 2000, 87.) Lastenkirjallisuuden taustalla ovat useimmiten aikuiset, mutta olivatpa kirjailijat minikäikäisiä tahansa, lastenkirjat ovat tärkeä osa lastenkulttuuria ja lastenkirjallisuudella on monia tehtäviä. Kirjat kasvattavat mielikuvitusta, kutsuvat lapset lukemisen ja oppimisen maailmaan, tarjoavat lapselle esteettistä mielihyvää sekä tukevat kasvua ja kehitystä esimerkiksi kielen oppimisessa. (Rastas 2013a, 7).

Aikuiset ja lapset elävät useiden eri kulttuurien ympäröiminä: kodin kulttuuri, media, instituutioiden välittämät näkemykset ja kaveripiirin arvostukset muokkaavat ihmisten arkea, elämää ja toimintaa (Karlsson 2000, 87). Kirjallisuus sosiaalistaa lapsia yhteiskunnan jäseniksi, kansalaisiksi ja maailmankansalaisiksi, ja se voi tarjota välineitä ympäröivien kulttuurien ja ympäristössä tapahtuneiden muutosten ymmärtämiseen (Rastas 2013a, 7).

Merkitykset ovat osa kaikkea ihmisten ajattelua ja todellisuus muodostuu merkitystulkinnosta ja tulkintasäännöistä, joita ihmiset käyttävät arjessaan ymmärtääkseen ja jäsentääkseen maailmaa. Se, millaisena maailma nähdään, on erilaisten merkitysten kautta tehty tulkinta, ei absoluuttinen totuus maailmasta. (Alasuutari,

2011, 59–60; Eskola & Suoranta 1998, 45.) Kulttuuri on näiden yhteisten merkitysten järjestelmä, jota samaan yhteisöön, ryhmään tai kansakuntaan kuuluvat ihmiset käyttävät ymmärtääkseen maailmaa. Merkitykset eivät ole vapaasti leijailuvia ajatuksia, vaan osa materiaalista ja sosiaalista maailmaa. Yhteinen merkityskartta luo yhteenkuuluvuuden tunteen ja yhteisen identiteetin. (Hall 2003a, 85–91.)

Hallin mukaan kieli, uskonto, tavat ja traditiot ovat kulttuuria tuottavia merkitysjärjestelmiä (Hall 2003a, 85–91). Banks (2002 & 2006) on tunnistanut kuusi kulttuuria muovaavaa elementtiä, jotka voidaan tunnistaa ja erottaa kaikista kulttuureista. Nämä elementit ovat arvot ja käyttäytyminen, kieli ja murteet, sanaton viestintä, kulttuurinen tietoisuus, perspektiivi, maailmankuva ja viitekehys sekä samastuminen. (Banks 2002, 52–55; Banks 2006, 73–76.)

Kulttuurin keskeisiä elementtejä ovat yhteisössä vallitsevat arvot, normit ja ideaalit sekä näitä ilmentävät tavat ja traditiot (Saukkonen 2014, 18–19). Arvot kuvastuvat ihmisten käyttäytymisessä sekä siinä, kuinka henkilöt aistivat ja havainnoivat ympäristöään. Arvot voidaan jakaa koko kansakunnalle yhteisiin kansallisiin arvoihin sekä tiettyihin alaryhmiin tai alakulttuureihin liittyviin arvoihin. Näiden arvojen pohjalta erilaiset kulttuuriset ryhmät erottuvat toisistaan. (Banks 2002, 52–55; Banks 2006, 73–76.) Tavat ja traditiot ovat arkisia rituaaleja, käytäntöjä sekä tutun ja totutun kaavan toistamista. Traditiot antavat merkityksen elämän eri vaiheille, kuten syntymälle, murrosiälle, parisuhteelle ja kuolemalle. Tavat ja traditiot yhdistävät nykyiset ja edeltävät sukupolvet muun muassa tarinoiden, käsityötyöliien, pukeutumisen, koristautumisen sekä laulujen kautta. (Hall 2003a, 88–93.)

Kulttuuri on ihmisryhmien keino ymmärtää todellisuutta ja sitä voi kuvailla välineeksi, jonka avulla arvoja ilmennetään ja ihmisten välinen kommunikointi ja yhteisymmärrys ovat mahdollisia. (Benjamin 2014, 61–65). Kieli on väline, jota käytetään yhteyden saamiseen toiseen ihmiseen. Kieli on osa identiteettiä ja sitä voidaan käyttää johonkin ryhmään kuulumisen merkinä (Alameri-Sajama 2004,

16–17). Kieli yhdistää samaa kieltä puhuvia henkilöitä ja jättää ulkopuolelle ne, jotka eivät ymmärrä kieltä (Saukkonen 2014, 18–19). Yhteinen kieli mahdollistaa kommunikoinnin ja merkitysten antamisen, koska kielen avulla käsitteellistetään maailmaa. Kielen avulla ihmiset tulkitsevat ja jakavat kulttuurisia kokemuksiaan. (Benjamin 2014, 97–101.) Kielen lisäksi ihmiset kommunikoivat myös sanattomasti. Samaan kulttuuriin kuuluvat henkilöt voivat sanattoman viestinnän avulla ymmärtää toisiaan ja ennakoida toistensa aikomuksia. Sanatonta viestintää havainnoimalla voidaan tehdä näkyviksi kulttuurin näkymättömiä osia. (Banks 2002, 52–55; Banks 2006, 73–76.)

Kulttuurinen tietoisuus tarkoittaa tietoisuutta omasta ryhmästä. Kulttuurisen tietoisuuden avulla henkilö voi tunnistaa omalle kulttuurille ominaisia piirteitä ja erottaa sen muista ryhmistä samassa yhteiskunnassa. (Banks 2002, 52–55.) Aikojen kuluessa useimpiin maihin on syntynyt kulttuuri-identiteetti eli niiden kulttuuristen tekijöiden ja ominaisuuksien kokonaisuus, joista kyseinen yhteiskunta tunnustetaan omanlaisekseen maan sisä- ja ulkopuolella. Useimmat valtiot ovat todellisuudessa monikulttuurisia, sillä maan rajojen sisällä on enemmän kuin yksi kulttuurinen yhteisö. Tällöin osa yhteiskunnan jäsenistä samaistuu paremmin ja toiset huonommin valtion kulttuuriseen identiteettiin. (Saukkonen 2014, 50–55.)

Perspektiivi, maailmankuva ja viitekehys viittaavat siihen, että jotkut ajattelutavat voivat olla ohjeellisia ja yleisempiä joissain ryhmissä kuin toisissa (Banks 2006, 73–76). Esimerkiksi uskonto on merkittävä yhteisten merkitysten ylläpitäjä ja tärkeä osa monia kulttuureja. Uskonto on yhtäaikaan samaistumisen ja yhteenkuuluvuuden, että toiseuden ja erottautumisen lähde. Uskonnon kautta esimerkiksi samalla alueella asuvat ihmiset voivat tehdä eron toisiinsa. (Hall 2003a, 88–93; Saukkonen 2014, 18–20.) Samaistuminen on yhteenkuuluvuuden tunnetta jotakin ryhmää kohtaan sekä tämän ryhmän arvojen, kiinnostuksenkohteiden ja päämäärien omaksumista. Henkilöstä riippuen samastumisen kokeminen voi olla voimakasta tai heikkoa. (Banks 2006, 73–76.)

2.2 Lasten- ja nuortenkirjallisuuden jäsenyyksiä

Lastenkirjallisuuden ja nuortenkirjallisuuden laajempi käsite on kirjallisuus. Tämän yläkäsitteen muita suppeampia termejä lasten- ja nuortenkirjallisuuden lisäksi ovat ammattikirjallisuus, kansalliskirjallisuus, kaunokirjallisuus, käännöskirjallisuus, murrekirjallisuus, tietokirjallisuus sekä uskonnollinen kirjallisuus (YSA - Yleinen suomalainen asiasanasto 2016). Alakäsitteistä lasten- ja nuortenkirjallisuus on ainoa, joka määritellään lukijakohderyhmän mukaan ja se tekee lasten- ja nuortenkirjallisuudesta erityisen kirjallisuuden lajin. Ei ole olemassa esimerkiksi vanhusten- tai keski-ikäistenkirjallisuutta. Vaikka nuorisokirjallisuuden kohderyhmänä ovat lapset ja nuoret, niin näitä kirjoja lukevat myös kirjailijat, kustantajat, kriitikot, myyjät sekä vanhemmat. (Lesnik-Oberstein 1999, 15; Mustonen 2014, 15; Nodelman 2008, 207.)

Yksinkertaistetusti lasten- ja nuortenkirjallisuus on lapsia ja nuoria varten kirjoitettua kirjallisuutta. Toisinaan tämäkin määritelmä osoittautuu vääräksi, sillä useista alun perin aikuisille kirjoitetuista kirjoista on tullut nuorison suosikkeja sekä monia nuorille suunnattuja kirjoja lukevat myös aikuiset. (Lappalainen 1979, 15.) Esimerkiksi Tove Janssonin Muumi-kirjojen kohdalla on käyty keskustelua siitä, ovatko ne suunnattuja lapsille vai aikuisille. Sekä lapset että aikuiset ovat omaksuneet Muumi-kirjat itselleen ja löytäneet niistä jotain itseään puhuttelevaa. (Pohjamo 2014, 244–246; Ylönen 2014, 220–221.)

Lasten- ja nuortenkirjallisuutta kutsutaan toisinaan myös nuorisokirjallisuudeksi, joka yläkategoriana kattaa kaiken lapsille ja nuorille tarkoitetun kirjallisuuden sekä heidän itselleen omaksumansa kirjallisuuden. Lastenkirjallisuuden ja nuortenkirjallisuuden välinen raja on liikkuva, mutta yleensä noin 9-10-vuotiaat siirtyvät nuortenkirjoihin, koska silloin kiinnostus satuja kohtaan laskee ja se kohdentuu seikkailu-, tyttö- ja poikakirjoihin. (Lappalainen 1979, 15–17.)

Nuorisokirjallisuutta voidaan luokitella eri tavoin. Lukijan näkökulmasta voidaan erottaa neljäntyyppistä nuortenkirjallisuutta: nuorille muokattu aikuisten kirjallisuus, nuorison suosima aikuisten kirjallisuus, nuorisolle kirjoitettu kirjallisuus sekä nuorison kirjoittama kirjallisuus. Kirjallisuuden lajien mukaan nuortenkirjallisuus voidaan jakaa kolmeen luokkaan: nuorison kertomakirjallisuuteen, johon kuuluvat muun muassa romaanit, sadut ja kertomukset, nuorisolyriikkaan eli runoihin, loruihin ja rock-lyriikkaan sekä nuorisodraamaan, kuten nuorisonäytelmiin ja -musikaaleihin. Esitystavan mukaan nuorisokirjallisuus voidaan luokitella saattuihin, fantasiakirjallisuuteen, tieteiskirjallisuuteen sekä realistiseen kirjallisuuteen. (Karasma & Suvilehto 2014, 13.)

Lastenkirjallisuuden määrittelyn vaikeus perustuu osittain lapsuuden käsitteen määrittelyn vaikeuteen. Lastenkirjallisuus pitää sisällään erilaisia genrejä, kuten novellit, tietokirjat, sarjakuvat ja kauhun ja siitä syystä lastenkirjallisuutta on vaikea määrittellä omaksi genrekseen. (Mustonen 2014, 16–19; Nodelman 2008, 127-132, 146–147.) Lastenkirjallisuuden lajit ovat samoja kuin aikuislukijoille suunnatut kirjallisuuden lajit, mutta lisäksi lastenkirjallisuus kokonaisuutena on oma lajinsa.

Kuvakirjallisuus on yksi lastenkirjallisuuden muoto ja sen tutkimus kiinnittää erityistä huomiota lastenkirjojen kuvitukseen. Lastenkirjataide on yleensä esittävää ja kertovaa. Kuvakirjoja lukevat erityisesti pienemmät lapset ja kuvakirjakausi päättyy usein koulun aloittamisen aikoihin, jolloin kiinnostus alkaa suuntautua tekstipainotteisiin kirjoihin. (Karasma & Suvilehto 2014, 14–18; Laukka 2001, 64.) Kuvakirjat voidaan lajitella pienille lapsille tarkoitettuihin katselukirjoihin, isomille lapsille kirjoitettuihin kuvatarinoihin sekä varsinaisiin kuvakirjoihin. Lisäksi tietokuvakirjat voidaan nähdä omana lajinaan. Katselukirjoissa teksti on alisteinen kuville ja samat pienen lapsen maailmaa lähellä olevat esineet tai tapahtumat toistuvat kirjan sivuilla. Kuva on hallitsevassa roolissa myös kuvatarinoissa, joissa lyhyt juoni rakentuu tarinan ympärille. Kuvakirjassa kuvat ja teksti ovat tasapainossa ja ne muodostavat yhdessä ja erikseen erilaisia merkityksiä. (Heikkilä-Halttunen 2010, 10–11.)

Kuvitustaiteen tutkija ja lastenkirjakriitikko Maria Laukka (2001) huomauttaa, että lapset ovat aina katselleet muitakin kuin heille tarkoitettuja kuvia. Aiemmin on saatettu katsoa kirjoja salaa ja nykyään muun muassa internet on täynnä kuvia. Lapsi oppii katsellessaan kaikkia kuvia, olivat ne sitten opetuskuvia tai mainoksia. Katsoessaan kuvia lapsi ottaa vastaan viestejä kuvan tekijän maailmankuvasta, ihmiskuvasta sekä eettisestä ja esteettisestä näkemyksestä. Nämä käsitykset voivat tiedostamatta suodattua osaksi lapsen omaa maailmankuvaa. Näin ollen lastenkirjan tekijä on aina kasvattaja, vaikka kirjailijat ja kuvittajat joskus vastustavatkin tätä näkemystä. (Laukka 2001, 63.)

Lapsi suhtautuu kuviin aikuisia tunteellisemmin ja hän voi Laukan (2001, 64) esi-merkin mukaisesti repiä kirjasta pelottavan kuvan tai sotkea peikon kasvot. Muis-tan lapsuudestani kirjan, jota en halunnut luettavan, mutta jonka pelottavaa kuvaa halusin silti katsoa. Kuvassa oli tyttönukke, jonka hiukset olivat lähteneet. Pää oli kalju ja kyyneleet valuivat nuken poskille. Kuva voi aikaansaada lapsessa voi-makkaita tunteita, vaikka aikuisen silmin se ei olisi pelottava tai surullinen. Lapsi katsoo kuvia eri tavalla kuin aikuinen. Lapsi ei kiinnitä huomiota kuvan muodolli-siin piirteisiin tai esteettisiin näkökohtiin. Kuvien viivat, värit ja muodot voivat osana lukemiskokemuksesta saada aikaan lapsen ajattelussa jotakin, mitä aikuislu-kija ei havaitse. (Laukka 2001, 64.)

2.3 Realismi, helppolukuisuus ja huumori 2000-luvun lastenkir-jallisuuden ilmiöinä

Vuosituhanneen vaiheen lastenkirjan selvimmät tuntomerkit ovat realismi ja huu-mori. 2000-luvun lastenkirjoissa voidaan kertoa näennäisen kepeästi erilaisista perheistä, arjesta ja jopa kuolemasta. Ajatuksena on, että lapsi saattaa kokea elämässään pettymyksiä, sairauksia tai muita vaikeuksia ja häntä voi valmistaa näihin tilanteisiin kirjallisuuden avulla. Lastenkirjan kautta lapsi voi käsitellä arka-luonteisia tai pelottavia asioita turvallisessa ympäristössä. Päähenkilöiden kautta lapsi voi tunnetasolla samaistua tapahtumiin, mutta samalla kirja antaa aiheen

käsittelylle turvallisen etäisyyden. (Heikkilä-Halttunen 2010; 278–289; Karjalainen 2001, 56–59.)

Helppolukuiset lastenkirjat kohdennetaan juuri lukemaan opetteleville lapsille. Kirjojen koko on pienehkö, fonttikoko iso ja sivunasettelu selkeä. Tekstin määrä on suhteutettu lukijan taitotasoon ja tekstin väliin on asetettu kertomuksen juonta selventäviä kuvia. Helppolukuisten kirjojen aiheet ovat lapsen elämänpiiriin sopivia ja niissä käsitellään muun muassa koulua, eläimiä ja harrastuksia. Kirjoissa on usein salapoliisiromaanimaaisia piirteitä, jännitystä sekä arjen tapahtumista kumpuavaa huumoria. (Ekebom 2001, 52–53; Karjalainen 2001, 56–59, 79.)

Realistinen lastenkirja on suunnattu 5-10-vuotiaille lapsille ja sisältyy usein johonkin pienemmille lukijoille suunnattuun sarjaan, kuten Kirjava Kukko, Lukutoukka tai Minäpä luen itse. Realististen lastenromaanien ja -kertomusten tarkoituksena on ohjata lasta elämässä kohdattavien tilanteiden kohtaamiseen ja ratkaisemiseen. Kirjojen päähenkilöinä ovat ongelmiaan itse tai yhdessä toisten lasten kanssa selvittävät nokkelat lapsipäähenkilöt. Realistisen kirjoista tekee se, etteivät yliluonnolliset voimat tule avuksi, eivätkä vastustajat ole peräisin toisilta planeetoilta. Realistisia lastenkirjoja on myös kutsuttu kotikertomuksiksi, koska ne kertovat arkielämästä ja kirjojen henkilöt eivät juuri eroa kirjojen lukijoista. (Heikkilä-Halttunen 2010, 275–277; Karjalainen 2001, 56–59; Lappalainen 1979, 180–181; Neimala 2001, 106.)

Roisi huumori on 2000-luvun lastenkirjojen tyypillinen piirre. Humorististen lastenkirjojen taustalla on ajatus, että vakavia tai arkoja teemoja voi käsitellä lastenkirjoissa huumorin keinoin etäännyttämällä lukija tilanteista epärealistisuuden avulla. Humoristisissa kirjoissa pienet sattumukset suurenevät liioitteleviin mittasuhteisiin, jolloin tosielämässä ahdistavilta tuntuvat tilanteet alkavat tuntua hassuilta ja niin hullunkurisilta, ettei tilanteille voi kuin nauraa. Humoristisissa lastenkirjoissa arjen kommelluksia kuvataan ilman varoittavaa äänensävyä. Kuten realistisissa lastenkirjoissa myös humoristisissa lastenkirjoissa lapsipäähenkilöt rat-

kaiset itse pulmiaan salapolisiimaisesti. Aikuisten ja kekseliäitten lapsipäähenkilöiden väliset konfliktit ovat yleinen osa juonta ja tällaisia on havaittavissa esimerkiksi Sinikka ja Tiina Nopolan Risto Räppääjä ja Heinähattu ja Vilttitossu -kirjoissa. Huumori on myös keino innostaa vähän lukevia lapsia lukuharrastuksen pariin. (Karasma & Suvilehto 2014, 47–50; Karjalainen 2001, 56–70.)

Vaikka realistisia, humoristisia ja helppolukuisia lastenkirjoja kuvataan omina lastenkirjallisuuden lajeinaan, ne esiintyvät usein yhdessä, eivätkä sulje toisiaan pois. Esimerkiksi huumoria sisältävät lastenkirjat käsittelevät usein pohjimmiltaan arkisia ja lukijalle tuttuja tilanteita (Karasma & Suvilehto 2014, 49).

2.4 Monikulttuurisuus lasten- ja nuortenkirjallisuudessa

Arvion mukaan maailmassa on noin 200 valtiota, mutta yli 10000 erilaista kulttuuria (Liebkind 2000, 71). Nämä luvut kertovat, ettei valtio tarkoita yhtä yhdistävää kulttuuria, vaan valtion rajojen sisällä on useita kulttuureita (Benjamin 2014, 62). Monikulttuurisuus on ajankohtainen ilmiö myös Suomessa, koska maassa elää maahanmuuttajien lisäksi myös kotoperäisiä vähemmistöjä, joiden kulttuuri voi olla vieras valtakulttuurin edustajille.

Monikulttuurisuus-käsitettä käytetään yleisesti, mutta termin laaja käyttö ei ole selventänyt sen määritelmää. Koska ei ole selkeämpiä käsitteitä, joiden avulla voisimme käsitellä tämän aihepiirin asioita, on ainoa vaihtoehto käyttää ja tutkiskella edelleen monikulttuurisuus-termiä. (Hall 2003b, 233.) Hall on huomauttanut monikulttuurisuus-käsitteen tarkan ja yhtenäisen määritelmän puuttumisesta jo yli kymmenen vuotta sitten, mutta vieläkin käsitteen määritelmä ei ole selkiytynyt, vaan tutkijat määrittelevät teksteissään itse, mitä käsitteellä tarkoittavat.

Monikulttuurinen tarkoittaa useaan kulttuuriin liittyvää, perustuvaa ja kohdistuvaa tai monen eri kulttuurin piirteitä sisältävää (MOT Kielitoimiston sanakirja 2016).

Yksinkertaisimmillaan monikulttuurisuuden voi ymmärtää asiantilana eli, että monikulttuurisessa yhteiskunnassa on yhtäaikaan useita erilaisia kulttuureja. Monikulttuurisuus-käsite on kokonaisuudessaan paljon laajempi ja siihen punoutuvista ilmiöistä on usein vaikea keskustella, koska käytettyjen käsitteiden määrittely on vaikeaa. Tällaisia käsitteitä monikulttuurisuuden lisäksi ovat muun muassa toiseus, suvaitsevaisuus ja etnisyys. Lisäksi näillä käsitteillä voidaan tarkoittaa eri asioita eri yhteyksissä ja monissa tapauksissa termeille arjessa annetut merkitykset eivät ole samoja kuin viranomaisien tai tutkijoiden määritelmät. Suomalaiselle monikulttuurisuudelle tyypillistä on viranomaisnäkökulma, jonka mukaan viranomaiset ovat keskeisiä toimijoita ja heidän odotetaan ratkaisevan ongelmat. Monikulttuurisuuden määrittelyn vaikeus perustuu siihen, että se kuvaa yhtä aikaa tiettyä asiantilaa, määrittelee asiantilan seurauksia, suuntautuu tulevaisuuteen sekä asettaa tavoitteita ja ihanteita. (Huttunen, Löytty & Rastas 2005, 18–26.)

Monikulttuurisuuden ajatellaan saapuneen Suomeen 1990-luvulla maahanmuuton seurauksena ja aikana ennen sitä Suomi nähdään yksikulttuurisena sekä eristäytyneenä maana ja näin ollen unohdetaan muun muassa Suomen kotoperäiset vähemmistöt. Monikulttuurisuutta ei nähdä ”meidän” ominaisuutena, vaan ”muiden” erikoisuutena, joka ilmenee esimerkiksi valtaväestöstä poikkeavana uskontona tai etnisyytenä. (Löytty 2013, 276.) Pakolaiset ja turvapaikanhakijat eivät ole ainoita ”erilaista” kulttuuria edustavia ryhmiä Suomessa, vaan kotoperäisistä vähemmistöistä muun muassa romanit ja saamelaiset ovat värittäneet suomalaista kulttuuria jo paljon kauemmin. Onkin mielenkiintoista pohtia, onko Suomi koskaan ollutkaan yksikulttuurinen maa.

Alameri-Sajama (2004) määrittelee monikulttuurisuuden Virikkeitä-kulttuurilehdessä julkaistussa tekstissään erilaisten kulttuurien ystävälliseksi rinnakkaiseloksi ja vuoropuheluksi. Alameri-Sajaman mukaan monikulttuurisuus on kulttuurien välistä vuorovaikutusta, joka vaatii hyväksymistä ja sopeutumista toisinlaisiin kulttuureihin kuin omaan sekä rikastaa elämää. (Alameri-Sajama 2004, 16.) Tut-

kielmissani ymmärrän monikulttuurisuuden Alameri-Sajaman tavoin eräänlaisena suomalaisen yhteiskunnan ominaispiirteenä eli monikulttuurisuus on sitä, että eri kulttuurit elävät rinnakkain samassa maassa. En näe monikulttuurisuutta uutena ilmiönä Suomessa, koska maassamme on ollut erilaisia kulttuureja ja kieliä saamelaisten, romanien ja suomenruotsalaisten muodossa jo satoja vuosia. Toisaalta en täysin yhdy Alameri-Sajaman näkemykseen, että monikulttuurisuutta on vain kulttuurien välinen ystävällinen rinnakkaiselo, vaan monikulttuurisuuteen voi liittyä myös kulttuurien välisiä törmäyksiä.

Kukaan ei synny tyhjiöön, eikä kulttuuri ei ole ihmisessä syntyperäisesti oleva ominaisuus, vaan syntymäaikamme ja -paikkamme määrittävät, millaisten merkitysjärjestelmien ympäröiminä kasvamme. Kulttuuri välittyy yhteiskunnan, perheen ja kodin välittämänä perintönä ja se on kieltä, ajatuksia, arvoja, asenteita ja uskomuksia, joita opitaan kasvuympäristössä. (Alameri-Sajama 2004, 16–17; Lehtonen 2000, 17–18.) Lasten ja nuorten uskotaan usein omaksuvan ja edustavan vanhempiensa kulttuuria. Näin ei kuitenkaan aina ole, vaan esimerkiksi maahanmuuttajataustaisissa perheissä lapset kasvavat sekä vanhempien kulttuurin, että päiväkodin ja koulun välittämän valtakulttuurin vaikutuspiirissä. Maasta toiseen muutettaessa kulttuuri muuntuu ja maahanmuuttajataustaiset nuoret voivat rakentaa uudessa maassa uudenlaista kulttuuria ja identiteettiä. (Rastas 2013b, 91.) Lastenkirjoissa esitetyt perheet, yhteiskunnat ja tarinat esittävät jonkinlaista kuvaa maailmasta ja todellisuudesta ja siten lastenkirjat ovat yksi kulttuuria välittävä instituutio.

Englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa monikulttuurisella kirjallisuudella tarkoitetaan etnisten ja rodullisten vähemmistöjen sekä erilaisten kulttuurien ja kulttuurierojen olemassaolon huomioivaa kirjallisuutta. Monikulttuurinen kirjallisuus on pikemmin poliittinen kuin kirjallisuuteen liittyvä ilmiö ja sen kaksi ensisijaista tavoitetta ovat tiedottaa ja tehdä asioita näkyviksi. Monikulttuurisen kirjallisuuden päämääränä on suojella historiallisesti aliarvostettuja kansoja sekä kansojen arvoja ja kokemuksia. Monikulttuurinen kirjallisuus haastaa vallassa olevia

ideologioita ja sen tarkoituksena on kiinnittää huomiota kulttuurien moninaisuuden hyväksymiseen, kehittää herkkyyttä sosiaalista epätasa-arvoa kohtaan sekä kannustaa muutokseen. (Cai 2002, xii, 7, 134, 145–146, 165.)

Monikulttuurisen kirjallisuuden avulla voi luoda maahanmuuttajakuvauksia, jotka eivät keskity vain ongelmiin, vaan tuovat esiin vieraan kulttuurin ansiot ja hyvät puolet. Vieraan kulttuurin esittelijän ja hyvien puolien esiin nostajan tulisi olla vähemmistökulttuurin edustaja, jolloin teoksen kautta kuvattavat kokemukset olisivat autenttisia. Vielä tällaisia nuortenkirjailijoita ei ole, mutta toivottavasti tulevaisuudessa on. (Karasma & Suvilehto 2014, 283.) Tutkielmassani analyysiin kohteena eivät ole monikulttuuriset lastenkirjat, vaan suositut lastenkirjat, joissa on monikulttuurisia piirteitä. Erityisesti monikulttuurisia lastenkirjoja on tutkinut Eveliina Kontio (2007) pro gradu -tutkielmassaan. Suomessa monikulttuurisuuteen kytkeytyvät aiheet ovat kiinnostaneet lähinnä niitä lastenkirjojen tekijöitä, joilla on henkilökohtainen suhde aiheeseen esimerkiksi kansainvälisen adoptioprosessin kautta (Heikkilä-Halttunen 2013, 52–53).

Oman ymmärrykseni mukaan kuka tahansa voi olla monikulttuurinen, eikä se vaadi ulkomaalaista vanhempaa tai kuulumista romanikulttuuriin. Monikulttuurisuus pitää sisällään ajatuksen monista kulttuureista, jotka elävät yhtäaikaan. Esimerkiksi nuorisolla, vanhuksilla ja lapsilla on omat alakulttuurinsa, joihin voi sisältyä tietynlaisia tapoja, normeja ja kieliä (ks. Benjamin 2014, 66–69). Tutkielmassani monikulttuurisuus määrittyy kuitenkin eritavoin, koska ilmiötä paremmin kuvaavaa yhteisnimikettä en aineistossa esiintyvälle vähemmistökulttuurien edustajille keksinyt. Puhun tutkielmassani monikulttuurisista hahmoista ja sillä tarkoitan sellaisia hahmoja, jotka kuuluvat valtakulttuurin lisäksi johonkin keskivertosuomalaiselle harvinaisempaan kulttuuriin. Tällainen vähemmistökulttuuri voi liittyä esimerkiksi vanhempien kotimaahan tai kulttuuriin.

Lasten kuvakirjallisuudessa monikulttuurisuus muuttui 2000-luvun taitteessa, kun vieraita kulttuureja tuotiin suoraan suomalaislasten arkeen muun muassa maa-

hanmuuttaja- ja adoptiolasten hahmoissa. Aiemmin lastenkirjoissa erilaisiin kulttuureihin liittyvät kertomukset olivat sijoittuneet vieraaseen maahan ja ympäristöön. Erilaisista taustoista tulevien hahmojen esittäminen lastenkirjojen suomalaisessa miljöössä ei kuitenkaan riitä, koska kirjoissa tapahtumista kerrotaan usein suomalaislapsen perspektiivistä maahanmuuttaja- tai adoptiolapsen sijaan. Ideaalitalanne saavutetaan vasta, kun kirjoja kirjoitetaan maahanmuuttaja- tai adoptiolapsen näkökulmasta. (Heikkilä-Haluttunen 2013, 56–57.)

Eri kulttuureihin ja vähemmistöihin tutustuminen voi olla yksi keino edistää suvaitsevaisuutta, koska vieras asia voi pelottaa ja aiheuttaa ennakkoluuloja. (Lehtonen & Löytty 2003). Monikulttuurisen kirjallisuuden kautta kaikki lapset voivat tutustua erilaisiin kulttuureihin ja muun muassa maahanmuuttajien kokemuksiin (Lamme, Fu & Lowery 2004, 123). Rasismista voi kertoa lapsille tarinoiden avulla, sillä fiktiivinen tarinamaailma on sopiva ympäristö myös vaikeiden asioiden käsittelyyn. Liian rankkoja tarinoita lapsille ei kannata kirjoittaa, koska pelästymisen ja masentumisen eivät parhaiten kasvata lapsilukijaa avarakatseisuuteen. (Neimala 2001, 112.)

Pesonen (2015) on tutkinut väitöskirjassaan lastenkirjojen monikulttuurisuutta representaation käsitteen kautta. Representaatio tarkoittaa esitystä tai uudelleen esittämistä ja sen kohteisiin, kuten kuviin tai ihmisiin, liitetään tietynlaisia merkityksiä. Representaatio on yhtä aikaa esittävä, edustava ja tuottava, sillä esimerkiksi valokuva, joka esittää Miss Suomea, edustaa myös laajempaa kokonaisuutta, kuten missi-instituutiota ja naisellisuuden tapoja. Representaatioiden tuottava ulottuvuus kuvaa sitä, kuinka ne toimivat erilaisten arvostusten ja mielikuvien muodostajina. Representaatiot eivät vain peilaa yhteiskunnallisia arvoja ja ymmärryksiä, vaan osallistuvat niiden muotoutumiseen. Ne luovat erilaisia kehyksiä todellisuuden ymmärtämiseen sekä uusintavat, tuottavat ja markkinoivat käsityksiä muun muassa sukupuolesta, suomalaisuudesta ja sosiaalisesta asemasta. Representaatioiden vastaanottajat eli katsojat tai lukijat tulkitsevat niitä suhteessa aiempiin käsityksiinsä ja neuvottelevat niistä suhteessa omiin arvoihinsa ja näkemyksiinsä. (Paasonen 2010, 40–42.)

Kohteensa representaatiot esittävät tietyssä valossa ja yhdistävät niihin erilaisia piirteitä. Esimerkiksi missi on lapsirakas, luonnollinen ja ystävällinen, kun taas kohumissit rikkovat näitä ihanteita. Sukupuolentutkimuksessa, taiteen, kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksessa representaation käsitteen pohjalta on paneuduttu kulttuuristen merkkien merkityksiin ja vaikutuksiin, eli representaation kautta on tutkittu, miten erilaiset kuvat rakentuvat, kiertävät ja toimivat kulttuurissa ja yhteiskunnallisissa viitekehyksissä. (Paasonen 2010, 40–42.)

Representaatiot ovat vallan väline, sillä se, kuinka esimerkiksi vähemmistöjä kohdellaan kulttuurisissa representaatioissa, on osa sitä, kuinka heihin suhtaudutaan todellisessa elämässä (Dyer 2002, 1–2.) Representaatiot eivät vain kuvasta yhteiskunnallisia ilmiöitä, vaan ne myös rakentavat kuvaa siitä, kuinka ihmiset näkevät itsensä ja toiset (Pesonen 2015, 56). Lastenkirjat ovat eräänlainen representaatio todellisuudesta ja yhdyn Pesosen (2015) näkemykseen siitä, että lastenkirja on kulttuurintuote, joka ei vain heijasta sosiaalista todellisuutta vaan myös rakentaa sitä.

Monikulttuurisuuskasvatus on yksi keino kasvattaa lapsia vieraiden kulttuurien suvaitsevaisuuteen, empatiaan ja arvostukseen sekä lisätä kritiikkiä rasismia kohtaan. Monikulttuurisuuskasvatuksen menetelmänä voidaan käyttää stereotyyppisiä, jotka ovat yksi representaation väline. Stereotypia on jossakin ryhmässä yleinen, liioitellun kielteinen tai myönteinen jokin ihmisryhmää koskeva käsitys. Stereotypian ja ennakkoluulon ero on siinä, että ennakkoluulo on aina kielteinen, mutta stereotypia voi olla myös myönteinen. Stereotyyppien avulla ihmisiä luokitellaan erilaisiin kategorioihin ja stereotyyppit voivat toimia merkittävänä ylivallan vahvistamisen välineinä. Kirjallisuus on lapsille yksi väylä tutustua vieraisiin kulttuureihin ja lastenkirjojen tarinoiden kautta lapset voivat ymmärtää, kuinka toiset ihmiset tuntevat, elävät ja ajattelevat. Lasten- ja nuortenkirjallisuudessa stereotyyppien kautta nuoren lukijan voi saada huomaamaan ihmisten väliset erot ja yhtäläisyydet. (Aerila 2010, 42; Herkman 2001, 221–222; Short 2009, 1, 4; Stranden 2002, 40; Virrankoski 1994, 94.)

Nuortenromaaneja voidaan käyttää monikulttuurisuusaiheisen opetuskeskustelun lähtökohdaksi, koska nuortenkirjojen hahmot ovat usein stereotyyppisiä ja toisilleen vastakkaisia. Vastakkainasettelun ymmärtäminen voi saada nuoren lukijan kyseenalaistamaan eri kulttuureihin liitettäviä stereotyyppioita. (Aerila 2010, 118–120; Aerila 2013, 166.) Kun monikulttuurisuuskasvatuksessa yhdistetään lastenkirjallisuus ja stereotyyppit, täytyy suvaitsevaisen maailmakuvan rakentamiseksi opettaa lukijoille myös kriittistä lukutaitoa sekä keskustella stereotyyppioista (ks. Short 2009, 8–9).

Kulttuuri muuttuu ajan kuluessa ja samoin näkemykset hyvästä lapsuudesta ovat sidoksissa elettyyn aikaan ja kulttuuriin. Käsitteet lapsuudesta peilautuvat lastenkirjallisuuteen ja jokaisessa kirjassa on jonkinlainen maailmankatsomus, jota se lukijalle tarjoaa. Lapset eivät usein osaa kyseenalaistaa lukemaansa ja siitä syystä on olennaista pohtia, millaista maailmankuvaa lastenkirjat tarjoavat lukijoilleen. Tarinan maailmankuva voi olla ahdasmielinen, avarakatseinen tai jotakin siltä väliltä ja se näyttäytyy muun muassa siinä, millaisena henkilöt kuvataan ja, kuinka he käyttäytyvät: ovatko lapsihahmot aktiivisia toimijoita vai aikuisten ohjaamia. Lapselle kirjat eivät ole vain tarinoita. Ne ovat oma maailmansa, jonka kautta koetaan tunteita, tutkitaan ympäristöä sekä opitaan erilaisia toimintamalleja. Lastenkirjallisuudesta keskusteltaessa on olennaista huomioida kenen näkökulmaa ja millaista maailmaa kirjat kuvailevat. Kasvattajien ja vanhempien pohdittavaksi jää, mitä lastenkirja tai tarina kertoo lapselle maailmasta ja haluavatko he lapsen omaksuvan kirjan tarjoaman maailmankuvan. (Karasma & Suvilehto 2014, 300–302.)

3 LASTENKIRJOJEN LUKEMINEN LÄHILUKUTEKNIIKALLA

3.1 Tutkimusongelmat

Suomessa asuvien ulkomaalaistaustaisten henkilöiden määrä on tuplaantunut viimeisen kymmenen vuoden aikana. Vuonna 2004 ulkomaalaistaustaisten määrä suomen väestöstä oli hieman alle 150 000, mutta vuonna 2014 ulkomaalaistaustaisia oli jo yli 320 000. Näissä tilastoissa eivät näy kotoperäiset vähemmistöt, kuten romanit, koska Suomessa ei kerätä tilastoja väestön etnisen taustan mukaan. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2015 väestöstä 5,29% puhui äidinkielenään ruotsia, 0,04% saamea, 1,32% venäjää ja 4,69% jotakin muuta kieltä. (Tilastokeskus 2016; Tilastokeskus – ulkomaalaistaustaiset 2016.) Eri kieli- ja kulttuuritaustasta tulevien lastenkirjojen lukijoiden määrä kasvaa siis jatkuvasti, mikä lisää tarvetta sellaiselle kirjallisuudelle, josta erilaiset suomalaiset lapset voivat löytää samaistumisen kohteita. Tutkielmassani tarkastelen, kuinka tämän hetkinen lastenkirjallisuus kuvaa erilaisia kulttuureja ja onko kirjoissa tarjolla samaistumisen kohteita myös muille kuin valtaväestöön kuuluville lapsille.

Tutkielmani päätehtävänä on selvittää, miten monikulttuurisuutta esitetään 2010-luvun kotimaisissa lastenkirjoissa. Päättutkimusongelmallani pyrin luomaan kokonaiskuvaa siitä, millaisissa muodoissa monikulttuurisuutta esitetään lastenkirjallisuudessa. Päättutkimuskysymykseni alaongelmia on kaksi, joista ensimmäinen on: millaiset kulttuuria tuottavat elementit luovat kuvaa monikulttuurisuudesta? Tämän kysymyksen tarkoituksena on pohtia Hallin (2003a) ja Banksin (2002; 2006) kuvaamia kulttuurin ilmenemismuotoja ja sitä, kuinka ne rakentavat kuvaa monikulttuurisuudesta. Toinen alaongelmani on: minkälaisia merkityksiä erilaisiin kulttuuriryhmiin liitetään lastenkirjoissa? Tämän kysymyksen kautta tarkastelen sitä, kuvataanko kirjoissa joitakin vähemmistöryhmiä eri tavoilla kuin valtaväestöä tai toisia vähemmistöryhmiä.

Tarkoitukseni on tutkia lastenkirjoja aiemmin esittelemieni kulttuurin, lastenkirjallisuuden ja monikulttuurisuuden määritelmien ja näkökulmien kautta sekä jatkaa pohdintaa siihen, millaista maailmankuvaa ja suomalaista yhteiskuntaa lastenkirjoissa kuvataan. Oletukseni on, että monikulttuurisuus näkyy lastenkirjoissa erilaisista taustoista tulevien henkilöhahmojen muodossa. Nämä hahmot edustavat ehkä jotakin kotoperäistä vähemmistökulttuuria tai hahmolla on juuret Suomen lisäksi myös jossain toisessa maassa.

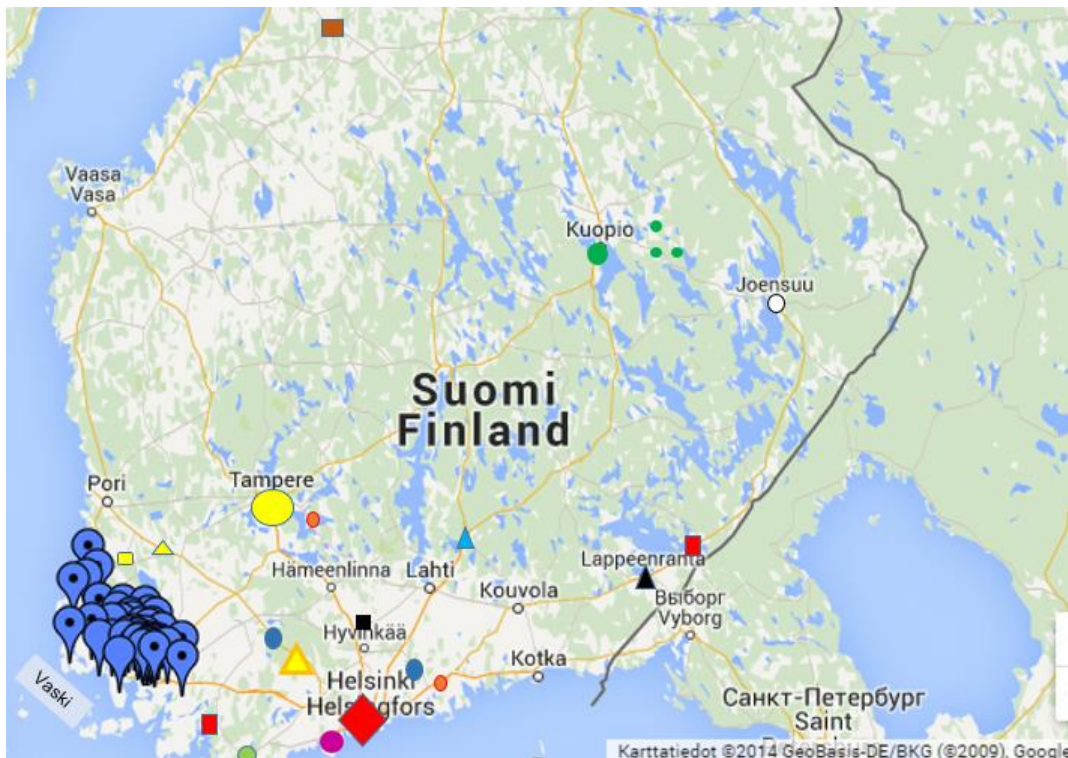
3.2 Aineistonvalinta

Aineistoksi olen valinnut kuusi suosittua 2010-luvulla julkaistua lastenkirjaa. Olen pyrkinyt tekemään aineiston valintaprosessin mahdollisimman läpinäkyväksi ja seuraavaksi kuvaan, millaisten valintojen kautta valitsin aineistoni juuri nämä teokset. Päädyin suosituimpien lastenkirjojen valintaan, koska haluan tutkia sellaisia kirjoja, joita mahdollisimman monet lapset ovat lukeneet. Aineiston olen valinnut kirjastojen vuosittaisten ”lainatuimmat kirjat” -listauksien sekä kirjojen myyntitilastojen perusteella. Aineistoa valitessani teosten tuli täyttää seuraavat kriteerit:

- Kirja on julkaistu vuonna 2010 tai sen jälkeen.
- Päähenkilöt ovat ihmisiä.
- Kyseessä ei ole tietokirja.
- Kirja on kotimainen, ei käännöskirja.

Aineiston valintaprosessissa mukana oli kaksikymmentä kirjastoa. Kirjastojen toimialueeseen voi kuulua yksi tai useita paikkakuntia ja kirjastoja. Esimerkiksi Vaski-kirjastot koostuvat 42 kirjastosta. Liitteessä 1 olen luetellut kirjastot, joista sain lainatuimpien teosten listauksia. Lähes kaikkien kirjastojen listaukset ovat saatavilla internetissä ja muutaman kirjaston tiedot sain ottamalla yhteyttä kirjastoon. Kaikissa kirjastoissa ei ollut saatavilla vuosittaista tilastoa kaikilta vuosilta, vaan esimerkiksi Helmet-kirjaston lainatuimmat kirjat -listat ovat vuosilta 2010 ja

2014, kun taas Kirkkonummen kirjastossa oli saatavilla kaikki tarvitsemani vuodet. Suurin osa kirjastoista sijaitsee Etelä-Suomessa. Ylivieska, Joensuu ja Kuopio ovat mukana olevista kirjastoista pohjoisimmat. Kaipasin monipuolisempaa ja koko maan kattavaa näkökulmaa ja pyysin Lapin kirjastosta, Oulun kirjastosta ja Vaasan kirjastosta tietoja lainatuimmista kirjoista. Lapin kirjastosta ja Oulun kirjastosta vastattiin, ettei listauksia voi saada, koska niitä ei ole olemassa tai järjestelmästä ei saada ulos tällaisia tietoja. Vaasan kirjasto ei vastannut.

Kuva 1. Kirjastot, joista sain "lainatuimmat kirjat" -tilastot. Näyttöleikkeen kartta © Google

Googlen hakutuloksissa huomasin, että Joensuun kirjastossa on listattu lainatuimpia kirjoja, mutta internetosoite oli vanhentunut. Otin yhteyttä kirjastoon ja sain vuosien 2010 ja 2014 lainatuimpien kirjojen listat. Joensuun kirjaston tietopalvelun työntekijä kertoi mielenkiintoisen huomion sähköpostissaan: "Tatu ja Patu sekä Risto Räppääjä ovat edelleen kärjessä, johtuen siitäkin, että niistä on hankittu todella runsaasti niteitä." (Häyhä-Karmainen 2015). Sen lisäksi, että kyseiset kirjasarjat ovat suosittuja, niin lainausmääriin vaikuttaa myös suuri nide-

määrä. Esimerkkinä listasin alapuolelle aineistonkeruussa vastaan tulleita ja tutkielmani aiheistoksi sopivia lastenkirjoja ja niiden nidemääriä Lapin kirjastoissa ja kirjastoautoissa. (Lapin kirjasto 2016).

Taulukko 1. Kirjojen nidemäärä ja lainauskerrat Lapin kirjastossa 3.5.2016.

Kirjan nimi	Nide- määrä	Lainaus- kerrat tänä vuonna	Lainauskerrat yhtä nidettä kohti
Risto Räppääjä ja kaksoisolento	83	277	3,3
Tatu ja Patu supersankareina	68	234	3,4
Kaahailua ja kepposia	58	75	1,3
Ella ja kadonnut karttakeppi	57	137	2,4
Siiri ja lumimies	53	163	3,1
Heinähattu, Vilttitossu ja ärhäkkä koululainen	52	166	2,2
Me Rosvolat	36	77	2,1
Jesse pentukoira	34	79	2,3
Konsta leirikoulussa	35	59	1,7
Hello Ruby	25	65	2,6

Vaikka nidemäärät suhteutetaan lainauskertoihin, ovat esimerkkini perusteella Tatu ja Patu ja Risto Räppääjä -kirjat edelleen lainatuimpia kirjoja. Näiden lisäksi vain Siiri-kirja on yltävät yli kolmeen lainauskertaan yhtä nidettä kohti. Suuri nidemäärä ei pelkästään selitä suuria lainausmääriä, vaan Tatu ja Patu ja Risto Räppääjä -kirjoja lainataan myös paljon.

Useat kirjastot julkaisevat kymmenen lainatuimman kirjan listoja. Nämä listat sisälsivät tavallisesti viisi Tatu ja Patu -kirjaa ja viisi Risto Räppääjä -kirjaa. Mikäli lastenkirjat oli jaoteltu kuvakirjoihin ja kaunokirjallisuuteen, sisälsi kuvakirjojen listaus kymmenen Tatu ja Patu -kirjaa ja kaunokirjallisuuden listaus kymmenen Risto Räppääjä -kirjaa. Osa kirjoista karsiutui aineistostani, koska ne olivat tietokirjoja tai niiden päähenkilöt eivät olleet ihmisiä. Koska laajoja lainaustilastoja ei ole saatavilla ja pelkkien lainaustilastojen perusteella joutuisin tutkimaan vain kahta kirjasarjaa, päätin ottaa mukaan myös kirjojen myyntitilastot.

Myyntitilastoihin keräsin tietoja kahdesta erillisestä tilastosta: Kirjakauppaliiton ja Suomen Kustannusyhdistyksen listaukset luetuimmista kirjoista. Kirjakauppaliiton tilastot perustuvat laajan valikoiman kirjakauppojen ja muutamien markettiketjujen kirjamyyntiosastojen kirjamyyntiin. Listat julkaistaan kuukausittain. (Kirjakauppaliitto 2015.) Suomen Kustannusyhdistys julkaisee vuosittain tilastot Bestseller-kirjoista. Tiedot kerätään tiedustelemalla kustantajilta teoksia, joiden kappalemääräinen myynti riittää niiden nousemiseksi eniten myytyjen joukkoon. (Suomen kustannusyhdistys 2015.)

Yhdistin lainaus- ja myyntitilastot ja valitsin kirjoja aluksi sen mukaan, että ne ovat olleet mukana kaikissa kolmessa lähteessäni eli kirjastojen lainatuimmista ja molemmista myyntitilastoissa. Tämän jälkeen minulla oli neljä Tatu ja Patu -kirjaa, viisi Risto Räppääjä -kirjaa, neljä Ella-kirjaa ja yksi Heinähattu ja Vilttitossu -kirja. Tutkittaessa lastenkirjojen monikulttuurisuutta, täytyy löytää kirjoja, joissa kuvaataan erilaisia kulttuureja. Taustaoletuksenani oli, että lähes kaikissa 2010-luvun lastenkirjoissa on jonkinlaista monikulttuurisuutta. Kirjasarjojen osalta en oletanut, että jokainen osa käsittelee tai esittelee monikulttuurisuutta, vaan ajattelin voivani valita sellaiset teokset, joissa monikulttuurisuus on läsnä. Kirjasarjojen eri osissa näkyi erilaisia teemoja. Esimerkiksi Ella ja yön ritarit kirjassa sivuteemana jääkiekon lisäksi oli vanhustenhoito hoitokodeissa: lapset halusivat vapauttaa vanhukset. Olin kuitenkin väärässä siinä, että monikulttuurisuutta olisi kaikissa kirjasarjoissa, sillä monikulttuurisuuden kuvaaminen oli yleistä tietyissä kirjasarjoissa ja toisissa sitä ei ollut ollenkaan.

Kirjasarjoissa yhden teoksen perusteella on vaikea luoda kuvaa siitä, millaisia aiheita ja ilmiöitä teoksissa käsitellään ja siitä syystä valitsin aineistooni kaksi teosta jokaisesta kirjasarjasta. Tatu ja Patu -kirjoista sekä Risto Räppääjä -kirjoista löytyi ensilukemisella monikulttuurisia piirteitä ja valitsin aineistooni kaksi kirjaa molemmista sarjoista, sen perusteella, että valituissa kirjoissa käsitellään laajimmin monikulttuurisuuteen liittyviä ilmiöitä: kirjoissa on erilaisista taustoista tulevia hahmoja sekä kulttuurien välistä kohtaamista. Luettuani kuusi 2010-luvulla julkaistua Ella-kirjaa totesin, että kirjoissa käsitellään ajankohtaisia aiheita, kuten

oikeudenmukaisuuden puolesta taistelua, luonnonsuojelua sekä kiusaamista, mutta kirjoissa ei ole monikulttuurisuutta. Ainoat viittaukset muihin kieliin ja kulttuureihin olivat Den glider in -laulu, italiaksi esitetty ooppera sekä kirjan kuvassa ranskalaisen näköinen kokki. 2010-luvulla julkaistuissa Heinähattu ja Vilttitossu -kirjoissa ei myöskään ollut muuta monikulttuurisuutta kuin, että Ärhäkkä koululainen -kirjassa kannen sisäpuolen kuvassa on nakkikioski, mutta Kalju Koponen -kirjassa se on muuttunut kebabgrilliksi.

Jottei tutkielmani jäisi vain kahden kirjasarjan tutkimiseksi, kävin läpi sellaisia kirjoja, jotka nousivat esiin kahdessa kolmesta tilastosta. Tiina Nopolan Siiri-kirjoista kolme nousi esiin Kirjakauppaliiton sekä Suomen Kustannusyhdistyksen kirjatilastoissa ja yksi kirjastojen tilastoissa. Siiri tekee maalin -kirjassa jalkapallojoukkueessa pelaa tummaihoisen tyttö, mutta koska tarinassa monikulttuurisuus ei tule ilmi, ei kirjaa ole mielekästä analysoida. Myös Siri Kolun Me Rosvolat -kirjat mainittiin Kirjakauppaliiton ja Suomen Kustannusyhdistyksen tilastoissa, mutta kirjat ovat romaaneja ja liian pitkiä lähiluettaviksi. Tuula Kallioniemen Reuhurinne-kirjasarjan uudet 2010-luvulla julkaistut osat olivat Kirjakauppaliiton tilastoissa sekä kirjastojen tilastoissa. Teoksissa on monikulttuurisia piirteitä, joten päätin ottaa Reuhurinne-sarjan kaksi kirjaa mukaan analyysiin. Reuhurinne-kirjoista valitsin Tatu ja Patu sekä Risto Räppääjä -kirjojen tapaan ne teokset, joissa käsiteltiin monikulttuurisia aiheita.

3.3 Lähilukeminen analyysimenetelmänä

Analyysimenetelmänä lähiluku (engl. close reading) on lähtöisin kirjallisuudentutkimuksen uuskriittisestä koulukunnasta. Uuskritiikki (engl. New Criticism) on Englannissa 1920-luvulla alkunsa saanut suuntaus, jonka päämääränä oli tehdä kirjallisuudentutkimuksesta oma tieteenalansa. Uuskritiikkiin kuului tekstien lukeminen itsenäisinä ja riippumattomina teoksina, joiden tulkinnassa ei vedottu historiallisiin tai kulttuurisiin olosuhteisiin, kirjailijan aikeisiin tai hänen elämänkerrallisiin vaiheisiin. Olennaista oli tekstin tarkka, herkkä ja huolellinen lukeminen, jossa

huomio kiinnitettiin vain sanoihin. Uuskriitikoiden näkemystä kirjallisuudesta kutsutaan teosautonomiseksi, koska heille merkityksellisiä olivat vain sanat paperilla. (Korsisaari 2001, 292–294; Pöysä 2010, 331.)

Uuskritiikin synnyttämät huolellisen lähiluvun menetelmät ovat edelleen arvoaan kirjallisuustieteissä, mutta näkemys teoksista itsenäisinä objekteina on saanut väistyä muun muassa psykoanalyttisen, jälkikolonialistisen ja feministisen kirjallisuudentutkimuksen tieltä. Nämä uudemmat suuntaukset eivät usko, että teoksia on mahdollista tutkia irrallaan todellisuudesta, vaan niissä huomioidaan teosten suhteet ympäröivään maailmaan. (Korsisaari 2001, 292–294; Mehtonen 2001, 50.) Filosofian tohtori ja folkloristi Jyrki Pöysä (2015) on kirjoittanut kirjan lähilukemisesta analyysimuotona. Pöysä toteaa, ettei nykypäivänä lähiluku ole sidottu enää vain uuskriittiseen koulukuntaan, vaan sillä voidaan tarkoittaa kaikkea huolellista ja ymmärtävää teoksen tulkintaa. Erityisen väljästi lähiluvun metodia käytetään kulttuurintutkimuksen ja naistutkimuksen julkaisuissa ja tällä havainnollaan Pöysä viittaa muun muassa feministisen lähiluvun kehittäjään Sara Millsiin. (Pöysä 2010, 331.)

Tutkielmassani analyysin pohjana on kirjallisuudentutkija Sara Millsin (1995) kehittämä feministinen lähiluku. Kun lähiluvun uuskriittinen koulukunta piti itsestään selvänä vaatimusta teoksen autonomisesta tarkastelusta, niin feministinen lähiluku haluaa nostaa esiin tekstin, kirjoittajan, lukijan sekä tekstin henkilöhahmojen kontekstin ja sukupuolen. Perinteisesti stilistiikka eli kirjallisen kielen, tekstien ja diskurssien tyylin tutkimus ei ole ollut kiinnostunut teksteistä niiden tekokontekstissa tai sen kriittisestä arvioinnista. Sellaiset tekijät, kuten sukupuoli, rotu ja luokka, eivät ole päätyneet analyysiin muutoin kuin satunaisten kommenttien muodossa. Feministinen analyysi pyrkii osoittamaan, kuinka sukupuolta esitetään teksteissä ja kielessä. (Mills 1995, 1, 7, 9–12.) Tutkielmassani kiinnostuksen pääkohteena on sukupuolen sijaan monikulttuurisuus ja feminististä lähilukua soveltamalla, pyrin löytämään kirjoista tapoja, joilla monikulttuurisuutta esitetään.

Mills (1995) ei halua korvata uuskritiikin luomaa lähilukua feministisellä lähiluvulla, vaan täydentää menetelmää. Tekstin sisällönanalyysin tulee kulkea rinnan tekstin kielen analyysin kanssa. Analyysi tapahtuu teoksen tuotanto- ja vastaanotto-prosessien kontekstissa. (Mills 1995, 7, 11.) Mills ei tahtonut sulkea pois aiempaa lähiluvun mallia, vaan laajentaa sitä. Samoin tutkielmassani sivuan myös sukupuolen ja sosiaalisen aseman esittämistapoja, koska myös ne ovat kulttuurisia merkitysjärjestelmiä. Kuitenkin tutkielman rajallisen laajuuden vuoksi nämä seikkojen käsittely jää suppeaan rooliin.

Lähiluennan kohteeksi voidaan ottaa vain suhteellisen lyhyitä tekstejä, jotta kielen tarkka analysoiminen on mahdollista. Nyrkkisääntönä voidaan pitää, että teos tulee voida lukea yhdeltä istumalta. Uuskritiikin koulukunta käytti lähilukua lähinnä runojen lukemiseen, mutta Mills käyttää luomaansa mallia erityyppisten tekstien, kuten romaanien, sanomalehtien ja mainosten, tarkasteluun. Pöysän mukaan esimerkiksi novellit soveltuvat hyvin lähiluennan kohteeksi. (Korsisaari 2001, 292; Mills 1995, 28-32; Pöysä 2010, 341; Pöysä 2015, 29–30.) Tutkimani lastenkirjat ovat kuvakirjoja tai lastenromaaneja ja pisimmässä kirjassa on 115 sivua. Ison fontin, helppolukuisuuden ja useiden kuvien vuoksi jokaisen teoksen voi lukea yhdeltä istumalta, eivätkä ne ole liian pitkiä lähiluentaan.

Lähilukeminen merkitsee useammassa vaiheessa tapahtuvaa lukemista. Eri lukuvaiheissa lukeminen on erilaista ja lukija kiinnittää huomiota eri asioihin: Esimerkiksi ensimmäisellä lukukerralla tekstiä hahmotetaan hakemalla kokonaismerkityksiä, seuraavat lukukerrat syventävät merkityksiä ja lähilukemisen prosessin edetessä lukeminen muuttuu yksityiskohtaisemmaksi ja kokonaisuuden hahmottamisen sijaan keskitytään detaljeihin. Useiden lukukertojen ansiosta lukija tarkentaa jatkuvasti kuvaansa tekstistä ja saattaa huomata ymmärtäneensä jotain väärin ensimmäisellä lukukerralla. Lähilukemisen alkuvaiheessa tekstiä tarkastellaan ketjuna, mutta analyysin edetessä siirrytään tekstin eri osia keskenään rinnastavaan ja vertailevaan lukutapaan. Lähilukemisessa myös kirjoittaminen on iso osa prosessia erilaisten muistiinpanojen, huomautusten, avainsanojen ja myöhemmin teemojen rakentamisen ja nimeämisen myötä. (Pöysä 2015, 30–

32.) Tutkielmani analyysiprosessissa törmäsin tilanteisiin, joissa olin poiminut alkuvaiheessa tekstistä osioita tarkempaan tarkasteluun, mutta vasta lopussa hahmotin, että millä tavalla kohtaaminen oli monikulttuurinen.

Feministinen lähilukeminen rakentuu feministisen tekstianalyysin, kirjallisuuden tutkimuksen ja kielitieteen lähtökohdista. Sukupuolittuneet subjektit ja heidän mahdollisuutensa teksteissä ovat feministisen lähiluvun keskiössä. Tekstiltä voidaan kysyä esimerkiksi, minkälaisia subjektipositioita se antaa naisille ja miehille sekä millaista seksuaalista eroa tekstistä voidaan lukea. Millsin analyysimallissa on kuusi tasoa: 1) konteksti ja teoreettinen malli, 2) sukupuoli ja kirjoittaminen, 3) sukupuoli ja lukeminen, 4) sukupuoli ja yksittäiset leksikaaliset kohdat, 5) sukupuoli lause- ja virketasolla sekä 6) sukupuoli ja diskurssi. Lisäksi jokainen taso sisältää useita tarkentavia kysymyksiä. (Mills 1995, 1–17, 157–161.)

Millsin lähilukumallin sukupuoleen liittyvien termien sijaan tarkastelen tutkimuksessani pääasiassa monikulttuurisuuteen liittyviä ilmiöitä. Analyysirunkoa muokasin omia tarpeitani vastaavaksi, mutta käytin analyysissä hyödyksi kaikkia Millsin analyysimallin kysymyksiä. Loin yläkategoriat uudelleen ja jaottelin Millsin kysymykset uusien teemojen alle. Tasojen 2-6 kysymykset laajitin niin, että samankaltaiset kysymykset ovat saman teeman alla ja näin teemoiksi muodostui: 1) kuka tekstissä kertoo ja kenen näkökulmasta, 2) ketkä tekstissä toimivat, millaiset roolit hahmoilla on ja kuinka he käyttäytyvät, 3) kuinka hahmoja kuvataan, 4) kuinka monikulttuurisuus näkyy sanoissa ja kielessä ja 5) laajat monikulttuuriset struktuurit. Oma versio analyysirungosta on nähtävillä liitteessä 2. Analyysimalliin liittyvä muokkaustyö oli seurausta siitä, että aluksi Millsin runkoa käyttäessäni huomasin eri kategorioissa olevan samantyyllisiä kysymyksiä ja täten samat havainnot ja vastaukset toistuivat mallin eri tasoilla useita kertoja, mikä hankaloitti kokonaiskuvan rakentamista. Millsin tasoa 1 eli kontekstia ja teoreettista mallia en ole muokannut ja tähän teemaan liittyviä aiheita avaavien aineistojen yhteydessä.

Lähilukua ei tulisi tarkastella lopullisena ratkaisuna tutkimusmetodin tarpeeseen. Kyse on ensisijaisesti menetelmästä, joka sopii esimerkiksi narratiivisten rakenteiden analyysiin ja muihin rajattuihin tutkimusasetelmiin, tutkimuksen alkuvaiheen hypoteesien muodostamiseen tai artikkelin rajatussa tilassa julkaistaviin tutkimuksiin. Laajemmissa tutkimuksissa lähiluvun voi ensisijaisesti nähdä hyödyllisenä aloitus- tai välivaiheena, jonka jälkeen katse voidaan kohdistaa systemaatisemmin aineiston kiinnostaviksi koettuihin osiin ja siirtyä samalla aineiston analyysissä paradigmaattisiin tutkimustapoihin. (Pöysä 2015, 37.) Pro gradu -tutkielmani on laajuudeltaan varsin rajattu, joten lähiluku sopii siihen analyysimenetelmäksi. Tutkielmassani lähilukemisen jälkeen lopullinen aineiston järjestely tapahtui aineistolähtöisen teemoittelun avulla. Teemoittelussa aineistosta poimitaan tutkimusongelmaa käsitteleviä teemoja ja vertaillaan tiettyjen teemojen esiintymistä ja ilmenemistä aineistossa (Eskola & Suoranta 1998, 175).

Pesosen (2013) tavoin kohdistan lähilukemisen sekä kuviin että teksteihin. Lastenkirjojen kuvat tukevat yleensä tekstiä, mutta niissä voi myös näkyä jotain sellaista, mitä kirjoitetussa tekstissä ei sanota. Kuvakirjoissa kuva ja teksti muodostavat yhteenkuuluvan kokonaisuuden ja siitä syystä analysoin kirjoja kokonaisuutena (Karasma & Suvilehto 2014, 17). Käytännössä lähilukuprosessini eteni siten, että luin kirjoja ja tutkin kuvia analyysin yksi teema ja kysymys kerrallaan ja kirjasin havaintoni ylös. Kaikki teokset lähiluettuani ja havainnot kirjattuani, aloin jaotella havaintojani erilaisiin teemoihin sekä niiden ylä- ja alakategorioihin. Lopuksi järjestelin teoksista havaitsemani monikulttuuriset piirteet siten, että niiden avulla voi vastata tutkimuskysymyksiini. Eskolan ja Suorannan (1998, 176) mukaan onnistunut teemoittelu vaatii teorian ja empirian vuorovaikutusta eli saadut tutkimustulokset tulee sitoa yhteen teoreettisen viitekehyksen kanssa. Teoria kulkee tutkimustulosten esittelyn rinnalla läpi tutkielmani. Analyysin tukena ja argumenttina käytän aineistoni lastenkirjoista lainaamiani tekstikatkelmia sekä joitakin kuvia havainnollistamaan tekemiäni päätelmiä. Kuvien käyttöön olen pyytänyt luvan kirjojen kuvittajilta sekä Reuhurinne-sarjan osalta kuvien oikeuksien omistajalta eli Kustannusosakeyhtiö Otavalta.

3.4 Tatun, Patun, Risto Räppääjän ja Reuhurinteen esittely

Teosten esittelyn ohessa keskityn tässä luvussa myös Millsin (1995) lähilukumallin ensimmäiseen osaan eli kontekstiin ja teoreettiseen malliin. Kontekstin ja teoreettisen mallin tarkoituksena on selvittää: millainen teksti on kyseessä, mihin lajiin se kuuluu, onko kyseessä esimerkiksi kanoninen, kaunokirjallinen tai kansankielinen teksti, kenen oletetaan samaistuvan tekstiin lukijoina, kirjoittajina tai esiteltyinä objekteina sekä kuka teoksen on tehnyt. Aineiston valinnan yhteydessä olen jo vastannut kysymyksiin, kuinka päädyin lukemaan teoksen ja miksi analysoin sitä. Viimeinen kysymys koskee tekstiin liittyviä oletuksiani ja kaikkien teosten lukemisen taustalla on ajatus, että oletan kaikissa 2010-luvun lastenkirjoissa olevan monikulttuurisuutta edes jossain pienessä muodossa. Teksteistä uskon löytyvän myös stereotyyppioita, koska niitä voidaan käyttää yhtenä menetelmänä monikulttuurisuuskasvatuksessa.

Kaikki analysoimani kirjat on julkaistu Suomen suurimpien kirjakustantajien toimesta. Reuhurinne- ja Tatu ja Patu -kirjat on julkaissut Kustannusosakeyhtiö Otava ja Risto Räppääjä -kirjat Kustannusosakeyhtiö Tammi. Heikkilä-Halttusen (2013) mukaan Suomessa 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä monikulttuuriset lastenkirjat olivat lähinnä pienten kustantamoiden julkaisemia (esimerkiksi Pieni Karhu, Lasten Keskus ja Kirjapaja). Julkaisun keskittyminen pieniin kustantamoihin kertoo siitä, ettei monikulttuuristen lastenkirjojen suosio ole kasvanut samassa suhteessa lastenkirjallisuuden suosion kanssa. (Heikkilä-Halttunen 2013, 55.) Rastaan (2013b) mukaan ongelmana on kustantamoissa valloilla oleva näkemys, että vähemmistöjen asiat kiinnostavat vain vähemmistöjä. Lisäksi monikulttuuristen lastenkirjojen tekeminen ei yksin riitä, vaan teoksia täytyy markkinoida aktiivisesti, jotta ne löytäisivät lukijansa. (Rastas 2013b, 109.) Aineistoni lastenkirjat ovat Suomen suurimpien kirjakustantajien julkaisemia ja erittäin suosittuja, mikä yhdistelmänä ehkä kertoo jotakin suurien kustantamojen myyntivolyymista.

Aineistoni lastenkirjat ovat melko samankaltaisia tyyliltään. Teokset vastaavat monilta osin luvussa 2.3 kuvailemiani 2000-luvun lastenkirjojen ominaispiirteitä (ks. Ekebom 2001; Heikkilä-Halttunen 2010; Karasma & Suvilehto 2014; Karjalainen 2001; Neimala 2001). Teoksissa lapset ovat aktiivisia toimijoita, jotka ratkaisevat ongelmia itse. Aikuiset ovat kaavoihinsa kangistuneita, eivätkä he ole yhtä innovatiivisia tai ratkaisukeskeisiä kuin nokkelat lapsipäähenkilöt. Huumori on isossa osassa teoksissa ja lapset joutuvat mitä huvittavimpiin kommelluksiin, mutta tilanteet päättyvät onnellisesti.

Kirjoissa monikulttuurisuus näyttäytyy melko eri tavoin. Reuhurinteellä väitellään ja neuvotaan toisia asiassa kuin asiassa. Erilaisuus on tavallinen asia ja siitä saa ja kuuluu keskustella. Kukaan ei loukkaannu ja jokaista autetaan ongelmatilanteissa. Reuhurinteellä puhutaan avoimesti romaneista, afrikkalaisista juurista ja karjalan evakoista. Risto Räppääjä -kirjoissa erilaiset kulttuuriset taustat eivät välttämättä nouse esiin päähenkilöiden keskusteluissa, vaan niiden havaitseminen vaatii hieman tulkintaa. Risto ja Nelli tutustuvat muun muassa suomenruotsalaiseen Hummerstiernan perheeseen, joka syö vain parasta Tukholman Östermalmilta ostettua hummeria ja heidän kotinsa on sisustettu Rokokoo-kalusteilla ja kristallikruunuilla. Tatu ja Patu -kirjojen kuvissa vilisee eri näköisiä hahmoja ja Avarusseikkailu -kirjassa esitellään universumin eri kansoja, jotka ovat kokoon-tuneet hätäkokoukseen universumin pelastamiseksi.

3.4.1 Tatu ja Patu

Aino Havukainen ja Sami Toivonen ovat kirjoittaneet ja kuvittaneet Tatu ja Patu -kirjat. Havukainen ja Toivonen ovat kuvittaneet myös Risto Räppääjä ja Reuhurinne -kirjoja vuoteen 2011 saakka. Tutkielmani aineistoon valikoituneet Tatu ja Patu Supersankareina (2010) sekä Tatun ja Patun avarusseikkailu (2011) -teokset kuuluvat Tatun ja Patun uskomattomat seikkailut -sarjaan. Tatu ja Patu -kirjojen lajit ovat pääteltävissä kirjastojen asiasanoista: Lapin kirjaston (2016) in-

ternetsivustolla molempiin teoksiin liitettyjä avainsanoja ovat muun muassa kertomukset, kuvakirjat, lastenkirjallisuus ja seikkailu. Lisäksi HelMet-kirjasto (2016) lisää asiasanojen joukkoon kaunokirjallisuuden.

Tatu ja Patu -kirjojen alussa on lyhyt esittely päähenkilöistä ja siinä kerrotaan, että Tatu ja Patu ovat veljekset, jotka käyttäytyvät välillä vähän omituisesti. Syynä outoon käytökseen on, että he asuvat Outolassa, jossa asiat tehdään eri tavalla kuin muualla. Innokkaina ja uteliaina Tatu ja Patu tutkivat maailmaa ja ovat aina valmiina uusiin seikkailuihin.

Tatu ja Patu supersankareina -kirjassa veljekset lukevat sarjakuvia ja kuvittelevat, kuinka mahtavaa olisi, jos omaisi supervoimia. Tatun ja Patun unelma käy toteen, kun he muuttuvat televisioaktiivisen lasersädehämmentimen avulla tavallisista veljeksistä supersankareiksi: Aktiivipoika on heikkojen ja hätäisten suojelija ja Mittamies äärimmäisen tarkka oikeuden puolustaja. Hyperkybermies saapuu pyytämään heidän apuaan, sillä Ylivetolan kaupungin rakennukset ovat kadonneet ja niiden tilalle on ilmestynyt valtavia laatikoita. Yhdessä kolmikko alkaa selvittää mysteeriä ja ajautuu jännittävän seikkailuun.

Tatun ja Patun avaruusseikkailu -kirjassa Tatu ja Patu matkaavat avaruuteen rakentamallaan sukkulalla, jonka nimi on Tähtienvälinen Seikkailusukkula Bananas eli T.S.S. Bananas. Seikkailuun lähdettäessä Tatu ja Patu eivät ole enää ketä tahansa veljeksiä, vaan avaruuskadetti A.T. Lantti ja tähtipilotti Styrox Box. Yhtäkkiä jokin törmää sukkulaan ja Lantti ja Box ehtivät juuri ja juuri pelastautumaan Tähtiunionin emäalukselle. Tähtiunionin komentaja Kari-San kertoo Lantille ja Boxille, että universumissa on julistettu hätätila, koska jonkin tunnistamaton aiheuttaa tähtijärjestelmissä tuhoa: planeettoja on kadonnut ja kiertoradat ovat sekaisin. Kari-Sanin tyttären, Lu-Rein, kanssa Lantti ja Box ryhtyvät ratkaisemaan ongelmaa. Lopulta kekseliäisyyden, rohkeuden ja outojen oivallusten avulla rauha palautuu universumiin. Tatun ja Patun Avaruusseikkailu -kirja on ainoa aineistoni kirja, jonka kannessa näkyy monikulttuurisia hahmoja.

Tatu ja Patu -kirjojen päähenkilöinä ovat veljekset, mutta muutoin kirjoissa ei mikään viittaa siihen, että ne olisi suunnattu erityisesti tyttö- tai poikalukijoille. Tatu ja Patu -kirjat ovat kuvakirjoja ja siitä päätelleen niiden kohderyhmänä ovat alle kouluikäiset lapset, sillä usein koulun aloittamisen jälkeen kiinnostus alkaa suuntautua kuvakirjojen sijaan tekstipainotteisiin kirjoihin.

3.4.2 Risto Räppääjä

Kirjailijasisarukset Tiina ja Sinikka Nopola kirjoittaneet Risto Räppääjä -kirjat ja vuodesta 2012 alkaen kirjat on kuvittanut Christel Rönns. Risto Räppääjä ja kaksoisolento sekä Risto Räppääjä ja Sevillan saituri -kirjojen yhteydessä mainitaan Lapin kirjaston (2016) -internetsivustolla asiasanat: huumori, lastenkirjallisuus, pojat ja poikakirjat. Risto Räppääjäkirjat ovat kuvitettuja lastenromaaneja ja asiansanoista päätellen kirjat ovat suunnattu poikalukijoille. Teosten sisältöjen perusteella en löydä kirjoista syytä sille, mikseivät kirjat kiinnostaisi kaikkia lapsilukijoita sukupuolesta riippumatta. Toisaalta Risto Räppääjä ja kaksoisolento -kirjassa asiasananana on myös ”tytöt”, joten se voi tarkoittaa, että kirja on suunnattu myös tytöille. Koen tärkeäksi sen, että lastenkirjallisuudessa on päähenkilöinä sekä tyttöjä että poikia, mutta koen tyttökirja-poikakirja-jaottelun melko keinotekoiseksi tällaisten teosten yhteydessä, jotka soveltuvat kaikille lapsille sukupuolesta riippumatta. Onkohan luokittelun takana ajatus siitä, että poikien on helpompi löytää kirjastoista itselleen luettavaa, jos on olemassa poikakirja-kategoria.

Risto Räppääjä on noin 10-vuotias ja hän asuu tätinsä Rauhan kanssa. Riston harrastuksia ovat rummutus sekä räppäys ja hänen paras ystävänsä on naapurin Nelli ”Nuudelipää” Perhonen. Risto asuu tätinsä kanssa, koska äitinsä on tutkijana ulkomailla ja muuttaa vähän väliä paikasta toiseen. Rauha-täti on puhelinmyyjä ja kohelluksiensa vuoksi hän joutuu usein hämmentäviin tilanteisiin ja vetää Ristonkin mukaan niihin. Rauha on ihastunut samassa kerrostalossa asuvaan

Lennart Lindbergiin, joka on avulias, harkitseva tahattoman koominen ja ujo poikamies. Toisinaan tarinassa on mukana myös Rauhan serkku Elvi Räppääjä, joka räväkkä, suorapuheinen ja erityisen ylpeä pakastamistaidoistaan.

Risto Räppääjä ja kaksoisolento -kirjassa (2013) naapurustossa liikkuva Riston näköinen poika aiheuttaa hämmennystä ja jopa pelkoa. Risto ja Nelli päättävät ottaa selvää, mistä on kysymys ja kuka kaksoisolento on. Miksi poika on tullut kaupunkiin ja miksi Rauha piilottelee valokuva-albumiaan? Nelli ja Risto alkavat ratkaista mysteeriä ja käy ilmi, että kaksoisolento on Riston serkku. Tutustumisen ja ystäväystymisen lisäksi päähenkilöt lähtevät lomalle kaksoisolento-Franzin kotimaahan Montenegroon.

Risto Räppääjä ja Sevillan saituri -kirjassa (2014) Risto ja Rauha elävät "pientä, hyvää elämää". Rahaa ei ole paljon, mutta elämä on mukavaa, kun on hyviä ystäviä. Eräänä päivänä Risto saa kirjeen Espanjan Sevillassa asuvalta sukulaiseltaan Ernesti Ohraselta, joka harkitsee jättävänsä Ristolle perinnöksi koko omaisuutensa. Ernesti haluaa Suomeen saapuessaan tavata Riston ja Rauha Elvitäidin avustuksella tekee Ristosta salonkikelpoisen perijän. Ristoa perintö ei juuri kiinnosta, mutta uusien rumpujen toivossa hän lähtee leikkiin mukaan. Ernestin luona Risto on ihmeissään: talossa tapahtuu outoja asioita, Ernesti on tyly ja hänen palvelijansa Arnold vaikuttaa ystävälliseltä. Nelli karkaa Riston avuksi kummitustaloon ja lopulta sinne ryntäävät myös Rauha, Elvi ja Lennart. Soppahan siitä syntyy, mutta asioiden oikean laidan selvitessä kaikki ystäväystyvät ja Risto kumppaneineen pääsee jopa matkalle Espanjaan.

3.4.3 Reuhurinne

Reuhurinne -kirjat on kirjoittanut Tuula Kallioniemi ja vuodesta 2011 alkaen kirjat on kuvittanut Jii Roikonen. Aineistooni olen valinnut Reuhurinne-sarjasta Kaahailua ja kepposia (2011) ja Faneja ja Fossiileja (2013) -teokset. Nämä kirjat kuulu-

vat uuteen Reuhurinteen alakoulusta kertovan sarjaan, jossa aiemmista Reuhurinne-kirjoista ja niiden tapahtumista on kulunut aikaa. Oppilaat ovat kasvaneet ja siirtyneet ylemmille luokille, mutta opettaja on edelleen sama vanha Aapeli Käki. Kirjat koostuvat oppilaiden kommelluksista kertovista tilanteista. Teokset ovat lastenromaaneja ja niitä suositellaan luettavaksi yli 8-vuotiaille (Reuhurinne -romaanit 2016). Lapin kirjaston (2016) molempiin teoksiin liittämiä asiasanoja ovat alakoulu, koululaiset, koululaisromaanit, lastenkirjallisuus ja kommellukset. Näiden perusteella voidaan olettaa, että teokset on suunnattu alakouluikäisille lapsille.

Reuhurinteen alakoulussa on oppilaita kaikilta luokka-asteilta, mutta silti he mahduttuvat yhteen luokkaan. Opettaja Aapeli Käellä on vaikeuksia pysyä vilkkaan oppilasjoukon perässä. Luokalla on kaksi ekaluokkalaista: terhakka ja kovaääninen Tötterö ja laatutietoinen Pikkis. Saska on luokan ainoa kakkosluokkalainen, mutta kolmasluokkalaisia koulussa on neljä: kaahailevat ja kiipeilevät kaksoset Jakke ja Nakke sekä jalkapalloa harrastavat Pamppu ja Aba. Neljäsluokkalaisista Ramona rakastaa eläimiä ja Tintti on lukutoukka. Viidesluokkalaiset Verner ja Möly sekä kuudesluokkalainen Fisus soittavat samassa rokkibändissä. Kuudesluokkalainen Pulla on taitava sählynpelaaja ja odottaa innolla yläkouluun siirtymistä.

Kaahailua ja kepposia -kirjassa Tötterö tutustuu Reuhurinteelle Tampereelta muuttaneeseen Pikkikseen, Verner kaahaa pyörätuolillaan ja esittelee vahvoja lihaksiaan, ja kaksoset Jakke ja Nakke nahistelevat kaikesta koko ajan. Pullalla on ongelmia muotifarkkujen kanssa, Saska joutuu syysretkellä tekemisiin häiriköväriksen kanssa, kolmasluokkalaiset opiskelevat englantia ja luokassa järjestetään hautajaiset pikkulinnulle.

Faneja ja fossiileja -kirjassa taas mietitään, mikä mahtaa olla opettaja Aapeli Käen mummon pitkän iän salaisuus? Saska taas saa magneeteista supervoimia, Aba pelästyy kummituskissaa ja Ramona tietää keinon kummituksesta eroon pääsemiseksi. Pulla ja Tintti yrittävät saada nimikirjoitusta julkkisräppäritä ja oppilaat pohtivat rahanhankkimiskeinoja teatterimatkaa varten.

3.4.4 Kirjojen kertojat ja näkökulmat

Kaikissa aineistoni teoksissa on kaikkیتietävä kertoja. Kerronta keskittyy päähenkilöihin, mutta näkökulmansa teksteissä pääsevät kertomaan päähenkilöiden lisäksi myös sivuhenkilöt. Eri henkilöiden näkökulmista kirjoitetaan vuorotellen ja näkökulma voi vaihtua lukujen sisälläkin. Ainoastaan Reuhurinne-kirjoissa näkökulma pysyy koko ajan päähenkilöinä toimivissa koulun oppilaissa. Teksteissä kaikki hahmot puhuvat ja kerronnassa vaihtelevat eri henkilöiden näkökulmat. Poikkeuksena ovat Tatun ja Patun avaruusseikkailu -kirjan jättiläinen, jolla ei ole vuorosanoja, mutta jonka ajatukset kaikkیتietäväkertoja kertoo, sekä Risto Rappääjä ja Sevillan Saituri -kirjan espanjalaiset hahmot. Sevillassa espanjalainen mummo vain juoksee karkuun, kun päähenkilöt yrittävät pyytää häneltä apua ja Ernesti Ohrasen kihlattu Maria ei sano mitään, eikä hänen näkökulmaansa avata. Kielitaidottomuuden piikkiin puhumattomuutta ei voida laittaa, koska Risto ja Nelli lähettävät kirjassa kirjeen Marialle, jonka seurauksena myös Ernestin osalta tarina saa onnellisen lopun.

Päähenkilöinä teoksissa ovat lapset, joista suurin osa kuuluu valtakulttuuriin. Sivuhenkilöinä aineistoni kirjoissa on sekalainen joukko lapsia ja aikuisia. Teoksissa kaikki hahmot toimivat, mutta lapset ovat erityisen aktiivisessa roolissa. Päähenkilöt edustavat tavallisia suomalaisia perheitä, jotka elävät usein ihan tavallista elämää ja arki pyörii koulun, kavereiden ja leikkien ympärillä.

Monikulttuuriset henkilöt käyttäytyvät samalla tavalla kuin muut kirjojen henkilöt. Teoksissa hahmojen toimintaa ohjaa hyvä tarkoitus, mutta joskus väärä tieto voi ohjata heidät väärille teille. Kuitenkin, kun totuus tulee ilmi ja henkilöt ymmärtävät olleensa väärässä, he pyytävät anteeksi ja muuttavat käytöstään paremmaksi. Esimerkiksi kun Risto Rappääjän täti Rauha ymmärtää olleensa väärässä serkkunsa Mirabellan suhteen, hän haluaa selvittää väärinymmärryksen ja korjata välit sukulaiseensa. Tai kun Tatun ja Patun avaruusseikkailu -kirjan jättiläinen näkee tekonsa seuraukset, hän muuttaa käytöstään. Samoin Erik Iva Tatu ja Patu

supersankareina -kirjassa kertoo olevansa yksinäinen ja lahjoittamalla kaupungille uudet rakennukset hän yrittää saada ystäviä. Yivetolalaisten yleinen mielipide on, ettei vanhoja rakennuksia saa korvata uusilla ja Erik Iva vaaditaan palauttamaan vanhat rakennukset. Lopuksi Erik Iva palauttaa vanhat rakennukset ja menee oikeuden eteen kuulemaan tuomionsa. Kukaan hahmoista ei ole yksiselitteisesti paha, vaan väärää toimintaa ohjaa väärinkäsitys tai tiedon puute.

4 MONIKULTTUURISUUS HENKILÖHAHMOJEN MUODOSSA

4.1 Monikulttuuriset hahmot pääroolimaississa osissa

Tutkielmassani käytän ilmausta monikulttuuriset hahmot ja sillä tarkoitan sellaisia kirjojen henkilöitä, jotka kuuluvat valtakulttuurin lisäksi tai sijaan johonkin vähemmistökulttuuriin. Tällaisella henkilöahmolla voi olla esimerkiksi vanhempien kautta juuret toiseen maahan tai kulttuuriin. Monikulttuuriset hahmot ovat pääroolimaississa osissa Reuhurinne-kirjoissa. Kirjasarjassa kaikki luokan oppilaat ovat tasavertaisia päähenkilöitä, jolloin monikulttuuriset hahmot ovat vain kaksi hahmoa kolmentoista hahmon joukosta, eikä heidän roolinsa siitä syystä pääse muodostumaan ratkaisevasti suuremmaksi kuin muiden kirjasarjojen sivuhenkilöiden roolit. Nimityksellä pääroolimainen osa pyrin tekemään näkyväksi, ettei näiden hahmojen roolia voi verrata esimerkiksi Tatu ja Patu tai Risto Räppääjä -kirjojen päähenkilöiden rooleihin, vaan ennemmin näiden teosten sivuhenkilöiden rooleihin.

Reuhurinne-kirjasarjassa yksi luokan oppilaista on romanitaustainen Ramona Talvi. Raviohjastaja-isällä on hevostalli Reuhurinteen liepeillä ja Ramona rakastaa eläimiä. Koko Talven suku asuu keskustan lähellä ja kirjoissa mainittavia sukulaisia ovat isän lisäksi äiti, joka tuo Ramonan kouluun, Allan, joka on kaksi metriä pitkä ja jolla on ollut elämänsä aikana ainakin sata hevosta, Hulda, joka etsii reittiä palvelutalolle sekä nimeltä mainitaan myös ”meijän Anselika ja Kyösti” sekä Rosita-serkku. Ramona on puhelias ja toimielias tyttö, joka osallistuu jokaiseen keskusteluun ja yrittää löytää ratkaisun jokaiseen tilanteeseen. Kuvissa Ramonalla on hame housujen sijaan ja Kaahailua ja Kepposia -teoksen tekstissäkin kerrotaan, kuinka ”Ramona pinkaisee helmat vauhdissa liehuen”.

Päivi Heikkilä-Halttunen (2013) on tutkinut kuvakirjojen monikulttuurisuutta ja hänen mukaansa romanikulttuuri on tullut kuvakirjojen aiheeksi vasta 2000-luvulla romanien omasta aloitteesta. Mitä sait säkkiisi, yökettu? ja Minne matka, yökettu -teoksissa romanikulttuuri näkyy naisten romanipuvuissa sekä suvun kiinteässä vuorovaikutuksessa. (Heikkilä-Halttunen 2013, 51.) Tavat ja traditiot ovat kulttuuria tuottavia merkitysjärjestelmiä ja ne näkyvät muun muassa siinä, miten kulttuurin edustajat pukeutuvat ja koristautuvat (Hall 2003a, 88–93). Analysoimissani Reuhurinne-kirjoissa romanityttö Ramona puhuu muita hahmoja enemmän sukulaisistaan ja mainitsee useampia sukulaisiaan nimeltä kuin muut hahmot, minkä voi tulkita yhdeksi merkiksi suvun läheisistä suhteista. Romaninaisen vaatetus nousee esiin erityisesti Faneja ja Fossiileja -teoksessa, jossa kuvataan sekä Ramonan juhlavaatteita että hänen tätinsä Huldin asua. Molemmissa kuvauksissa luetellaan monia romaninaisen pukeutumisen kulmakiviä, kuten pitkät hameen helmat, paljettikoristellut puserot, suuret kultaiset korvakorut sekä korkokengät.

Kuva 2. Ramona juhlavaatteissa Faneja ja Fossiileja -kirjan kuvassa (sivu 84). Kuvitus © Jii Roikonen ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2013.

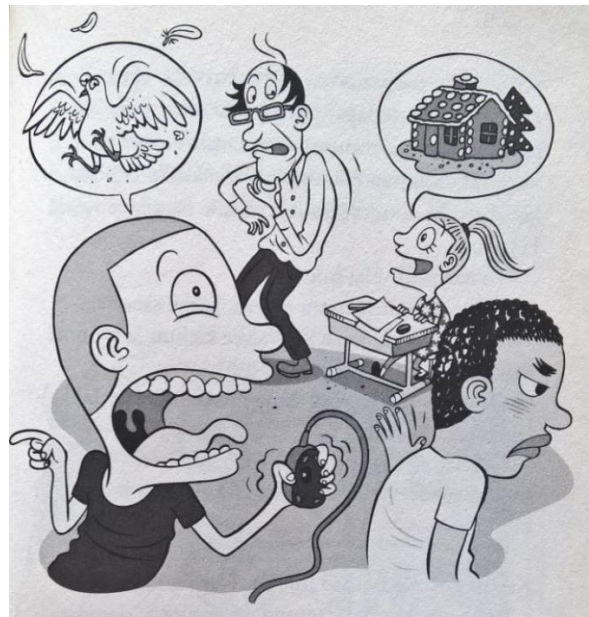
Myös tarinat ovat yksi kulttuuria yhdistävien tapojen ja traditioiden muoto. Ramona kertoo kirjoissa useaan kertaan erilaisia ja jopa yliluonnollisia tarinoita muille oppilaille. Esimerkiksi Faneja ja fossiile -teoksessa Ramona kertoo muille

oppilaille, että ”meidän Allan” on nähnyt kummituksen ja, että kummituksista pääsee eroon loitsimalla. Suomen Romanifoorumin (Fintiko Romano Forum) eli suomalaisten romanijärjestöjen keskusliiton mukaan kädestä ennustaminen on ollut yksi perinteinen romanien harjoittama työ (Suomen Romanifoorumi 2016). On vaikea arvioida, ovatko Ramonan kummitus- ja loitsimispuheet viitteitä joistakin romanikulttuurin käsityksistä vai kertovatko Ramonan tarinat vain hänen omasta mielenkiinnostaan yliluonnollisia asioita kohtaan? Muut kirjan hahmot, eivät teoksissa kerro samankaltaisia tarinoita, joten on kiinnostavaa, että tällainen piirre on liitetty juuri romanitaustaiseen hahmoon.

Reuhurinteen alakoulua käy myös Aba eli Angula Ndinelago, jonka isä on kotoisin Namibiasta ja äiti Reuhurinteeltä. Aba harrastaa jalkapalloa, kuten monet muutkin koulun lapset. Kuvissa Aba erottuu muista oppilaista ihonvärillään, afrohiuksillaan sekä paksuilla kulmakarvoillaan. Lisäksi hän on ainoa hahmo, jolle on piirretty huulet.

Kuva 3. Aba, Jakke ja Nakke Kaahailua ja kepposia -kirjan kuvassa (sivu 10). Kuvitus © Jii Roikonen ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2011.

Kuva 4. Aba ei pidä Hannu ja Kerttu sadusta. Kuva Kaahailua ja kepposia -kirjasta (sivu 51). Kuvitus © Jii Roikonen ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2011.

Aban perheestä ei kerrota esittelyn lisäksi kuin muutamina mainintoina, mutta hän reagoi molemmissa teoksissa voimakkaasti lasten kaltoinkohteluun. Kaahailua ja kepposia -teoksessa oppilaat pelaavat Hannu ja Kerttu -aiheista englannin opiskeluun liittyvää tietokonepeliä, ja tilanne johtaa lopulta siihen, että Aba siirtyy omalle paikalleen murjottamaan, koska hän ei halua kuulla tarinaa, jossa lapsi joutuu häkkiin. Aba aikoo tehdä valituksen ihmisoikeustuomioistuimeen, koska muut oppilaat kertovat, että noita uhkaa syödä Hannun. Faneja ja fossiileja teoksessa taas Pikkis on kadonnut ja Aba tuo esiin vaihtoehdon, että Pikkis on siepattu orjaksi ja Aba lisää vielä perään, että ”Lapsikauppa on vakava asia”. Aba on asunut koko ikänsä Suomessa, mutta muuta hänen taustastaan ei kerrota ja siksi jää epäselväksi, miksi tällainen lastenoikeuksien ja -turvallisuuden puolustaminen on liitetty juuri Aban hahmoon.

Rastas (2013b) on tutkinut vuosina 2000–2010 julkaistujen lastenkirjojen Afrikkaa ja afrikkalaisia. Rastaan mukaan henkilön afrikkalaisuus tai afrikkalaiset juuret kirjoissa tuodaan esiin muun muassa mainitsemalla Afrikan maita tai kansallisuuksia tai tuomalla kuvitukseen viitteitä afrikkalaisuudesta, esimerkiksi henkilöhahmojen vaatetuksen avulla. Rastaan mukaan on harvinaista, että kirjoissa esiintyy hahmo, jonka toinen vanhempi on Suomesta ja toinen Afrikasta. Tummaihoisen hahmo on taustahenkilöä suuremmassa roolissa lastenkirjassa yleensä silloin, kun hän on päähenkilön kaveri. (Rastas 2013b, 100.) Aban rooli lähilukemissani teoksissa on huomattavasti pienempi kuin Ramonan rooli. Aban perheestä tai elämästä ei kerrota muutoin kuin Kaahailua ja Kepposia teoksen alkusivuilla, jossa kaikki kirjan hahmot esitellään lyhyesti. Ramona ja hänen perheensä ovat useammin tarinan keskiössä kuin Aba.

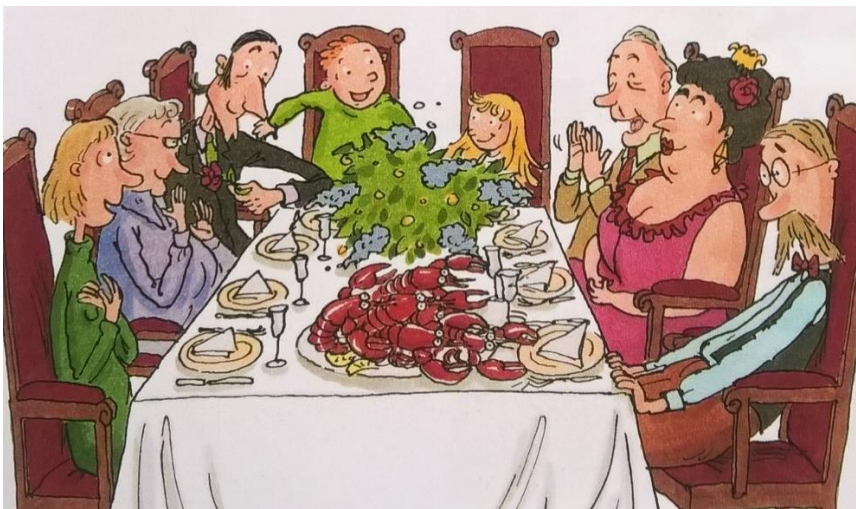
4.2 Monikulttuuriset hahmot juonen kannalta merkittävässä sivuosissa

Vaikka monikulttuuriset hahmot ovat monissa teoksissa sivuosassa, niin juonen kannalta he ovat usein merkittävässä asemassa. Esimerkiksi Risto Räppääjä ja

kaksoisolento -kirjassa Franz ja Mirabella Poposki ovat saapuneet Suomeen tapaamaan sukulaisiaan ja koko tarinan juoni rakentuu Franzin ja Riston yhdennäköisyyden pohjalle. Franzin isä on montenegrolainen ja äiti suomalainen. Perhe asuu Montenegrossa ja vanhemmat ovat muusikoita. Franz ei ole ennen tavannut suomalaisia sukulaisiaan ja kaikki yllättyvät Franzin ja Riston yhdennäköisyydestä: molemmilla on punainen tukka ja vihreä huppari. Myös poikien harrastukset ovat samanlaisia, sillä molemmat tykkäävät räpätä ja rummuttaa. Kuvissa Franzin iho on tummempi kuin Riston tai Nellin, mutta tätä eroa ei mainita tekstissä. Kun tekstissä vertaillaan Riston ja Franzin ulkonäköä, kuvaillaan enemmän Riston ulkonäköä kuin Franzin. Nelli vertailee poikien ulkonäköä:

–Riston nenä on pystympi ja silmät ovat lähempänä toisiaan. Ja Ristolla on pienemmät korvanipukat ja pyöreämpi pää. Ristolla on sotkuisempi tukka ja ohuemmat kulmakarvat. Ja Franzin tukka on tummempi, ja silmät ovat ruskeat ja Riston sinertävät.

Risto Rämpääjä ja Sevillan Saituri -kirjassa pienessä roolissa on Ernestin kihlattu, espanjalainen laulajatar Maria del Carmen Robledinos. Kuvissa hänet kuvataan muodokkaana espanjalaisena naisena punaisine huulineen, tummine kulmakarvoineen ja kiharoine hiuksineen.

Kuva 5. Risto Rämpääjä ja Sevillan saituri -kirjan hahmot illallisella. Maria del Carmen Robledinos istuu kuvassa pöydän oikealla puolella keskellä. Kuvitus © Christel Rönns 2014.

Tekstissä Mariasta kerrotaan vain, että hän oli esiintynyt Ernestin kanssa aikoinaan ja kun Ernesti sai kesken laulusesityksen hikan ja yleisö alkoi buuata, ei Maria halunnut kuulla Ernestistä sen jälkeen. Marialla on juonessa tärkeä tehtävä, sillä Riston ja Nellin ottaessa häneen yhteyttä kirjeitse, tapaavat Maria ja Ernesti uudelleen ja lopulta kihlautuvat.

Tatun ja Patun avaruusseikkailu -kirjassa Tähtiunionin komentaja Kari-San työskentelee emäaluksen valvontakeskuksella. Hänen tyttärensä Lu-Rei asuu myös aluksella ja heillä on avaruusaiheisista elokuvista tutut univormut yllään. Kari-Sanin ja Lu-Rein piirteet ovat aasialaiset: Kari-Sanilla on mustat siniseen taittavat hiukset hieman vinot silmät ja tummempi iho kuin Tatulla ja Patulla. Lu-Reilla on paksut mustat vihreään taittavat hiukset sekä japanilaisille anime- ja mangahahmoille tyypilliset suuret silmät. Tarinassa hahmojen tausta tai monikulttuurisuus ei nouse esiin muutoin kuin, että kirjassa esitellään useita eri kansojen edustajia ja nämä hahmot kuuluvat yhteen kansoista.

Kuva 6. Lu-Rei, Tatu, Patu, Kari-San ja Jas-Ui. Tatun ja Patun Avaruusseikkailu (sivut 18–19). Kuvitus © 2011 Aino Havukainen ja Sami Toivonen.

Tatu ja Patu Supersankareina -kirjassa Erik Iva alias Tohtori Tyhjiö on monimiljonääri, joka omistaa lukuisia tehtaita ympäri Ylivetolaa. Kuvissa Erik Iva muistuttaa italialais-amerikkaista mafiapomoa ja erityisesti mieleen tulevat Sopranos-te-

levisiosarjan italialaistaustaiset hahmot. Kirjan kuvissa hänellä on sinimusta, ohimoilta harmaantunut tukka, ohuet kelmiviikset ja vaalea puku. Tekstissä häntä kuvataan tyylikkäästi pukeutuvaksi, leveästi hymyileväksi ja ivallisesti nauravaksi. Lisäksi hänellä on yllään mittatilauspuku. Erik Iva on yksinäinen ja yrittää saada ystäviä lahjoittamalla kaupunkilaisille uusia taloja ja autoja. Kaupunkilaiset eivät arvosta hänen lahjojaan ja kostoksi Erik Iva aikoo korvata vanhan kaupungin ja sen asukkaat uusilla.

Kuva 7. Patu, Tatu, Hyperkybermies sekä Erik Iva. Tatu ja Patu Supersankareina (sivu 33). Kuvitus © 2010 Aino Havukainen ja Sami Toivonen.

4.3 Monikulttuuriset hahmot sivuosissa ilman merkittävää roolia

Monikulttuurisilla hahmoilla voi olla tarinassa vain pieni rooli. Esimerkiksi Faneja ja Fossiileja -kirjassa oppilaat ruokailevat vanhusten palvelutalolla, jossa harmaapäinen mies esittelee itsensä heille: ”Minun arvonimeni on äijä! Olen karjalan evakko.” Oppilaat eivät tiedä, mikä evakko on, ja mies kertoo tullessaan lapsena

sotaa pakoon Karjalasta ja, että Suomen siirtolaisia kutsutaan evakoiksi. ”Äijän” nimeä ei kerrota, eikä hänestä kerrota kirjassa muuta. Onkohan tällaisen hahmon ja kohtauksen tarkoitus vain näyttää, että suomalaisuus voi olla monenlaista? Reuhurinne-kirjasarjassa esitetään muutoinkin erilaisia hahmoja: aiemmin mainittujen romanikulttuurin edustajan ja ulkomaalaisen isän lisäksi, kirjoissa on myös pyörätuolissa oleva oppilas sekä yksinhuoltajaisä. Reuhurinne-sarjassa esitellään monia erilaista taustoista tulevia hahmoja ja herääkin ajatus, onko tämä tietoinen valinta, jonka kautta halutaan tarjota samaistumisen lastenkirjojen erilaisille lukijoille.

Risto Rämpääjä ja kaksoisolento -kirjassa Risto ja Nelli tutustuvat naapuritalossa asuviin Hummestiernoihin. Erilaisesta taustasta ja kulttuurista kertoo Hummestiernojen elämäntapa, joka on ylellisempää kuin muiden hahmojen. Hjördis Hummerstierna ja hänen poikansa Carl Gustaf Hummerstierna ovat varakkaita suomenruotsalaisia, jotka eivät käy itse kaupassa, tai tiedä, mitä nuudelit ovat. Heillä on oma keittäjä, fröken Koikkalainen, joka erityistilaisuuksia varten käy ostamassa heille pohjolan mehevimmät hummerit Tukholman Östermalmin kauppahallista. Hummerstiernojen kotona on erilaisia kalusteita kuin muiden hahmojen kotona: kristallikruunu, rokokoo-sohva ja täytettyjä eläinten päitä seinillä. He myös pukeutuvat hienompiin vaatteisiin kuin muut hahmot.

4.4 Monikulttuuriset hahmot taustahenkilöinä

Tutkielmani lastenkirjoissa on taustahenkilöitä, joilla ulkonäön perusteella on juuret jossain toisessa maassa tai kulttuurissa. Nämä hahmot näkyvät kuvissa, mutta heillä ei välttämättä ole vuorosanoja. Hahmot voivat olla mukana tarinassa, mutta monikulttuurisuus ei suoranaisesti tule ilmi tarinassa. Analysoimieni Tatu ja Patu -kirjojen kuvissa taustalla on hyvin erinäköisiä hahmoja. Hahmojen ihonväri vaihtelee vaaleasta tummaan ja hiukset ja vaatteet ovat erilaisia.

Kuva 8. Erinäköisiä hahmoja Tatu ja Patu Supersankareina -kirjan kuvissa (sivut 44–45). Kuvitus © 2010 Aino Havukainen ja Sami Toivonen.

Tatun ja Patun avaruusseikkailu -kirjan tarinassa mukana on Komentaja Kari-Sannin tummaihoisen alainen, Perämies Kea-Roh, ja Tatu ja Patu Supersankareina -kirjan lopussa tuomion Erik Ivalle langettaa tummaihoisen ja afrohiuksinen Tuomari Pykäläinen. Näiden hahmojen monikulttuurisuus näkyy vain kuvissa, eikä nouse tarinassa esiin. Rastaa (2013b, 100) mukaan tummaihoisia henkilöihahmoja on vähän kuvakirjoissa ja nämä hahmot esiintyvät usein sivullisina ja ilman vuorosanoja. Rastaa havaintoja mukailien nämä Tatu ja Patu -kirjojen hahmotkin ovat vain pienissä sivuosissa kirjoissa.

Rastaa (2013b) mukaan pelkkää tummaihoisuutta ja afrikkalaisia piirteitä ei tulisi tulkita automaattisesti afrikkalaisuudeksi, sillä tummaihoisen henkilöihahmo, jonka taustoja ei kerrota, voi yhtä hyvin olla kotoisin Yhdysvalloista, Venäjältä tai Suomesta. Rastaa mukaan on hyvä, että lastenkirjallisuudessa on myös sellaisia tummaihoisia, joita ei erotella muista hahmoista. (Rastaa 2013b, 100.) Tummaihoisen hahmon taustasta kertomattomuus voi olla keino osoittaa, ettei ihonväri määritä henkilöä tai hänen taustaansa. Lastenkirjoissa ei muutoinkaan kerrota, mistä kukakin hahmo on kotoisin, joten erinäköisen hahmon taustasta kertomattomuus voi kuvata sitä, että erilaisuus nähdään luonnollisena osana yhteiskuntaa. Toisaalta henkilöiden erilaisista taustoista kertomisen kautta voidaan myös tutustuttaa lapset yhteiskunnan monimuotoisuuteen.

Tatu ja Patu Supersankareina -kirjassa Erik Iva on luonut robotteja korvaamaan kaupungin nykyiset asukkaat. Kaupungin oikeat asukkaat ovat erinäköisiä keskenään: ihonväri, hiukset, vartalonmuoto ja vaatteet ovat vaihtelevat. Monikulttuurisuus ei näy Erik Ivan luomissa uusissa asukkaissa, vaan he ovat nukkeja, jotka kaikki ovat saman näköisiä ihonväriä ja vartalon muotoa myöten. Vain vaatteet, asusteet, hiukset, viikset ja parta tekevät pientä eroa henkilöiden ulkonäköön. Erik Ivan suunnitelma tavallisen väestön korvaamisesta yhdennäköisillä ja vaaleaihoisilla hahmoilla kuulostaa hämmästyttävän paljon erään eurooppalaisen diktaattorin toisen maailman sodan aikaan harjoittamalta rotujen puhdistamiselta. Onneksi Tatu, Patu ja Hyperkybermies onnistuvat estämään Ivan suunnitelmat lämpimän ryhmähalin voimalla ja kaupunki sekä kaupunkilaiset jäävät ennalleen.

Risto Räppääjä ja kaksoisolento -kirjassa taas joukko turisteja kuvataan erittäin stereotyyppisesti: Lentokenttäkohtauksen kuvissa esiintyvä joukko aasialaisia turisteja kulkee yhtenäisenä joukkona, heillä kaikilla on kädet täynnä kameroita ja he räpsivät kuvia kaikesta. Kuvissa miesjoukon silmät on piirretty viiruiksi, he ovat pukeutuneet mustiin pukuihin ja he hymyilevät koko ajan.

Tatun ja Patun Avaruusseikkailu -kirjassa esitellään eri universumin kansojen edustajia: Alab Asterin senaattori Al Abaster, Molluscan kuningas Poseitron sekä Siriuksen Ruhtinatar Grann Von Däniken. Mielenkiintoista kerronnasta tekee se, ettei Tähtiunionin emäaluksen henkilökunnan (kuten Kari-Sanin ja Lu-Rein) kulttuuritaustasta tai kansallisuudesta kerrota lainkaan. Ulkonäöltään monet heistä näyttävät Tatun ja Patun tapaan ihmisiltä, mutta toisilla on myös avaruusolentomaisia piirteitä, kuten vihreä iho. Jääkin epäselväksi, koostuuko emäaluksen henkilökunta yhdestä kansasta vai ovatko he eri kansojen jäseniä, jotka työskentelevät emäaluksella. On kiinnostava valinta, että suurimmassa roolissa olevien hahmojen tausta ja kotimaa tai -planeetta jätetään pimentoon, mutta pienemmässä osassa olevien hahmojen kotiplaneetoista kerrotaan.

Tarinat ovat yksi kulttuurin tapojen ja traditioiden muoto ja niiden kautta voidaan tehdä näkyviksi ryhmän arvoja, normeja ja ideaaleja (ks. Saukkonen 2014, 18–19). Kulttuureihin liittyvät tarinat tulevat näkyviksi, kun Avaruusseikkailu-kirjassa eri kansojen edustajat kertovat ylpeinä omaan kansaansa liittyvän tarinan. Jokaisella kansalla on oma versionsa siitä, kuinka he ovat aikoinaan pelastaneet universumin jättiläiseltä. Tarinoita kerrottaessa käy ilmi, että jokaisessa kulttuurissa on kerrottu samankaltaista tarinaa jättiläisestä, joka kukistettiin oman kansan voimin.

Tatu ja Patu ja Risto Räppääjä -kirjoissa esiintyy monen näköisiä taustahahmoja, joiden ulkonäöstä voi ehkä päätellä jotakin hahmon kulttuurisesta taustasta. Heikkilä-Halttusen (2013) tutkimuksessa esiin nousee vuonna 2007 ilmestynyt Muuttolintulapsi-kirja, jossa pohjoiseen maahan muuttaneen Annan etniset juuret voi päätellä lähinnä kodin seinien valokuvista sekä pehmolelukamelista. (Heikkilä-Halttunen 2013, 42.) Aina monikulttuurista taustaa ei tuoda esiin tekstissä ja se on lastenkirjojen ideologiasta kirjoittaneen John Stephensin (1992) mukaan kuvakirjallisuuden valtti. Kuvakirjoissa tietoa voidaan välittää kahden keinon avulla ja monikulttuurisuutta voidaan tekijän valinnan mukaan kuvata joko tekstissä tai kuvissa tai molemmissa. Esittämällä monikulttuurisia piirteitä vain kuvissa, voidaan erilaisten kulttuurien korostamista häivyttää. (Stephens 1992, 52–55.) Kun kulttuuritaustaa ei tuoda tarinassa esiin, voidaan kuvilla välittää ajatusta, että ihmiset ovat erilaisia ja erinäköisinä luonnollinen osa maailmaa ja elämää.

4.5 Monikulttuuriset hahmot verrattuna muihin hahmoihin

Tutkimani kirjat ovat osa useiden kirjojen kirjasarjoja ja siksi päähenkilöitä ei usein kuvata niin tarkasti kuin vaihtuvia sivuhenkilöitä. Risto Räppääjä -kirjoissa vakiohahmoja ei esitellä lainkaan. Reuhurinne-kirjojen kansien sisäpuolella on esittelykortit, joissa kuvataan lyhyesti kaikki hahmot ja lisäksi tarinassa kerrotaan

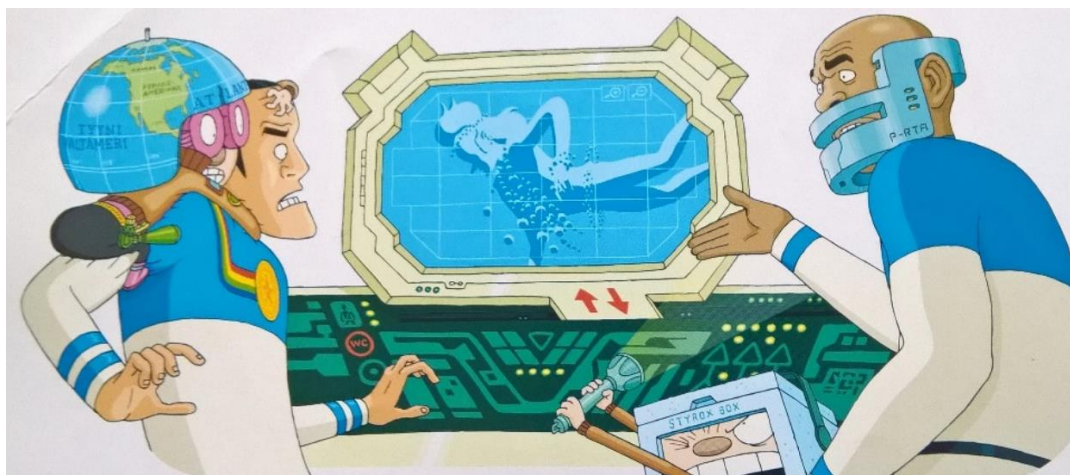
joistakin hahmoista ja heidän kummelluksistaan tarkemmin. Jokaisesta hahmosta ei kerrota kirjasarjan jokaisessa osassa yhtä tarkasti. Tatu ja Patu -kirjojen alussa on lyhyt esittely, jossa kerrotaan ketä Tatu ja Patu ovat.

Aineistoni lastenkirjojen teksteissä monikulttuurisia piirteitä omaavia henkilöitä kuvataan pääosin samalla tavalla kuin muitakin hahmoja. Yleensä kuvataan hahmojen vaatteita, olemusta sekä hiuksia. Hahmojen ihonväriä ei kuvata kirjoissa, muuten kuin Kaahailua ja kepposia -teoksessa Aban ihonväri mainitaan Saskan ajatuksissa, kun hän pohtii, millaista on olla erilainen kuin muut. Reuhurinteen koulun oppilaiden perheistä kerrotaan joitakin yksityiskohtia, mutta kerronta on tasa-arvoista: Pikkis on perheen ainoa lapsi ja heillä kaikki on ensiluokkaista, Tötteröllä taas on neljä sisarusta ja monet asiat ovat siksi käytettyjä, Ramonan isä on raviohjastaja, Saskan isä on ylihuolehtivainen ja äitiään hän ei näe kovin usein ja Aban isä on namibialainen ja äiti suomalainen.

Kirjoissa on joitakin kohtia, joissa kerronta ei ole samanlaista monikulttuuristen ja muiden hahmojen kohdalla. Risto Räppääjä ja Sevillan Saituri -kirjassa kohtausta, jossa hahmot tutkivat sukuuutteloa. Sukuuuttelossa mainitaan kansallisuus ainoastaan sen henkilön kohdalla, jolla on juuret Suomen lisäksi Unkarissa. Faneja ja Fossiileja -kirjan teatterikohtauksessa romanitaustaisen Ramonan pukeutumiseen kiinnitetään enemmän huomiota kuin muiden oppilaiden vaatetukseen. Oppilaille harvinaisen tapahtuman kerronnasta käy ilmi, että Ramona on pukeutunut kulttuurinsa mukaisesti ja erottuu muista oppilaista:

Oppilaat ovat pukeutuneet parhaimpiinsa. Ramona on varmasti hienoin. Hänen korvissaan roikkuvat suuret, kultaiset renkaat. Hänen hiuksensa on taivutettu taidokkaille laineille ja hänellä on yllään samettinen, pitkä hame ja hopeisilla paljeteilla koristeltu pusero. Korkeakorkoiset kengät linksahtelevat hiukan Ramonan kävellessä, sillä niissä näyttää olevan muutaman numeron verran kasvuvaraa.

Kuvissa hahmoilla on yleensä samankaltaiset vaatteet ja heidät kuvataan melko saman näköisiksi. Kuvissa ero tumma- ja vaaleaihoisten hahmojen välillä näkyy huulissa. Monikulttuurisille hahmoille, kuten Reuhurinteen Aballe, Tatun ja Patun Kea-Rohille sekä Risto Räppääjä ja Sevillan Saituri -kirjan Maria del Carmen Robledinokselle, on piirretty paksut huulet ja muiden hahmojen suut ovat vain viivoja, eikä huulia ole ollenkaan.

Kuva 9. Tatu, Kari-San, Patu ja Kea-Roh. Kea-Roh on ainoa heistä, jolle on piirretty huulet. Tatun ja Patun Avaruusseikkailu (sivu 22). Kuvitus © 2011 Aino Havukainen ja Sami Toivonen.

5 MONIKULTTUURISUUS SUHTEISSA JA ASEENTEISSA

5.1 Kulttuurien kohtaaminen ja suhteet

Monikulttuurisuus ei tarkoita vain selvästi ”vieraaseen” tai vähemmistökulttuuriin liitettäviä henkilöitä, vaan se voi tulla näkyväksi henkilöiden välisissä suhteissa ja kohtaamisessa. Tatum ja Patun Avarusseikkailu -kirjassa monikulttuurisuus rakentuu erilaisten kansojen ja heidän välisen kanssa käymisen pohjalta. Lu-rei on heti ensi kohtaamisesta veljesten ystävä, mutta kulttuurien välisiä törmäyksiä tapahtuu päähenkilöiden sijaan eri kansojen välillä. Universumi on vaarassa ja yhteinen hätäkokous meneillään. Tähtiunionissa päätökset tehdään yhdessä ja jokaisen kansan edustaja on paikalla. Ongelmana on ihmiseltä näyttävä jättiläinen, joka on vienyt tähtiä, kuita ja planeettoja mukanaan. Tähtiunioni yrittää löytää ratkaisun tilanteeseen, mutta jokainen kansa keskittyy vain omaan näkökulmaansa ja syyttää unionia toimettomuudesta: ”Kiertoradatamme on sekaisin, eikä unioni tee taaskaan mitään!”

Keskustelu kiihtyi väittelyksi, kunnes kukaan ei enää kuunnellut ketään. Jokainen edustaja oli vakaasti sitä mieltä, että juuri heidän kansansa oli pelastanut aikoinaan Universumin. ”Toivotonta”, Kari-San huokaisi katsellessaan riitelevää joukkoa. ”Emme ikinä tule pääsemään yhteisymmärrykseen siitä, miten tilanne pitäisi ratkaista...”

Tatu, Patu ja Lu-Rei keksivät suunnitelman universumin pelastamiseksi. Kun suunnitelma ja työnjako ovat selviä myös kansojen edustajat rauhoittuvat ja alkavat työskennellä yhdessä: vaativaa operaatiota valmistellaan koko universumin voimin ja vaikeuksien kautta ja yhteistyön avulla tehtävä onnistuu ja kaikki hurraavat, kun universumi saadaan pelastettua.

Heikkilä-Halttusen (2013, 57) mukaan 2000-luvulla lastenkirjojen monikulttuuristen kohtaamisten on oltava aitoja ja vuorovaikutuksen täytyy olla todentuntuista:

kohtaaminen ei aina onnistu ja vuorovaikutus voi tökkiä. Tulkitsen Heikkilä-Haltusen näkemyksen kohtaamisen autenttisuudesta siten, että lastenkirjallisuuden tulee kuvata monikulttuurista kohtaamista monenlaisilla tavoilla. Ei riitä, että esitetään vain onnistuneita esimerkkitalanteita siitä, millaista kulttuurien kohtaaminen voi olla parhaimmillaan, vaan myös kulttuurien välisiä törmäyksiä tulee kuvata. Kahden eri taustasta tulevan henkilön kohtaamisen ei kirjoissakaan tarvitse aina sujua ongelmitta, vaan tilanteet voivat kärjistyä.

Risto Räppääjä ja Sevillan saituri -kirjassa päähenkilöt ovat Espanjassa ja yrittävät pyytää apua paikalliselta mummolta. Mummo kuitenkin säikähtää turistijoukkoa ja yrittää juosta karkuun. Päähenkilöt tulkitsevat mummon toimet tien näyttämiseksi ja he lähtevät seuraavaan mummoa ja löytävät vahingossa oopperatalolle, jota olivat etsimässäkin.

Rauha pysäytti naisen ja sanoi reippaasti: –Buenos dias, senora Perez! Nainen katsoi Rauhaa ihmeissään. –Ei taida kuulla, Elvi sanoi. – Puhu kovempaa. Hasta Manana! Rauha huudahti. Nainen vilkaisi Rauhaa pelästyneenä ja harppoi eteenpäin. –Se näyttää tietä! Rauha ilahtui ja ampaisi juoksuun. Lennart, Elvi, Risto ja Nelli hölkkäsivät Rauhan perässä. Nainen vilkaisi taakseen ja kiihdytti vauhtia.

Kulttuurien kohdatessa voi syntyä väärinymmärryksiä ja niistä kumpuavat komellukset ja huumori ovat merkittävässä osassa kaikissa aineistoni lastenkirjoissa. Aineiston kirjoissa kuvataan, kuinka suhteet erilaisista taustoista tulevien henkilöiden välillä voivat olla haastavia. Aluksi vieraan, uuden tai erilaisen henkilön kohtaaminen voi tuntua jännittävältä tai pelottavalta. Kirjoissa tarinat päättyvät onnellisesti ja erilaisista taustoista tulevat hahmot ovat yleensä tarinan lopussa kavereita keskenään. Tie ystävyYTEEN ei aina ole helppo ja matkaan mahtuu myös mutkia.

Risto Räppääjä ja kaksoisolento -kirjassa pelkoja ja epäonnistuneita kohtaamisia aiheuttaa se, että samoilla kulmilla liikkuu poika, joka on liian samanlainen kuin

Risto. Riston näköiseen ja tavoiltaan samalaiseen poikaan suhtaudutaan oudok-suen ja peläten: Risto luulee Franzia matkijaksi ja Rauha pitää häntä epäilyttä-vänä. Nelli ja Lennart suhtautuvat ymmärtäväisemmin ja erityisesti Lennart ha-luaa uskoa hyvää ihmisistä ja pehmitellä tilannetta:

–Se on huijari, Risto sanoi vihaisena. –Se yrittää matkia minua. –Kum-mallista, eihän se edes tunne sinua. –Ei tunnekaan, se on varjominä, Risto sanoi arvoituksellisesti. –Mikä se on? –Se elää samanlaista elä-mää kuin minä. Nelli katsoi Ristoa hämmästyneenä. –Eikö se ole vä-hän pelottavaa, että joku muistuttaa sinua? –On! Risto huudahti.

Poika käveli pyyhe harteilla kohti, mutta säpsähti, kun Rauha, Lennart, Risto ja Nelli tuijottivat. Poika vaihtoi kadun toiselle puolelle ja ampaisi juoksuun. Hän vilkaisi kerran taakseen ja kiihdytti askeleitaan. –Jotain tuo poika salaa, Rauha sanoi. –Minusta hän vaikuttaa ihan tavalliselta pojalta, Lennart huomautti. –Ei ole tavallinen, Risto mutisi. –Mutta on se kyllä Riston näköinen, sanoi Nelli.

Kohtauksista käy ilmi, kuinka saman teoksen sisälläkin voidaan esittää erilaisia maailmankuvia ja arvomaailmoja: Lennart ja Nelli suhtautuvat rauhallisemmin kaksoisolentoon ja Risto ja Rauha taas ovat järkyttyneitä ja kärkkäämpiä mielipi-teissään. Toisaalta etäisyys tilanteeseen voi myös olla syy rauhallisempaan suh-tautumiseen: Ei ole kysymys Lennartin tai Nellin kaksoisolennosta, eivätkä he ole yhtä huolestuneita tilanteesta, koska se ei kosketa heitä itseään. Riston pelko Franzia kohtaan katoaa, kun pojat saavat kuulla olevansa sukulaisia ja tutustut-tuaan toisiinsa heistä tulee ystäviä ja yhteiset kiinnostuksen kohteet alkavat yh-distää heitä erottamisen sijaan.

Faneja ja Fossiileja -kirjassa Saska ajautuu tilanteeseen, jossa hän joutuu päät-telemään, onko apua pyytävä nainen ystävällinen vai vaarallinen. Saskalla on taskussa voimia ja rohkeutta tuovia magneetteja. Hän on matkalla palvelutalolle, leikkii olevansa jonkinlainen supersankari ja seuraa ”pahista”.

Äkkiä pahis pysähtyy ja kääntyy katsomaan Saskaa, joka on jo hyvän aikaa seurannut ojaa pitkin hänen kintereillään. –Latzo diives, pahis sanoo Saskalle. –Kääk, Saska vastaa. Hänen sydämensä takoo aika lailla. –Minä en osaa englantia. –Ei se ole englantia vaan romanikieltä. Se tarkoittaa "hyvää päivää", pahis hymyilee ja kysyy: –Mitä sie siellä mässä ojassa kömmit. Ossaat sie hyvä raklo neuvoo miulle tien palvelutalolle? Saksa hypistelee magneetteja taskussaan. Vieraille ei saisi puhua, mutta pahis ei näytä vaaralliselta. Tai no, ei pahikselta ollenkaan. Hänhän vain kysyy tietä. Pelko pyyhkiytyy pois. –Tietty. Olen itsekin menossa sinne. Seuratkaa minua! Saska huudahtaa.

Tilannetta arvioituaan Saska tulee siihen lopputulokseen, ettei tuntematon nainen ole vaarallinen, vaan oikeastaan hän vaikuttaa ihan mukavalta. Naista autettuaan Saskalle hyvää mieltä tuottaa myös Huldan hänelle antama Sankari-nimitys sekä se, kuinka luokkakaverit ovat kiinnostuneita hänestä tapahtuneen takia.

Aerilan (2010) mukaan nuorisokirjallisuuden monikulttuurinen ystävyys on harvinaista ja jos ystävyysuhteita kuvataan, ne ovat yleensä vain selventämässä kulttuurien välisiä eroja. Suosituimpia monikulttuurisia henkilöitä suomalaisessa nuorisokirjallisuudessa ovat venäläiset sekä somalit ja kirjallisuudessa suomalaiset ja ulkomaalaistaustaiset nuoret ovat hyvin vähän tekemisissä keskenään. (Aerila 2010, 119–121.) Myös Karasma ja Suvilehto (2014) yhtyvät Aerilan ajatuksiin toteamalla, että niissä kirjoissa, joissa maahanmuuttaja löytää aidon ystävän, on poikkeuksellinen kerrontasävy. Heidän mukaansa on harvinaista, että suomalainen lapsi ja ulkomaalaistaustainen lapsi ystäväystyvät toden teolla. Niina Hakalahden Tuukka-Omar-kirja on poikkeus sääntöön, sillä kirjassa Tuukka-Omar ystäväystyy suomalaisen Paavon kanssa. Toisaalta Tuukka-Omarin äiti on suomalainen, joten hänellä on juuret myös Suomessa. (Karasma & Suvilehto 2014, 280.)

Aineistoni kirjoissa ei ole maahanmuuttajia, vaan molemmissa Risto Räppääjä -kirjoissa monikulttuuriset hahmot ovat ulkomailla asuvia sukulaisia. Samoin Reu-

hurinteen Ramona ja Aba ovat asuneet koko ikänsä Suomessa. Aineiston lastenkirjoissa maahanmuuttajataustan sijaan monikulttuurisilla hahmoilla erilaiset juuret tai kulttuuriset taustat. Monikulttuurisiksi kutsumillani hahmoilla on aineiston kirjoissa vahvat juuret Suomeen, joten ystävyysuhteensa ovat melko samankaltaista kuin Karasman ja Suvilehdon kuvaamassa Tuukka-Omar-esimerkissä.

Kaikki kohtaamiset eivät aineistoni kirjoissakaan johda sydänystävyyteen, sillä Tatu ja Patu Supersankareina -kirjassa päähenkilöistä ja Erik Ivasta ei tule tarinan lopussakaan kavereita. Hyperkybermies, Tatu ja Patu onnistuvat estämään Erik Ivan ilkeät suunnitelmat lämpimän ryhmähalauksen voimalla. Erik Ivalle annetaan anteeksi, kun hän palauttaa vanhat rakennukset ja osoittaa katumisen merkkejä, mutta asetelma kirjassa on silti vahvasti muut hahmot vastaan Erik Iva.

5.2 Ennakkoluulot ja asenteet puheessa

Aba on saanut opettajalta tehtäväksi hakea varastosta täytetyn naakan. Varastossa hän pelästyy aavekissaa. Tapaus herättää keskustelua oppilaiden keskuudessa:

Ailufobia! Abaan on iskenyt ailufobia, kissanpelko! Olen lukenut sellaisesta, Tintti selittää välitunnilla Ramonalle ja Tötterölle. –Aballa on henkinen trauma. Hän on varmaan joutunut lapsena kissan raapiaksi.

–Juu, Aba on päätynyt leijonan tai tiikerin kynsiin Afrikassa, Ramona kauhistuu. –Mutta ei hätää. Myö parannamme rakkaan lapsiraukan. – Eihän Aba ole koskaan edes käynyt Afrikassa, hänhän on syntynyt Suomessa, Tintti muistuttaa. –Mutta hänessä virtaa afrikkalaista verta. Se on sama asia! Sanoo Tötterö, joka on aina kaikessa Ramonan puolella.

Eino Pikkarainen on kadonnut ja tapausta pohditaan koko luokan voimin arvailten Pikkiksen kohtaloa:

Onko Pikkis kaapattu autoon? –Varmaan siihen siniseen, joka väijyi syksyllä lapsia Reuhurinteen pysäkillä, Saska huutaa kiihtyneenä. – Juoksin aina lujaa sen ohi. Minun isäni on sanonut, ettei kenellekään saa puhua eikä mihinkään autoon saa mennä. Hän aikoo mikrosiruttaa minut! –Kuultiin jo! Tintti sanoo. –Se sininen auto oli Ramonan äidin Mersu. Hänhän oli vain saattanut Ramonan kouluun ja jäänyt katsomaan, että Ramona pääsee turvallisesti perille. –Joo, mutta Ramonan äiti on mus... tai siis romaani, Saska huomauttaa. Minun isäni on sanonut, että romaanit ovat...

Faneja ja fossiileja -kirjoissa oppilaat tekevät toisinaan päätelmiä asioiden syy- ja seuraussuhteista perustuen henkilön etniseen taustaan: koska Aban isä on namibialainen, on Aballekin Afrikka leijonineen tuttu paikka. Vaikka yksi oppilaista kertoo muille, ettei Aba ole edes käynyt Afrikassa, ei se muuta keskustelun suuntaa, sillä mielikuva Abasta Afrikan savanneilla on niin voimakas. Stereotyyppisten päätelmien tekemiseen voi sortua kuka tahansa oppilasta, sillä ensimmäisen esimerkin mukaisesti romanitaustainen Ramona on valtakulttuuriin kuuluvan Tötterön avustuksella sijoittamassa Abaa toiselle mantereelle. Toisessa esimerkissä viimeinen Saskan aloittama lause jää kesken, mutta on tulkittavissa, ettei Saskan isän näkemys romaneista ole positiivinen.

Ennakkoluulot tulevat näkyviksi Faneja ja fossiileja -kirjassa oppilaiden keskusteluissa. Ennakkoluuloisuudella tarkoitetaan negatiivista asennetta, tunnetta tai käytöstä jotakin ihmisryhmää kohtaan. Ei ole yksiselitteisiä syitä sille, mistä lapset oppivat ennakkoluuloja, mutta mahdollisia ennakkoluulojen omaksumisen lähteitä voivat olla media, vanhemmat ja muu lapsen lähipiiri, kuten koulu- tai päiväkotikaverit. (Brown 2010, 11, 132–136.) Vieraisiin kulttuureihin liittyvät ennakkoluulot ovat syvällä suomalaisessa yhteiskunnassa ja media, koti ja koulu ovat merkittäviä tekijöitä ennakkoluulojen opettamisessa, uusintamisessa sekä pois

kitkemisessä (Raittila 2002, 107). Saskan tapauksessa ennakkoluulot ovat usein johdettavissa hänen ylivarovaiseen isäänsä, sillä puheenvuorot alkavat usein isän sanomisiin viittaavalla lauseella. Muiden hahmojen ennakkoluulojen lähteitä ei voi kuin arvailla. Tilanteissa lukutoukka-Tintti yrittää oikoa tovereidensa vääriä käsityksiä vaihtelevalla menestyksellä.

Risto Räppääjä ja kaksoisolento sekä Kaahailua ja Kepposia -teoksissa aikuisten näkemykset osittain ohjaavat lasten käsityksiä erilaisista taustoista tulevista henkilöistä: Rauhan kielteinen asenne kaksoisolento-Franzia kohtaan pitää yllä myös Riston pelkoa. Myös Saskan isän ennakkoluulot rajoittavat ystäväystymistä, sillä isän mielipide merkitsee pojalle paljon. Saskan isä pitää Abaa epäilyttävänä seurana pojalleen ja Saska ei oikein tiedä, mitä tilanteesta pitäisi ajatella. Oppilaat ovat metsäretkellä ja Saska syö pusikossa mustikoita:

Mustikat hajoavat hyppysiin. Suu on varmasti ihan musta. Samoin hampaat. Isä joutuu ostamaan erittäin valkaisevaa hammastahnaa saadakseen Saskan hymyn entiselleen. Saska kaivaa merkintantopelilin repustaan ja tarkastelee kuvaansa. Naama on muuttunut sinertäväksi. Miltähän tuntuisi olla kokonaan sininen kuin smurffi. Miltähän Abasta tuntuu olla Reuhurinteen ainoa musta lapsi? Aba on hauska poika. Saska haluaisi olla hänen paras kaverinsa, mutta isän mielestä Aba on hiukan arveluttavaa seuraa.

Aba ihailee Saskan sinistä naamaa: siisti väri. Harmi, että se kuluu ajan mittaan pois. Muutoin oltaisiin melkein kuin kaksi marjaa.

Esimerkki tekee näkyväksi monta erilaisuuteen ja monikulttuuriseen kohtaamiseen liittyvää piirrettä. Kohtauksissa tulevat näkyviksi Saskan Isän ennakkoluulot, Saskan ajatukset Abasta, erilaisuudesta ja heidän suhteestaan sekä Aban näkemys. Mustikoista tummunutta naamaa pohtiessaan Saska samaistuu Abaan, hänen erilaiseen ulkonäköönsä ja siihen, miltä tuntuisi olla ainoa eriävän näköinen.

Myös Aban sanoista välittyy ajatus siitä, ettei aina ole kivaa olla erinäköinen kuin muut.

Samaistumisen ja empatian tunteita kokee myös Tatun ja Patun Avaruusseikkailu -kirjan Lu-Rei ja jättiläinen. Lu-Rei on ensimmäinen, joka ymmärtää, ettei jättiläinen ole paha jättiläinen ja sen kukistamisen sijaan Lu-Rei haluaa auttaa häntä. Jättiläistä kuvataan suureksi turhamaiseksi olennoiksi, joka haluaisi tehdä Saturnuksen renkaista rannekorun. Hän ei tiedä, millaisen kaaoksen on saanut aikaan universumissa ja nähtyään, millaista tuhoa on vahingossa aiheuttanut, jättiläinen järkyttyy:

Hänen itsekkyyden takia monet olennot olivat joutuneet lähtemään tähtijärjestelmistään ja elämään pelossa ja epätietoisuudessa.

Risto Räppääjä -kirjoissa on suomalaisia hahmoja, jotka asuvat tai ovat aiemmin asuneet ulkomailla. Nämä henkilöt ovat jollain tasolla monikulttuurisia, koska he ovat asuneet ulkomailla ja osalla heistä on tai on ollut ulkomaalainen puoliso. Riston Rauha-täti suhtautuu näihin henkilöihin eri tavoin ja hänen omat asenteensa tulevat ilmi siinä, mitä ja miten hän henkilöistä ja heidän elämän valinnoistaan kertoo.

–Hän (Mirabella) varasti isotätimme rubiinisormuksen ja matkusti niillä rahoilla Montenegroon. Epärehellinen ja huikentelevainen luonne! – Miksi hän olisi palannut? Lennart ihmetteli. –Ehkä rahat ovat lopussa! En minä tiedä. Mutta sen kaksoisolennon kanssa ei saa kukaan olla tekemisissä.

Jane tapasi sitten afrikkalaisen prinssin ja muutti Afrikkaan. Janesta tuli prinsessa. Minusta olisi voinut tulla se prinsessa. –Olisitko sinä mieluummin Afrikassa kruunu päässä kuin juttelisit täällä minun kansani? –Olisin... En tietenkään. Sitä paitsi en olisi enää prinsessa, Jane

asui siellä vain pari vuotta. Hän palasi Suomeen ja ryhtyi bingoemännäksi.

–On loppujen lopuksi aika merkillistä, ettei äiti asu poikansa kanssa. Muistaako Risto äitiään enää ollenkaan? –Muistaa! Rauha huudahti. –Näkeehän Risto äitiään aika usein. Ursulalla on kovasti kysyntää eri puolilla maapalloa, kun hän luennoi luonnonkansojen rummutustyyleistä, mutta Risto ei jaksanut matkustella Ursulan kanssa. Ristolla on ikään kuin kaksi äitiä, toinen kotona ja toinen matkalla.

Rauha-tädin mielipiteet ulkomailla asuvista hahmoista ovat rakentuneet sen pohjalta, millainen suhde hänellä on kyseiseen henkilöön. Serkkunsa Mirabellan kanssa Rauha on riitautunut jo nuorena ja Mirabellasta hän puhuu hyvin negatiiviseen sävyyn. Rauha ei halua, että edes Mirabellan poikaan ollaan yhteydessä. Luokkatoveristaan Janesta Rauha taas kertoo ihailien ja kadehtien, vaikka tarinasta voi helposti päätellä, ettei Janen Afrikan matka sujunut odotusten mukaisesti, koska Jane palasi pian Suomeen bingoemännäksi. Riston ulkomailla työskentelevästä Ursula-äidistä Rauha puhuu positiiviseen sävyyn ja hän jopa puolustaa Ursulan valintoja, kun Elvi-serkku ihmettelee etäisyyttä äidin ja pojan välillä.

Tatun ja Patun Avaruusseikkailu -teoksessa Alab Asterin Senaattorin mukaan on täysin mahdotonta, että ihminen on saanut kaiken universumissa tapahtuneen tuhon aikaan.

Yritättekö te väittää, että tämä kyseinen ihmislajin edustaja on mukasyypää universumin kaaokseen? Naurettavaa!

Ihminen on maapallolla asuessaan saanut aikaan monenlaisia tuhoja ja osoittaa kirjoittajalta hyvää ironian tajua esittäen kirjan hahmon suulla ennakkoluulo, jonka mukaan ihminen ei voi saada aikaan suuria ongelmia. Teoksessa käy ilmi, ettei kyseessä ole ihminen, vaan ihmisen näköinen jättiläinen.

Ennakkoluulojen vähentäminen on mahdollista luomalla kontakteja ryhmien välille. Jotta kontaktit vähentäisivät ennakkoluuloja, niiden tulee toistua tarpeeksi usein, olla riittävän pitkiä ja läheisiä sekä kaikkien osallistujien tulee olla samanarvoisessa asemassa keskenään. Samanarvoinen asema voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kaikki osallistujat ovat koululaisia, eikä niin, että toiset ovat opettajia ja toiset oppilaita. Ennakkoluulojen vähentäminen ilman kontaktia on mahdollista esimerkiksi ystävän välityksellä: täytyy olla ystävä, joka tuntee jonkun siitä ryhmästä, johon ennakkoluulot kohdistuvat. Lisäksi samaistumisen ja empatian kautta voi kuvitella, millaista olisi, jos oli ystävä, joka kuuluu tällaiseen ryhmään. (Brown 2010, 269–270, 279–280.) Ennakkoluulot ja pelot hävnevät tutustumisen avulla Risto Rappääjän ja kaksoisolento-Franzin väliltä sekä Saskan käsitys Ramonan sukulaiseksi paljastuvasta ”pahiksesta” muuttuu lyhyen keskustelun pohjalta.

Kontaktit ja yhteinen toiminta helpottavat toisen näkökulman ymmärtämistä. Riston Rappääjä ja kaksoisolento -kirjassa Riston pelastaminen onkalosta toimii eräänlaisena yhdistävänä tehtävänä ja lähtökohtana Rauhan ja Mirabellan riitojen sopimiseen. Pelastusoperaatio pakottaa hahmot yhteen, jolloin erimielisyyksien selvittäminen on helpompaa. Rauha-tädin negatiiviset asenteet Mirabellaa kohtaan katoavat, kun nuoruuden riidat paljastuvat väärinymmärryksiksi. Tutustumisen ja asioiden oikeanlaidan selviäminen johtavat aineistoni kirjoissa negatiivisten asenteiden haihtumiseen.

Kuva 10. Lennart, Rauha, Mirabella, Nelli ja Franz pelastavat Ristoa onkalosta. Risto Rappääjä ja kaksoisolento (sivut 92–93). Kuvitus © Christel Rönns 2013.

Toisinaan suvaitsevaisen maailmankuvan tarjoaminen voi olla aikuislukijan näkökulmasta melko ilmeistä. Risto Räppääjä ja kaksoisolento -kirjan lopussa Nelli tutkii vuorotellen Ristoa ja Franzia ja toteaa, etteivät pojat tarkemmin katsottuna olekaan aivan saman näköisiä. Lapset alkavat pohtia asiaa ja Franz keksii lentokoneen noustessa muurahaisvertauksen:

Lentokoneen noustessa ihmiset näyttävät muurahaisilta: Näyttävätkö-hän muurahaisetkin eri näköisiä, kun katsoo oikein läheltä.

Pesonen (2013) on tutkinut monikulttuurisuutta Tatu ja Patu, Xing ja Sikuriina -kirjoissa. Sikuriinan veli on adoptoitu Afrikasta ja hänen erilainen ulkonäkönsä siitä kumpuava rasismi ovat yksi kirjoissa käsiteltävä aihe. Sikuriinan kesäjutut -kirjassa esiin nousee ajatus siitä, kuinka värillä ei ole väliä, kun veli ja äiti osallistuvat adoptiolasten ja -vanhempien leirille. Leirillä lapset keskustelevat siitä, kuinka monet vaihtavat puhelimen kuorten väriä ja pohtivat, entä jos ihmisetkin voisivat vaihtaa kuoria. Lapset tulevat lopulta siihen lopputulokseen, että eivät halua vaihtaa väriä, vaan ihmisen on paras olla juuri sellainen kuin on, väristä välittämättä. (Pesonen 2013, 67–70.) Sekä Pesosen että omassa esimerkissäni kirjailija sanoo lapsen suulla, että kaikki ihmiset ovat erilaisia yksilöitä, mutta jokainen kelpaa omana itsenään. Erilaisuuden hyväksymisen ajatus tuotetaan hahmosta pois etäännytetyn metaforan avulla, jota pohtiessaan lapsihahmot päätyvät ajatukseen, että jokainen saa olla sellainen kuin on. Toisinaan jokaisen ihmisen hyväksymisen ja arvostamisen teemat tuodaan näkyviin melko opettavaiseen tyyliin.

6 MONIKULTTUURISUUS KIELESSÄ JA KÄSITTEISSÄ

6.1 Kieli

Lastenkirjoissa monikulttuurisuutta esitetään erilaisten kielten ja murteiden muodossa. Kaikissa teoksissa käytetään suomen lisäksi jonkin muun kielen sanoja. Esimerkiksi Tatun ja Patun Avaruusseikkailussa Tatu ja Patu vastaavat komentajalle englanniksi, Risto Räppääjä ja Sevillan Saiturissa Rauha yrittää kysyä apua espanjaksi sekä Reuhurinteen koulussa opiskellaan englantia ja huudetaan italiaksi teatterissa. Muutamat hahmot kirjoissa puhuvat murretta, joka on erilaista kuin muiden tarinan hahmojen puhe.

Reuhurinteen alakoulussa suurin osa hahmoista puhuu yleiskieltä, jossa murteet eivät kuulu. Poikkeuksena ovat Ramona ja Pikkis. Ramona ja hänen sukulaisensa puhuvat erilaista murretta, johon lisäksi sekoittuu romanikielen sanoja:

–Latzo diives, pahis sanoo Saskalle. –Kääk, Saska vastaa. Hänen sydämensä takoo aika lailla. –Minä en osaa englantia. –Ei se ole englantia vaan romanikieltä. Se tarkoittaa "hyvää päivää", pahis hymyilee ja kysyy: –Mitä sie siellä märässä ojassa kömmit. Ossaat sie hyvä raklo neuvoo miulle tien palvelutalolle?

Hän (Ramona) huudahtaa: Mistä sie mejän Huldän löysit? Saska ei ehdi vastata, kun romaninainen selittää: –Mie jäin liian aikaisin pois, linjapiilin kyyvistä. Meinasin eksyy. Onneks tää hyvä sankari ohjasi miut oikeaan paikkaan.

–Raklo-raiska! Mie säälin sinua. Oletko sie orpo-raiska? Ramona sanoo. –Tule meille. Mejän Anselika ja Kyösti antavat siulle leipää. Meillä on monta patjaa frendoja varten.

Sireeni ulvaisee, ja autosta harppaa sinipukuinen poliisi. –Petskot tulevat, Ramona huudahtaa.

–Mitä sie lapsi murehit, Ramona kysyy. –Musti on kadonnut, Tötterö niiskaisee. –Voi hyvä tavaton! Ramona huudahtaa ja lyö kämmenensä yhteen. –Mihin se kissaveitikka katosi? Ainahan se meitä aamuisin tervehtii. –Yhyy, se on varmaan jäänyt auton alle, Tötterö uikuttaa. Mennyt manan majoille, Ramona kauhistuu. –Elä sure. Myö pidetään hänelle kaunis muistotilaisuus! Tötterö kollottaa suureen ääneen. –Elä mellasta, vainaja kaipaa rauhaa, Ramona kuiskaa.

Reuhurinteen koulua käyvä Pikkis puhuu erottuvaa murretta ja selitys löytyy heti Kaahailua ja kepposia -kirjan alusta: ”Mää olen Eino Pikkarainen, ekaluokkalainen. Lempinimeni on Pikkis. Me muutettiin viime viikolla Tampereelta.” Romanihahmojen käyttämälle erilaiselle murteelle ei kerrota selitystä. Olisi mielenkiintoista tietää, mihin tämän erilaisen murteen käyttö perustuu. Onko kirjan romanisuku kotoisin toiselta paikkakunnalta, jossa tällaista murretta puhutaan vai nähdäänkö kyseinen puhetyyli osana romanikulttuuria?

Romanikielen mukaan ottaminen hahmojen puheeseen voi olla keino lisätä tietoisuutta vähemmistökielen olemassa olosta ja tärkeästä roolista romanikulttuurissa. Sirkku Latomaa (2013) käsittelee artikkelissaan lastenkirjallisuuden monikielisyttä ja esimerkkinä suomen kieltä taitamattomasta oppilaasta hän käyttää Tuula Kallioniemen aiemman Reuhurinne-sarjan Pusuja ja pulmia -teosta. Teoksessa kouluun tulee Jelena, joka ei puhu suomea. Reuhurinteen koulussa Rosittaa ”muukalainen” sekä tämän kielitaidottomuus ärsyttää ja hän yrittää päästä eroon Jelenasta johdattamalla hänet bussiin, joka vie Siperiaan. Tarinan loppua kohti yhteinen kieli alkaa löytyä ja tytöt opettavat toisilleen kieliä. On kiinnostavaa huomata, että Kallioniemi on käyttänyt aiemminkin Reuhurinne-kirjoissa vieraita kieliä. Aiemmissa Reuhurinne-kirjoissa esiintynyt Rosita on Ramonan serkku ja näin ollen voisi olettaa myös hänen olevan romani. Jos oletukseni osuu oikeaan, on mielenkiintoista, että aikaisemmissa kirjoissa romanihahmo ”syryji” vierasta

kieltä puhuvaa hahmoa ja uusissa kirjoissa romanihahmo puhuu itsekin muille vierasta kieltä.

Tatun ja Patun Avarusseikkailussa eri kielet tulevat esiin eri kansojen edustajien puheessa. Trurgh'un edustaja Tom'ottis puhuu Turun murretta ja Gamagaman yliälykkään yliaivoinsoori Torxtorxin kieltä ei ymmärrä kukaan, ei edes tulkki osaa kieltä. Risto Räppääjä ja kaksoisolento -kirjassa Hummerstiernat erottuvat muista käyttämällä puhuessaan hienompia sanoja, kohteliaampaa kieltä sekä ruotsin kielen sanoja:

God dag, värisevä ääni sanoi.

–Mutta mamma kulta, minä en ole käynyt ruokakaupassa viiteenkymmeneen vuoteen. –Älä yritä, Carl Gustaf, huijata vanhaa äitiäsi! Sinä olet aina ollut rehellinen poika. Nyt mammaa itkettää! Carl Gustaf meni lohduuttamaan äitiään. Hän ojensi äidilleen nenäliinan ja kaatoi pikariin sherryä.

–Carl Gustaf! Rouva huusi pojan perään. –Kuulitko, miten mukava räppiruno! Kun me nyt jouduimme tänne lomapaikkaan, etkö sinäkin voisi keksiä tuollaisia säkeitä, ota mallia uusista ystävästäsi. –Kyllä, mamma, Carl Gustaf sanoi.

Äidinkielen merkitys lapsen identiteetille korostuu vieraaseen maahan muutettaessa. Heikkilä-Halttunen (2013) ja Latomaa (2013) käyttävät esimerkkinä Elina vieraalla maalla -kirjaa, jossa uuteen kulttuuriin sopeutuminen on vaikeaa, koska yhteinen kieli paikallisten kanssa puuttuu. Uuteen ympäristöön kotoutuminen vie aikaa, mutta lopulta Elina ei haluaisi palata takaisin Suomeen, sillä myös ”vieraasta” maasta on tullut tärkeä osa hänen identiteettiään. (Heikkilä-Halttunen 2013, 44; Latomaa 2013, 127.) Reuhurinne-kirjoissa, Risto Räppääjä ja kaksoisolento -kirjassa sekä Tatun ja Patun Avarusseikkailussa joidenkin hahmojen käyttämän ”oman” kielen voi nähdä keinona korostaa kielen tärkeää merkitystä

identiteetille. Jokainen käyttää itselleen luonnollista kotona opittua kieltä oli sitten kuvitteellinen Torxtorxin kieli tai sekoitus suomea ja jotakin toista kieltä.

Kun kirjailija sijoittaa tarinan toiseen maahan, hänen on otettava kantaa siihen, miten toisen maan kieliympäristö ilmenee toteutuksessa (Latomaa 2013, 123). Risto Räppääjä ja Sevillan Saituri -kirjassa päähenkilöt matkustavat Espanjaan ja kirjassa käytetään joitain espanjankielisiä fraaseja, kuten Buenas noches, Buenos dias ja Hasta Manana. Risto Räppääjä ja kaksoisolento -kirjassa päähenkilöt matkustavat Montenegroon, mutta matkalla tai kirjassa muutoinkaan ei käy ilmi, mitä kieltä Montenegrossa puhutaan. Mirabella ja Franz puhuvat teoksessa koko ajan suomea, vaikka heidän kotinsa on Montenegrossa. Aineistoni lastenkirjoissa hahmot käyttävät pääasiassa suomea, vaikka heidän kohdallaan esiteltäisiinkin jokin vieras kieli. Suomi on kirjoissa eräänlainen yleismaailmallinen ja yhteinen kieli, jolla hahmot kommunikoivat keskenään.

Kieli on kulttuuria yhdistävä tekijä, mutta myös keino sulkea joku kieltä osaamaton ulkopuolelle. Risto Räppääjä ja Sevillan Saituri -kirjassa kuvataan, kuinka espanjalainen mummo ei ymmärrä, mitä päähenkilöistä koostuva turistijoukko häneltä tahtoo. Mummo pelkää joukkiota ja yrittää juosta karkuun. Päähenkilöt taas juoksevat perään, koska luulevat mummon näyttävän tietä. Kohtaus havainnollistaa, kuinka vaikeaa kommunikointi ja sanattoman viestinnän tulkitseminen voi olla ilman yhteistä kieltä.

6.2 Nimet

Kirjoissa nimet kuvaavat henkilön kulttuuritaustaa. Suomalaiset päähenkilöt on nimetty suomalaisilla nimillä: Esimerkiksi Risto Räppääjä -kirjoissa vakiohahmojen nimet ovat tavallisia suomalaisia nimiä: Risto, Nelli, Rauha, Elvi ja Lennart. Tatu ja Patu -kirjoissa veljeksistä toisella on tavallinen nimi (Tatu) ja toisen nimi sointuu siihen mukavasti. Vaikkei Patu olekaan perinteinen nimi, niin yhdessä ne kuulostavat tavalliselta lastenkirjojen parivaljakolta. Reuhurinne-kirjoissa useista

oppilaista käytetään lempinimiä: Tähti-Säde Leipänen on Pulla, Markus Meritie on Möly ja Suvituuli Kesämäki on Tötterö.

Monikulttuurisilla hahmoilla on Risto Räppääjä -kirjoissa erikoisemmat nimet. Esi-merkiksi Sevillan saituri -kirjassa Ernestin espanjalainen kihlattu on nimeltään Maria del Carmen Robledinos. Risto Räppääjä ja kaksoisolento -kirjassa montenegrolaisen sukulaispojan nimi on kansainvälisempi kuin päähenkilöiden: Franz Poposki. Samoin naapuritalossa asuvat äiti ja poika ovat nimeltään Carl Gustaf ja Hjördis Hummerstiena. Nimien erilaisuudesta kertovat kohtaukset, joissa nimet nousevat esiin.

Risto ja Nelli seisoivat nimitaulun edessä. –Kamalisti nimiä, Risto huokasi. Nelli alkoi lukea: –Virtanen, Peltola, Hummerstierna, Haapanen, Nieminen, Salmela, Jansson, Kymäläinen, Korhonen, Mäkinen, Salonen, Poposki. –Poposki, Risto ihmetteli. –Kummallinen nimi, varmaan kiinalainen. Se se ei ainakaan ole.

–Poposki, sanoi Nelli. –Sehän on se kiinalainen, Risto tuhahti. –Ei Poposki mikään kiinalainen nimi ole, Nelli korjasi. –Kiinalaisia nimiä ovat King Kong ja Ping Pong.

Teoksessa keskustellaan nimistä stereotyyppisesti ja erikoinen nimi leimataan kiinalaiseksi. Mielenkiintoista on, ettei Hummerstierna nimeä koeta oudoksi, vaikka se erottuu selvästi muusta nimijonosta, joka koostuu Suomen yleisimmistä sukunimistä.

Reuhurinne-kirjoissa Ramonan romanitausta näkyy koko suvun nimissä: Ramona puhuu usein ”meijän Allanista” ja muita esiin nousevia nimiä Ramonan lähipiiristä ovat Kyösti, Anselika ja Hulda sekä Rosita-serkku. Aban kokonimi, Angula Ndinelago, taas on namibialainen, kuten hänen isänsäkin. Tatu ja Patu -kirjassa emäluksella olevien hahmojen nimet muodostuvat sanoista, joiden tavut on käännetty toisinpäin: Kea-Roh on rohkea, Lu-Rei on reilu, Kari-San on

sankari ja Jas-UI on uljas. Kari-San ja Lu-rei näyttävät aasialaisilta ja lisäksi -san on japania ja se voidaan lisätä jälkiliitteeksi henkilön nimeen tai titteliin häntä puhuteltaessa. Muiden kansojen edustajien nimet taas kuvaavat jollain lailla kansaa, esimerkiksi Thurgh:un kansan edustaja on Tom' Ottis.

6.3 Käsitteet

Faneja ja fossiileja -teoksessa luokassa keskustellaan sopivien käsitteiden käytöstä, oikeista termeistä sekä nykyajan valtavasta käsiteviidakosta. Vaikka kohteliaan käsitteen valinnasta puhutaan melko opettavaiseen sävyyn, pyritään välttävää tyyliä pehmentämään huumorilla ja johdattelemalla aihe keveämpiin teemoihin:

–Joo, mutta Ramonan äiti on mus.. tai siis romaani, Saska huomauttaa. –Minun isäni on sanonut, että romaanit ovat... –Kirjoja! Kerro isällesi, että romaanit ovat kirjoja. Ja romanit ovat mustalaisia, Pulla opastaa. –Kaaleita! Ramona huudahtaa. –Suomen mustalaisia. Minä olen kaale ja te muut olette kaajeita.

Mustalainen-sana ei ole nykyisin sopiva. Kuten ei ole "rullatuolikaan" tai "sokea" tai "kuuro" tai "rampa", Pulla jatkaa.

–Nykyisin käytetään hienompia sanoja, etteivät ihmiset loukkaannu, Pulla opastaa. –Joo, Fisu hörähtää. –Nälkäinen on nykyisin ruokapuutoksellinen ja kalju on hiusrajoitteinen ja vanha on ikävammainen ja..

Ramonan kulttuuri-identiteettiä korostetaan kielen keinoilla, kun hän kertoo muille eri ryhmien nimityksistä. Keskustelussa Ramona toteaa myös, että "Kyllä myötykätään olla mustalaisia." Ramonan sanoissa näkyy koko joukon puolesta puhuminen me-muodossa. Yllä olevan lainauksen perusteella hän tuntee itsensä eri-

tyisesti Suomen mustalaiseksi eli kaaleksi. Ramona ei häpeile kertoa taustastaan, vaan jonkinlainen ylpeys ja arvostus omaa kulttuuria kohtaa tulee ilmi puheessa.

Hallin (2003a, 88–93) mukaan kieli voi olla alistamisen väline, esimerkiksi silloin, jos vähemmistöt pakotetaan puhumaan ainoastaan valtaväestön kieltä. Risto Räppääjä ja Sevillan Saituri -kirjassa käsitteitä käytetään siten, että ne voidaan nähdä eräänlaisena kulttuurin arvottamisen muotona. Teksteissä käytetään joi-tain kulttuureihin liittyviä käsitteitä sellaisissa yhteyksissä, että ne saavat joko negatiivisia tai positiivisia merkityksiä.

–Sinä mitätön kokkare! Kalmukki ja koirankuonolainen! Hävytön ryökäle! Minä olen sinua syöttänyt ja juottanut kaikki nämä vuodet!

–Mikä amatsooni, Ernesti hämmästyi. Elvi huitoi käsilaukulla Arnoldia. –Näpiti irti senkin tiikeri! Arnold uikutti, ohjasi moottoripyörää yhdellä kädellä ja yritti toisella huiskia Elviä kauemmaksi. –Kohta Arnold on kiikissä, Ernesti hykerteli. Lennartkin uskalsi avata silmänsä. –Kohta häkki heilahtaa! hän innostui.

Risto Räppääjä ja Sevillan Saituri -kirjassa käsitteiden sopivuutta ja kohteliaisuussääntöjä ei pohdita, kuten Reuhurinne-kirjoissa, vaan esimerkiksi kalmukki-sana saa tekstissä nimittelymerkityksen. Kalmukki tarkoittaa erästä länsimongolialaista kansaa ja on pohdinnan arvoinen kysymys, sopiiko tällaisen haukkumasanan käyttäminen lastenkirjallisuuteen. Amatsoni-sanaa taas käytetään ihailen Elvin vahvuutta. Amatsonit ovat kreikkalaisen taruston sotaista naiskansa. Amatsonilla voidaan tarkoittaa myös voimanaista tai miesmäistä naista. (MOT Sana-kirjasto 2016.) Oli kysymyksessä siten positiivinen tai negatiivinen käyttökohde, on pohdinnan arvoinen kysymys, onko ylipäättäen korrektia kutsua toista henkilöä jonkin kansan tai kulttuurin nimellä lastenkirjassa.

7 POHDINTA

7.1 Lastenkirjallisuuden monikulttuuriset ja monenlaiset henkilöahmot

Tutkielmani päätutkimusongelmana on selvittää, miten monikulttuurisuutta esitetään 2010-luvun kotimaisissa lastenkirjoissa. Tutkielmani perusteella yksi monikulttuurisuuden esittämismuoto on erilaisesta kulttuuritaustasta tulevien henkilöahmojen kuvaaminen. Näitä erilaisia hahmoja olen esitellyt luvussa neljä ja seuraavaksi pohdin tarkemmin joitakin teoksissa esitettyjä erilaisista kulttuuritaustoista tulevia hahmoja sekä heidän roolejaan tarinoissa.

Monikulttuurisuus näyttäytyy teoksissa henkilöahmoina, jotka kuuluvat johonkin vähemmistökulttuuriin tai joiden vanhemmista ainakin toinen on kotoisin jostakin muualta kuin Suomesta. Nämä monikulttuurisiksi nimeämäni hahmot ovat useimmiten sivu- tai taustahenkilöitä. Neimalan (2001) havaintojen mukaan monikulttuurisuutta kuvataan lastenkirjoissa usein päähenkilön ystävän kautta. Tämän ystävän vanhemmista ainakin toinen on kotoisin muualta kuin suomesta tai ystävä voi kuulua johonkin kotoperäiseen vähemmistöön, kuten romaneihin. Monikulttuurisuus voi näkyä myös ulkomaalaisina isovanhempina. (Neimala 2001, 112–113.) Tutkielmani kirjoissa yksikään monikulttuurinen hahmo ei ole mukana vain siksi, että hän on päähenkilön kaveri, mutta Risto Räppääjä kirjoissa osa monikulttuurisista hahmoista on päähenkilöiden sukulaisia.

Reuhurinne-kirjat ovat poikkeus siinä suhteessa, että päähenkilöistä yksi on romani ja toisella on ulkomaalainen isä. Näiden hahmojen roolit jäävät huomattavasti pienemmiksi kuin Risto Räppääjä tai Tatu ja Patu -kirjojen päähenkilöiden roolit, eikä rooleja siksi voi verrata muiden kirjojen päähenkilöiden rooleihin. Monikulttuuristen hahmojen kohtaloksi jää tutkielmani perusteella toimia tarinan sivuosissa. Neimalan (2001, 112–113) ja Heikkilä-Halttusen (2013, 57) näkemykset tukevat omia havaintojani siitä, että monikulttuurisuutta käsitellään lasten- ja

nuortenkirjoissa, mutta se ei ole kirjan pääsisältönä, vaan sivuosassa yhtenä juonen haarana. Tutkielmani teosten punainen lanka ei ole kulttuurien välinen kohtaaminen, vaan universumin tai kaupungin pelastaminen, kouluarjen kuvailu tai outojen tilanteiden ratkaiseminen.

Adoptio on Heikkilä-Halttusen (2013, 46), Rastaan (2013b, 100) sekä lasten- ja nuortenkirjallisuuden kriitikko Ismo Loivamaan (2012, 9) mukaan yleisin teema, jonka kautta monikulttuurisuutta käsitellään 2000-luvun lastenkirjassa. Onkin mielenkiintoista huomata, ettei ainuttakaan adoptiota kuvattu tutkielmani kuuressa 2010-luvun lastenkirjassa. Toisaalta en analysoinut Heikkilä-Halttusen tapaan vain kuvakirjoja tai Rastaan tapaan vain Afrikkaa, vaan aineisoni koostuu suosituista lastenkirjasarjoista. Silti pohdinnan arvoinen kysymys on, onko trendi ehkä muuttumassa ja mikä mahtaa olla yleisin monikulttuurisuuden ilmenemismuoto 2010-luvun lastenkirjoissa. Onko se ulkomaalainen vanhempi, ulkomailla asuvat sukulaiset vai ehkä erinäköisten hahmojen esittäminen kuvissa ilman, että monikulttuurisesta taustasta puhutaan tarinassa? Heikkilä-Halttusen (2013, 45) mukaan tarve monikulttuurisille lastenkirjahahmoille on syntynyt maahanmuuttajataustaisten lasten määrän kasvaessa. Tutkielmani teoksissa kuvataan erilaisista kulttuurietnisistä ryhmistä tulevia lapsia ja, vaikka maahanmuuttajalapsia kirjoissa ei ole, niin ilmiön lähellä liikutaan ulkomaalaisten isien muodossa. Voisivatko nämä erilaiset taustat omaavat hahmot täyttää osittain monikulttuuristen lastenkirjojen tarvetta?

Rastaan (2013b, 100) mukaan toinen yleinen rooli adoption lisäksi lastenkirjojen Suomessa eläville afrikkalaisille on pakolaisuus ja on harvinaisempaa, että kirjoissa esiintyy tummaihoisen suomalainen, jonka vanhempi on kotoisin Afrikasta. Loivamaan (2012, 9) mukaan pakolaisuutta kuvataan harvoin lasten- ja nuortenkirjallisuudessa ja adoption lisäksi toinen tavallinen monikulttuurisuuden muoto on ulkomaalaisista isistä kertominen. Vaikka Rastas on tutkinut erityisesti afrikkalaisia juuria ja Loivamaa taas kertoo näkemyksensä yleisesti lasten- ja nuortenkirjallisuuden monikulttuurisuudesta, on silti kiinnostavaa, että heidän näkö-

kulmansa ovat erilaisia. Rastas perustaa ajatuksensa tutkimukselleen ja Loivamaa omaan näkemykseensä kriittikkona. Tieteellisesti ajateltuna Rastaan toteamukset ovat uskottavampia, mutta toisaalta tulokset eivät välttämättä riitele keskenään, koska näkemykset perustuvat osittain eri konteksteihin.

Tutkielmani aineistossa ei esiinny adoptoituja tai pakolaistaustaisia hahmoja. Ulkomaalainen isä on osa tarinaa erityisesti Reuhurinne-kirjojen Aban namibialaisen isän kautta, mutta myös Risto Räppääjä ja kaksoisolento -kirjan Franzin isä ja äiti ovat kotoisin eri maista: Montenegrossa asuvan perheen isä on montenegrolainen ja äiti suomalainen. Suomalaiselle lukijalle esitetyssä kuvassa Franzin isä näyttää eksoottiselta pitkine hiuksineen, vaikka Montenegrossa asuessaan perheen erikoisempi vanhempi on luultavasti suomalainen äiti. Rastas (2013b, 108) huomauttaa, ettei adoptioerheistä tai pakolaistaustasta puhuminen lastenkirjoissa ole radikaalia, vaan kyse on lastenkirjallisuuden päivittämisestä vastaamaan paremmin kuvaa muuttuneesta suomalaisesta yhteiskunnasta. Tähän mennessä vähemmistöryhmiin kuuluvien lasten asemaan liittyvät teemat ovat kiinnostaneet lähinnä niitä kirjoittajia ja kuvittajia, joilla on henkilökohtainen suhde aiheeseen (Heikkilä-Haltonen 2013, 52–53).

Pesonen (2013) on tutkimuksessaan havainnut, että lastenkirjallisuudessa monikulttuurisuutta ja erilaisuutta kuvataan luonnollisena osana suomalaisuutta. Pesonen on analysoinut muun muassa Tatun ja Patun Suomi -kirjaa, jossa eroja ihmisten välillä ei korosteta, vaan jokainen kuvattava perhe on omanlainen: kirjassa esitellään uusperhe, maahanmuuttajaperhe, suomalais-ruotsalainen iäkäs pariskunta, nuori avopari sekä yksinhuoltajaperhe. (Pesonen 2013, 76.) Tutkielmani teoksissa esitetään useita erimaalaisten hahmojen välisiä liittoja, mikä kuvastaa sekä erilaisia perhemalleja että monikulttuurisia suhteita: Risto Räppääjä ja kaksoisolento -kirjassa Mirabellalla on montenegrolainen mies ja Jane on seurustellut afrikkalaisen prinssin kanssa. Sevillan saituri -kirjassa Ernesti kihlautuu espanjalaisen Marian kanssa ja Reuhurinne-kirjoissa Aban äidillä namibialainen mies.

Tutkielmani kirjoissa esitetään muutoinkin erilaisia henkilöitä ja elämäntyylejä: Risto Räppääjä -kirjoissa suomalaiset monet hahmot asuvat ulkomailla, Risto asuu äitinsä sijaan tätinsä kanssa sekä naapuritalossa asuvat suomenruotsalaiset äiti ja poika. Reuhurinne-kirjoissa yksi hahmo on pyörätuolissa, toinen asuu isänsä kanssa kaksin, kolmas on Karjalan evakko, neljäs romani ja viidennellä on ulkomaalainen isä. Tatu ja Patu -kirjojen kuvissa taustalla vilisee erinäköisiä ja erikokoisia hahmoja. Joidenkin hahmojen kohdalla erilaisuudesta keskustellaan, mutta toisen kohdalla ei. Esimerkiksi Reuhurinteen Ramonan kohdalla oikeista termeistä keskustellaan ja hänen erottuvia juhlavaatteita ihaillaan, mutta pyörätuolissa olevan Vernerin tarinaa tai syytä siihen, miksi hän on pyörätuolissa, ei kerrota. Osa syy on luultavasti se, ettei kirjasarjan kahdessa osassa voida kertoa kaikkea, vaan jotain on jätettävä myös seuraaviin osiin.

Pesosen (2013) tutkimissa kirjoissa monikulttuurisuus on osa suomalaisuutta, mutta se ei nouse teosten kantavaksi teemaksi. Erilaisuus ja monikulttuurisuus ovat läsnä ja itsestään selvä osa yhteiskuntaa, mutta niitä ei korosteta. (Pesonen 2013, 79–80.) Monikulttuurisuuteen liittyvien teemojen sivuosaan jättämiseen liittyy mielenkiintoisia valintoja. Esimerkiksi Faneja ja Fossiileja -kirjassa vanhainkodin Karjalan evakko esittelee itsensä koululaisille, mutta Aban taustasta ei kerrota aineistoni teoksissa, eikä sarjan muista kirjoista Eläköön Reuhurinne! tai Ensiluokkaiset kioskikauppiat -teoksissa. Miksi Aban isän namibialaisuus mainitaan kirjan sisäkannen infokortissa, jos aihetta ei käsitellä tarkemmin? Aba on elänyt koko ikänsä Suomessa, joten miksi namibialaisista juurista kerrotaan, jos ne eivät näy hahmosta kerrottaessa teoksissa.

Tiivistetysti monikulttuurisilla hahmoilla voi olla lastenkirjoissa merkittävä rooli juonen kannalta, mutta nämä hahmot ovat kirjoissa pääosien sijaan sivuosissa tai taustahenkilöinä. Samoin monikulttuurisuus ilmiönä ei ole tarinan keskiössä, vaan sivuosassa. Reuhurinne kirjat kirjoittanut Tuula Kallioniemi on kertonut, että hän olisi halunnut luoda kirjaansa somalitaustaisen hahmon, muttei lopulta ollut osannut kirjoittaa ihmisistä, joiden elämä ja arki ovat hänelle niin vieraita (Rastas

2013b, 102). Heikkilä-Halttusen mukaan (2013, 57) ideaalitalanne olisi, että lastenkirjallisuudessa kuvattaisiin monikulttuurisuutta maahanmuuttajien ja adoptiolasten omasta näkökulmasta. Ihannetilanteesta ollaan vielä melko kaukana, sillä tutkielmani teoksissa monikulttuurisuus jää sekä hahmoissa että juonessa vain tarinan yhdeksi sivujuonteeksi.

7.2 Vieraanpelosta ystävyyssuhteisiin

Toinen tutkielmassa esiin nostamani monikulttuurisuuden kuvaamisen tapa liittyy asenteisiin sekä henkilöiden välisiin kohtaamisiin ja suhteisiin. Useimmiten monikulttuurisen hahmon kohtaamiseen liittyy jonkinlaisia konflikteja, mutta tutustumisen kautta erilaisuus unohtuu ja hahmot ystävystyvät keskenään. Asenteisiin, kohtaamisiin ja suhteisiin liittyviä ilmiöitä olen kuvannut luvussa viisi ja jatkan pohdintaa nyt vieraanpelon näkökulmasta.

Teoksissa kuvataan tilanteita, joissa kohtaaminen valtakulttuurin edustajan ja monikulttuurisen hahmon välillä ei onnistu. Aineistossa on esimerkkejä sellaisista asenteista, jotka viittaavat ksenofobiaan eli vieraan pelkoon. Pelko toisen kulttuurin edustajaa tai erinäköistä ihmistä kohtaan voi kummuta vieraudesta ja pelko-reaktio voi syntyä hämmennyksestä, kun ei tiedä, mistä on kysymys (Kaartinen 2004, 39). Risto Räppääjä ja kaksoisolento kirjassa vieras henkilö on pelottava, koska hän on liian samanlainen. Pelko poikaa kohtaan on käännetty pääläelleen: pelon kohde ei ole vieras ja erilainen, vaan liian samanlainen. Pelon kohteen eli kaksoisolento-Franzin näkökulmasta tilanne on melko perinteinen: Franzia pelottaa kummallisesti häntä tuijottavat ihmiset.

Tutkielmani lastenkirjoissa joissakin lasten välisissä suhteissa vanhempien asenteet estävät tai hidastavat ystävystymistä. Risto Räppääjän Rauha-täti ja Reuhurinteen Saskan isä näyttäytyvät aineisossani ennakkoluuloisina vanhempina. Kumpikaan näistä hahmoista ei ole määritelmäni mukaan monikulttuurinen, sillä

he eivät kuulu mihinkään vähemmistökulttuuriryhmään, eikä heillä ole juuria toisiin maihin. Rauhan pelot ja kielteinen asenne Franzia ja Mirabellaa kohtaan pitävät yllä myös Riston pelkoa. Reuhurinne-kirjoissa Saskan isä on erittäin varovainen ja hän haluaa minimoida kaikki poikansa turvallisuuteen liittyvät riskit.

Akatemiatutkija ja kaupunkimaantieteen dosentti Hille Koskela (2009) on tutkinut pelkoja ja toteaa, että vastaukseksi yhteiskunnassa yleistyneeseen pelonkulttuuriin on syntynyt turvallisuuden paradoksit. Yksi turvallisuusparadoksi rakentuu sen ajatuksen ympärille, ettei kukaan kritisoi jatkuvaa turvallisuuden tavoittelua ja näin ollen valintoja tehdään kyseenalaistamatta. Esimerkiksi lastenkasvatuksessa arvostelukyvyn puute näyttäytyy turvavarusteissa, joita hankitaan jonkin tahon suosittelun pohjalta, eikä itse pohdita, onko hankinta tarpeellinen. (Koskela 2009, 13, 22–24.) Saskan isän liioiteltuihin mittasuhteisiin paisunut varovaisuus näkyy muun muassa, kun hän pakkaa Saskalle Kaahailua ja kepposia -kirjassa koulun retkelle liioitellun määrän varusteita, joihin kuuluvat esimerkiksi pippurisuutin, taskupilli, narupakkaus, hälytyspilli ja taskuveitsi.

Vieraan pelon yksi ulottuvuus perustuu siihen, että toinen henkilö tai kulttuuri on pelottava siksi, että se koetaan uhkana omalle itseydelle. Pelon kautta pelkääjä tuottaa itse pelottavan henkilön. Tällaiset tunteet eivät ole vain yksityisiä, vaan ne ovat ihmisten välissä. (Ahmed 2003, 189–192.) Tatu ja Patu -kirjoissa kaupunkilaisten ja eri kansojen pelon kohde on hahmo, jonka olemassaolo ja toimet uhkaavat kaupunkilaisten ja kansojen koteja ja elämää. Tatum ja Patun avaruusseikkailussa tuhoa universumissa aiheuttaa suuri ihmisen näköinen olento ja osa kansalaisista on joutunut lähtemään kodeistaan pakoon jättiläistä. Tatu ja Patu -supersankareina -kirjassa taas Erik Iva korvaa ensin kaupungin vanhat rakennukset uusilla ja sen jälkeen uhkaa korvata myös muutoksia vastustavat kaupunkilaiset uusilla.

Vieraan pelon taustalla on sosiaalinen erottelu eli ajatus siitä, että joku on niin erilainen suhteessa itseensä, että tätä toista on syytä pelätä. Samainen erottelu voi koskea myös esimerkiksi hyvä- ja huonomaineisia kaupungin osia. Me ja muut -

erotteluun sisältyy myös ennakkoluuloja ja suvaitsemattomuutta. (Koskela 2009, 29–31.) Me ja muut erottelu näkyy Reuhurinne-kirjoissa Saskan puheessa, sillä hän kertoo isänsä pitävän Abaa arveluttavana seurana sekä Ramonan äitiä epäilyttävänä, koska hän on romani. Jakoa meihin ja muihin korostaa se, ettei Saskan isän mainita pitävän muita epäilyttävinä kuin romania sekä tummaihoista. Isän ennakkoluulot näkyvät vahvasti Saskan puheessa, mutta jää arvailun varaan, ovatko nämä jossain määrin myös Saskan ajatuksia. Saska ilmaisee halunsa olla Aban kaveri, mutta toisaalta hän kertoo monessa kohdassa isän varoituksia ja neuvoja.

Brownin (2010) mukaan toistuvat ja säännölliset yhteydet toiseen kulttuuriin vähentävät ennakkoluuloja ja myös tutkielmani teoksissa jonkin ongelman tai tilanteen ratkaiseminen johtaa pakolliseen yhdessä tekemiseen, väärin ymmärrysten selvittämiseen sekä keskustelun kautta tutustumiseen, toimeen tulemiseen ja ystäväystymiseen. Tällainen tilanne on esimerkiksi Tatun ja Patun Avaruusseikkailussa, kun universumin kansat joutuvat työskentelemään yhdessä universumin pelastamiseksi sekä Risto Räppääjä ja kaksoisolento -kirjassa, kun Risto on pudonnut kallionkoloon ja Rauha, Mirabella, Franz, Nelli ja Lennart joutuvat toimimaan yhdessä saadakseen hänet ylös. Yhteisen tekemisen tai tavoitteen kautta tutustuminen on mutkattomampaa ja erot ihmisten välillä unohtuvat helpommin. Huomionarvoinen havainto on myös, että ystäväystymistä+ ei kuvata yhtä tarkasti kuin erimielisyyksiä ja epäonnistuneita kohtaamisia. Ystäväystyminen on ikään kuin suora seuraus väärinymmärrysten ratkeamisesta. Riitaisia suhteita ja konflikteja kuvataan prosesseina, mutta ystäväystyminen vain tapahtuu ilman sen suurempaa tilanteen kuvausta, kun kiistat on selvitetty.

7.3 Stereotyytiat ja monikulttuurisuuskasvatus

Kolmas tutkimuskysymyksen liittyä erilaisten kulttuuriryhmien kuvaamiseen lastenkirjoissa. Aihetta olen sivunnut jo luvussa neljä ja tässä alaluvussa kuvaan, millaisia stereotyytioita joihinkin lastenkirjojen henkilöihahmoin liitetään. Jatkan

aiheen käsittelyä siihen, kuinka stereotyyppioita voidaan käyttää monikulttuurisuuskasvatuksessa sekä pohdin, millainen rooli lastenkirjallisuudella on kasvatuksen näkökulmasta.

Lastenkirjallisuudessa tulee olla hahmoja, joihin lukijat voivat samaistua ja, joiden elämä on samankaltaista lukijoiden kanssa. Toisaalta lukemalla kirjoja, joiden hahmot elävät lukijoille vieraisissa yhteisöissä, voivat lapset oppia erilaisia tapoja ajatella ja elää sekä ymmärtää paremmin omaa kulttuuria. (Short 2009, 10.) Tutkielmani teoksissa esiintyvistä hahmoista suurin osa kuuluu valtakulttuuriin, mutta myös muutamia vähemmistöjä kuvataan teoksissa: Reuhurinteen romanisuku ja Karjalan evakko -vanhus sekä Risto Räppääjä ja kaksoisolento -kirjan suomenruotsalainen äiti ja poika.

Stereotyyppien avulla kuvauksen kohteita yksinkertaistetaan, mutta kirjallisuudessa se ei välttämättä johdata lukijaa kielteiseen tai stereotyyppiseen ajatteluun. Stereotyyppisten hahmojen ja tilanteiden esittämistä nuortenkirjoissa voidaan perustella sillä, että lukijoilla voi olla vähän kokemuksia ulkomaalaisista ja erilaisuutta on helpompi käsitellä ja ymmärtää yksinkertaistamalla ja pelkistämällä. Lisäksi monet ulkomaalaisiin liittyvät stereotyyppit ovat nuorille tuttuja ja vieraisiin kulttuureihin tutustumisen voi alkaa kulttuuriin liittyvistä stereotyyppioista (Aerila 2010, 100, 119; Short 2009, 5-7; Virrankoski 1994, 94–95.) Aineistossani stereotyyppisesti kuvattuja hahmoja ovat muun muassa romanitaustainen Ramona, suomenruotsalaiset Hummerstiernat, afrikkalainen prinssi Rauhan ajatuksissa, aasialaiset turistit lentokentällä, espanjalainen Maria del Carmen Robledinos, espanjassa asuva suomalainen Ernesti Ohranen sekä Ylivetolan Erik Iva.

Reuhurinne-kirjojen Ramonan romanisukuun yhdistetään hevosurheilu sekä isän että ”meijän Allanin” kautta. Lisäksi Ramona ja Hulda erottuvat muista hahmoista erilaisella murteellaan ja pukeutumisellaan. Risto Räppääjä ja kaksoisolento kirjassa Hummerstiernat puhuvat suomen ja ruotsin sekoitusta, ovat varakkaampia kuin muut kirjan hahmot ja heidän korkeampi elintasonsa tulee ilmi muun muassa

pröystäilevästä sisustuksesta sekä siitä, että heillä on oma kokki. Janen afrikkalainen prinssi taas on kuvituksessa afrikkalaisen heimon alkuperäisasukkaan näköinen, eikä hänellä ole vaatteita päällään. Aasialaiselle turistiryhmälle on piirretty vinot silmät ja kamerat käsiin. Risto Räppääjä ja Sevillan saituri -kirjassa Maria del Carmen Robledinos kuvataan muodokkaana espanjalaisena kaunottarena punaisine huulineen ja kiharoine hiuksineen, kun taas muilla kirjan hahmoilla ei ole edes huulia, joita punata. Ernesti Ohranen kuvataan Espanjassa asuvana suomalaisena, joka syö joka aamu kaurapuuroa ja lukee suomenkielistä Sevillan Sanomat lehteä. Lisäksi hänen kotiapulaisensa Arnold on myös suomalainen. Erik Iva näyttäytyy kuvissa amerikkalaisena italialaiset juuret omaavana mafiapomonä, jollaisia voi nähdä esimerkiksi Sopranos-televisiosarjassa tai Kummisetä-elokuvissa. Lisäksi useille tummaihoisille hahmoille on kuvissa piirretty huulet, kun taas vaaleaihoisilla hahmoilla ei ole huulia lainkaan.

Kuva 11. Rauha ja Janen afrikkalainen prinssi teoksessa Risto Räppääjä ja kaksoisolento (sivu 16). Kuvitus © Christel Rönns 2013.

Stereotyyppien kääntämistä nurinpäin on käytetty representaation vastastrategiana (Hall 1999, 212–215). Risto Räppääjä ja kaksoisolento -kirjassa on käytetty eräänlaista versiota tästä, kun vieraan pelon kohteesta, kaksoisolento-Franzista, on tehty erilaisuuden sijaan liian samanlainen. Hallin mukaan (1999, 212–215) tällainen menetelmä ei aina poista stereotyyppioita, vaan se saattaa vain luoda uusia. Risto Räppääjä ja kaksoisolento -kirjassa menetelmää on käytetty sellaisen

hahmon kohdalla, joka ei selvästi erotu muista hahmoista ulkonäöllään tai käytäytymisellään ja näin hienovaraisen kuvauksen pohjalta lukija tuskin muodostaa uusia stereotyyppioita.

Monikulttuurisuuskasvatuksessa stereotyyppiset henkilöahmot johdattavat pohtimaan stereotyyppien välittämää maailmankuvaa ja kyseenalaistamaan stereotyyppioita, sillä nuortenkirjojen henkilöahmot perustuvat usein yhteiskunnassa vallitseviin stereotyyppisiin käsityksiin ja arvoihin. (Aerila 2010, 183.) Jotta stereotyyppioista päästään syvällisempään kulttuurien ymmärrykseen, täytyy niistä keskustella ja hankkia täydentävää tietoa kulttuurista. Kriittinen lukutaito on tärkeässä roolissa, sillä sen avulla voidaan tunnistaa stereotyyppioita ja pohtia niiden vastavuuttoa todellisuuteen. Stereotyyppiset hahmot kirjoissa eivät suoranaisesti lisää suvaitsevaisuutta tai ymmärrystä, mutta kriittisen lukemisen, ajattelemisen ja keskustelemisen kautta lapset oppivat kyseenalaistamaan stereotyyppioita. (Short 2009, 8-9.) Stereotyyppioita voi olla lähtökohtana aiheeseen tutustumiseen, sillä kärkeilyksen avulla monen ilmiön ymmärtäminen on helpompaa. Jos lapsilukijalla ei ole omia kokemuksia kirjan käsittelemästä kulttuurista, kuinka hän voi havaita stereotyyppien ja kyseenalaistaa sen?

Aikuislukijan silmään lastenkirjojen stereotyyppit osuvat helpommin ja herättävät pohtimaan, miksi hahmoja kuvataan tällä tavoin. Ovatko lapsilukijat yhtä valvettuneita kyseenalaistamaan stereotyyppioita tai osaavatko kirjoja lapsille iltasaduksi lukevat aikuiset johdattaa lapset pohtimaan stereotyyppioita ja niiden paikkansapitävyyttä? Karjalainen (2001, 56–57) tuo esiin yhteisen lukukokemuksen hedelmällisimpänä osana keskustelun: aikuinen ja lapsi kiinnittävät huomiota eri asioihin kirjassa ja näistä näkemyksistä kannattaa keskustella. Monikulttuurisuuskasvatuksen keinona stereotyyppit vaativat aikuiselta hieman enemmän kuin vain kirjan ääneen lukua, sillä aikuisen täytyy johdattaa lapsi ajattelemaan kirjan tapahtumia, hahmoja ja niiden kuvausta. Yhdessä lukevat lapset ja aikuiset voivat jutella tarinasta ja pohtia vastaako kirja todellisuutta.

Täytyykö lastenkirjojen edes vastata todellisuutta? Kirjat nähdään väylänä, jonka kautta lapset voivat tutustua uusiin asioihin, ilmiöihin ja kulttuureihin. Tarinoiden kautta lasten kanssa voidaan käsitellä vaikeitakin asioita, sillä ajatuksena on, että lapsia voidaan valmistaa vaikeisiin tilanteisiin kirjallisuuden avulla. Lapsille kirjat eivät ole vain fiktiota, vaan väylä kokea ja tuntea erilaisia asioita. Kirjat voivat opettaa lapsille erilaisista kulttuureista, koska kirjat voivat olla lapselle arkielämän lisäksi tärkeä oppimisen väylä. (ks. Heikkilä-Halttunen 2010; Karasma & Suvi-lehto 2014, 300–302; Karjalainen 2001, 56–59; Short 2009, 1.) Fiktiivisen kirjallisuuden kautta lapset omaksuvat erilaisia ajatuksia ja käyttäytymismalleja, joita he käyttävät todellisessa elämässä. Samalla tavalla kuin lapsia voi valmistaa elämän kriiseihin, häntä voi myös valmistaa monikulttuurisuuden kohtaamiseen kirjallisuuden avulla. Tutkielmani perusteella monikulttuurinen kohtaaminen esitettiin 2010-luvun lastenkirjoissa aluksi haastavana: hahmot eivät ensin tule toimeen keskenään. Tutustumisen kautta ja ymmärryksen lisääntyessä hahmot ystävystyvät, eikä aiemmin suhdetta rajoittaneita erilaisuuksia enää edes huomata tai ne hyväksytään luonnollisena osana elämää.

Pesonen (2013) toteaa artikkelissaan, että kulttuurien tuntemus ja erilaisuuden kohtaaminen ovat merkittävä osa 2000-luvun opetusta ja kasvatusta. Lastenkirjat ovat osa kasvatusta, sillä ne eivät vain opeta ja jaa tietoa erilaisista kulttuureista, vaan ne osallistuvat lapsen maailmankuvan ja omakuvan kehittymiseen tarjoamalla keinoja ymmärtää erilaisuutta ja siihen liittyviä ilmiöitä. (Pesonen 2013, 79.) Laukan (2001) mukaan lastenkirjan kasvattavaa roolia on toisinaan väheksytty tai vastustettu, vaikka kuvia katsova lapsi ottaa aina vastaan viestejä kuvan välityksellä sen tekijän maailmankuvasta. Kuvittajan tai kirjoittajan näkemykset voivat lapsen tiedostamatta välittyä osaksi hänen maailmankuvaansa ja siitä syystä lastenkirjalla on aina jonkinlainen kasvattava rooli. (Laukka 2001, 63.) Jos lapsi ei osaa suhtautua kriittisesti lukemaansa, on tärkeää pohtia, millaista maailmaa lastenkirja kuvaa. Ilman opettelua ja aikuisen tukea ei kriittistä ja kyseenalaistavaa tapaa suhtautua kirjoihin voi oppia. Tutkielmassani on jo tullut ilmi, että las-

tenkirjoissa on stereotyyppioita ja siitä syystä lastenkirjojen ja niissä esiintyvien stereotyyppioiden välittämiä merkityksiä tulee pohtia ja miettiä, millaista maailmankuvaa kirjat välittävät lukijoilleen.

Jos lastenkirja muokkaa lapsen maailmankuvaa, se rakentaa samalla todellisuutta jonkinlaiseksi. Esimerkiksi, jos romanikulttuuri ei ole lapsilukijalle ennestään tuttu, voi kirjan stereotyyppinen tai ennakkoluuloinen kuvaus kyseisen kulttuurin edustajasta muokata hänen käsitystään romaneista ja näin ollen rakentaa todellisuutta, jossa romanit nähdään tietynlaisena kulttuurisena ryhmänä. Erilaisia ihmisiä ja kulttuureja esittämällä lastenkirjat voivat tuottaa samaistumisen mahdollisuuksia tai jopa vierautta ja stereotyyppioita. Riippuu esittämistavasta ja lukijan lukutaidosta, kuinka kirjan esittämät tarinat koetaan ja ymmärretään. Yhdyn Pesosen (2015) väitöskirjassaan esittämään näkemykseen, jonka mukaan lastenkirjallisuus on kulttuurinen tuote, joka ei vain heijasta vaan myös rakentaa sosiaalista todellisuutta. Lastenkirjat esittävät representaatioita todellisuudesta ja samalla muodostavat kuvaa siitä, kuinka ihmiset näkevät itsensä ja toiset. (Pesonen 2015.) Tietokäsitykseni mukaan lastenkirjat konstruoivat todellisuutta, eivätkä vain heijasta sitä, sillä kirjojen välityksellä lapset voivat tutkia ympäröivää maailmaa ja omaksua erilaisia toimintamalleja oikeaa elämää varten. Ei ole siinä merkitystä, vastaavatko lastenkirjat todellisuutta vai eivät, sillä niistä joka tapauksessa välittyy lapsille tietoja maailmasta, jotta sulautuvat osaksi lapsen maailmankuvaa.

7.4 Lastenkirjallisuuden kulttuuria tuottavat elementit

Tutkielman alussa esittelin Stuart Hallin (2003a) ja James A. Banksin (2002, 2006) kulttuureihin liittämiä ja kulttuuria tuottavia järjestelmiä. Toinen tutkimuskesymykseni liittyy näihin kulttuurin elementteihin ja siihen, kuinka niiden kautta rakennetaan monikulttuurisuutta. Olen analyysini yhteydessä kuvannut joidenkin esimerkkien avulla, kuinka arvot, tavat ja traditiot, kieli, sanaton viestintä, kulttuurinen tietoisuus, maailmankuva, uskonto sekä samastuminen näkyvät aineistoni

lastenkirjoissa esitetyissä kulttuureissa. Jatkan vielä kulttuuristen elementtien käsitteilyä, mutta samalla vien pohdintaa yleisemmälle tasolle ja tarkastelen, kuinka tutkielmani lastenkirjat kulttuurinmuotona tekevät näkyviksi Hallin ja Banksin kuvaamia kulttuurin elementtejä.

Yksi lastenkirjoihin tutkielmani perusteella liitettävä arvo on virheistä oppiminen. Tutkielmani lastenkirjoissa lukijoille esitetään näkemystä, että erehtyminen on sallittua, eikä kukaan ole läpensä paha. Tutkielmani aineistossa kuvataan, kuinka hahmot toimivat ensin ikävästi toisia hahmoja kohtaan, mutta saadessaan tietää asioiden oikean laidan, väärä käytös alkaa harmittaa ja he muuttavat käytöstään niin, ettei se loukkaa tai satuta ketään. Samoin suhteet uusiin henkilöihin voivat alussa olla haastavia, mutta tutustumisen kautta tie ystäväyteen aukenee. Eräänlaisena arvona näyttäytyy myös erilaisuuden hyväksyminen: vaikka vieras asia pelottaa aluksi, niin tutustumalla ja keskustelemalla asiat selviävät ja jokaisen erilaisuutta opitaan arvostamaan.

Reuhurinne-kirjoissa esitetään paljon päähenkilöiden välisiä dialogeja ja kirjoissa keskustellaan monenlaisista aiheista, kuten vanhuksista, Aban ja Ramonan perhetaustoista sekä kummituksista. Kirjoissa nostetaan kissa pöydälle ja puhutaan asiat selviksi. Keskusteluissa jaetaan monia erilaisia näkökulmia ja kokemuksia ja korjataan toisten vääriä tietoja. Myös Risto Räppääjä -kirjoissa esitetään erilaisia mielipiteitä ja päähenkilöt voivat olla eri mieltä keskusteltavista aiheista. Tatu ja Patu -kirjoissa nimikkopäähenkilöt sekä muutamat sivuhenkilöt ratkaisevat tilanteita keksimällä mitä erikoisimpia suunnitelmia, kun taas taustahenkilöt riitelevät toimettomina siitä, kuinka tilanne selvitetään. Tutkielmani teoksissa hahmot ratkaisevat pulmiaan keskustelun avulla ja näiden tilanteiden kautta kirjat välittävät maailmankuvaa, jossa keskusteluja arvostetaan ja ongelmatilanteet selvitetään puhumalla esimerkiksi nyrkkien tai riitelyn sijaan.

Tavat ja traditiot näyttäytyvät tarinoiden muodossa tutkielmani lastenkirjoissa. Esimerkiksi Tatun ja Patun Avaruusseikkailu -kirjassa hahmot kertovat omien kansojensa tarinoita. Traditioiden merkitys kulttuurissa tulee näkyväksi Kaahailua

ja Kepposia -teoksessa, jossa oppilaat pitävät hautajaiset kuolleelle linnulle: Ramona opastaa sukulaisia istumaan oikealle puolelle ja pappina toimiva Tintti on laittanut kaulaansa vessapaperista tehdyt liperit. Erityisesti monikulttuurisuuden näkökulmasta tavat ja traditiot näkyvät selvimmin Faneja ja Fossiileja -kirjassa romanihahmojen pukeutumisen ja koristautumisen muodossa.

Kieli on päätutkimusongelmaani vastaamisen kolmas ulottuvuus, sillä tutkielmasani monikulttuurisuutta esitetään kielessä monenlaisilla tavoilla: eri kielten ja murteiden muodossa, käytetyissä käsitteissä sekä nimissä. Lähes kaikissa teoksissa esitetään hahmoja, jotka puhuvat jotakin vierasta kieltä, mutta kirjoissa esitettävissä dialogeissa hahmot ymmärtävät ja käyttävät suomen kieltä. Suomi on ikään kuin yleiskieli, jonka sivumausteena esitetään joitakin vieraiden kielten sanoja. Samoin muutamat hahmot aineistossani puhuvat murteella, mutta valtaosa käyttää yleiskieltä Tutkielmani perusteella vieraiden kielten esittäminen on yleistä 2010-luvun lastenkirjoissa, mutta rajoittuu usein vain joihinkin fraaseihin. Lastenkirjahahmojen nimet antavat usein vihjeitä hahmon juurista toisiin maihin. Käytetyt käsitteet kertovat siitä, mitä toisista kulttuureista ajatellaan. Esimerkiksi Reuhurinne-kirjoissa oppilaat ohjaavat toisiaan oikeiden käsitteiden käyttöön, sillä väärän käsitteen käyttö voi loukata jota kuta.

Kielen ulos sulkeva roolia kuvataan Risto Räppääjä ja Sevillan Saituri -kirjassa, kun espanjalainen mummo ei ymmärrä, mitä päähenkilöistä koostuva turistijoukko häneltä tahtoo. Mummo pelkää joukkiota ja yrittää juosta karkuun. Laajemmalla lastenkirjallisuuden tasolla kielen ulkopuolelle jättävä rooli näkyy siinä, ettei aineistoni kirjoista yhtäkään ole käännetty ruotsiksi. Selasin kirjastojen, kustantajien tai kirjakauppojen internetsivustoja ja tietokantoja, mutten löytänyt ruotsinkielistä versiota yhdestäkään aineistoni lastenkirjasta. Tatu ja Patu sekä Risto Räppääjä -kirjoista on joitakin käännetty myös ruotsiksi, mutta nämä kirjat ovat julkaistu 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Käännetäänkö kirjoja verkkaiseen tahtiin, lukevatko ruotsia äidinkielenään puhuvat suomalaiset suomenkielisiä lastenkirjoja vai mistä johtuu, että 2010-luvulla julkaistuja suosittuihin lastenkirjasarjoihin kuuluvia kirjoja ei ole käännetty toiselle kotimaiselle kielelle?

Lastenkirjallisuudessa sanatonta viestintää esitetään erityisesti kirjojen kuvissa. Kuvien kautta voi paljastua jotakin sellaista, mitä tarinassa ei kerrota. Tutkielmani lastenkirjoissa kuvien avulla kuvitetaan kohtauksia, mutta myös välitetään tietoa hahmojen ulkonäöstä ja tarinan miljööstä. Monikulttuurisuuden näkökulmasta kuvia käytetään keinona esittää erilaisuutta luonnollisena osana elämää, sillä erityisesti Tatu ja Patu -kirjojen kuvissa taustalla on ihonvärittään ja ulkonäöltään erilaisia hahmoja, joista ei kerrota tarinassa.

Uskontoja kuvaavia piirteitä on vain yhdessä aineistoni teoksessa. Hallin (2003a, 88–93) ja Saukkosen (2014, 18–19) mukaan uskonto on tärkeä osa monia kulttuureja, mutta silti uskonto on jätetty monilta osin pois lastenkirjoista. Esimerkiksi kuvissa, joissa näkyy kaupungin rakennuksia, ei näy ainuttakaan kirkkoa tai moskeijaa. Ainoat uskontoa kuvaavat piirteet ovat Kaahailua ja Kepposia teoksessa, jossa Ramona keksii, että kissa on kuin Mooses ja hänet lähetetään korissa virtaan. Lisäksi oppilaat järjestävät luterilaisia kirkonmenoja muistuttavat hautajaiset kuolleelle kissan saalistamalle linnulle. Näissä yhteyksissä Ramona on erityisen innokas kertomaan, mitä seuraavaksi tapahtuu, mutta on mahdotonta tulkita, onko kyse yleisestä huomion keskipisteenä olemisesta vai uskonnollisuudesta sekä liittyykö mahdollinen uskonnollisuus hänen perheeseensä tai romanitautaan. Uskonnollisten piirteiden poisjättäminen on aineistoni muissa teoksissa niin johdonmukaista, että se lienee kirjojen tekijöiltä tietoinen valinta.

Tutkielmani lastenkirjoissa pääosa hahmoista kuuluu valtakulttuuriin, mutta teoksista löytyy samaistumisen kohteita myös joidenkin vähemmistöjen edustajille. Reuhurinne-teoksissa esitetään erilaisia kulttuuri-identiteettejä, sillä Ramona ja palvelutalon Karjalan evakko -vanhus kertovat ylpeinä taustastaan, mutta Aba taas ei kerro perheestään lainkaan ja hänen puheestaan välittyy ajatus, ettei aina ole mukavaa olla se ainoa erinäköinen. Myös Tatun ja Patun Avaruusseikkailussa eri kansojen edustajat kertovat ylpeinä omasta historiastaan.

Tutkielmani perusteella lastenkirjallisuudessa esitetään kulttuuri- ja perhetaustoiltaan erilaisia hahmoja, mutta monikulttuurisuus tai perhetausta ei ole kirjojen

juonen kantava teema, vaan sen käsittely on sivuosassa juonessa, samoin kuin erilaisen kulttuuritaustan omaavat hahmotkin. 2010-luvun suomalainen lastenkirjallisuus esittää Suomea monikulttuurisena yhteiskuntana kuvaamalla erilaisista taustoista tulevia hahmoja, kertomalla heidän elämästään ja kuvaamalla kulttuurien kohtaamista vaikeuksista ystävyyteen etenevänä prosessina. Vaikkeivat valtakulttuurista poikkeavat hahmot ylläkään vielä suosituimpien teosten päähenkilöiksi, on suunta ainakin oikea.

Teoksissa esitetään suvaitsevaista maailmankuvaa, johon mahtuvat myös epäonnistuneet kohtaamiset sekä pelot. Tutustumisen kautta henkilöt alkavat ymmärtää toisen näkökulmaa ja lopulta hahmot tulevat toimeen keskenään. Yhteinen projekti tai ongelmatilanne yhdistää henkilöitä ja tutustumisen kautta heistä tulee ystäviä. Tutkielmani perusteella 2010-luvun lastenkirjallisuus välittää viestiä siitä, ettei ystäväystyminen erilaisista kulttuuritaustoista tulevien henkilöiden välillä ole aina helppoa, mutta alun vaikeuksista huolimatta erilaisuus ei ole este ystävyysuhteelle.

7.5 Kulttuurien paikka

Perinteisesti kulttuurin merkitysjärjestelmien näkökulmasta paikkaa on pidetty konkreettisena sijaintina, maana tai alueena, jossa kyseisen kulttuurin edustajat asuvat, elävät ja ylläpitävät kulttuuriaan (Hall 2003a, 88–99, 111–112, 126). 1970- ja 1980-luvuilla lastenkirjoissa monikulttuurisuus näkyi toisiin maihin ja kulttuureihin sijoittuvina tarinoina. 2000-luvulla monikulttuurisuus sijoittuu Suomeen, joka on muuttunut monikulttuuriseksi yhteiskunnaksi. (Heikkilä-Haltonen 2013, 56.) Pesonen (2013) on tutkinut Tatu ja Patu, Xing, ja Sikuriina -kirjojen monikulttuurisuutta. Lähes kaikissa hänen tutkimissaan kirjoissa tapahtumapaikkana on tavallinen suomalainen lähiö, jonka kulttuurien kirjoja on kasvattanut maahanmuutto. (Pesonen 2013.) Tarinat monikulttuurisuudesta sijoittuvat Suomeen myös osassa oman tutkielmani kirjoista. Aineistoni kirjoissa hahmojen asuinpaikka on Suomessa ja asuinympäristö on tavallinen lähiö tai kylä ja ne henkilöt,

joiden koteja kuvataan, asuvat kerrostaloasunnossa: Tatu ja Patu, Risto Räppääjä, Hummerstienat, Poposkit sekä Saska ja isä. Poikkeuksena on Risto Räppääjä ja Sevillan Saituri -kirjan varakas Ernesti, jolla on kartano Suomessa ja talo Espanjassa

Risto Räppääjä -kirjoissa hahmot käyvät lomalla sukulaistensa luona Espanjassa ja Montenegrossa. Kirjojen kuvissa lomakohtemaat eivät näyttäyty erilaisena kuin Suomi, mutta Montenegron osalta tekstissä kuvataan, kuinka merivesi on siellä turkoosin sinistä. Riston kysyessä Lennartilta, millainen paikka Montenegro on, vastauksena on tietokirjamainen kuvaus: ”Se on pieni maa Balkanin niemimaalla, tunnettu jylhistä vuoristaan ja kristallinkirkkaasta merivedestä.” Molemmissa Risto Räppääjä -kirjoissa ulkomailla olleessaan hahmot tekevät samoja asioita kuin Suomessakin, eikä maiden välisiä eroavaisuuksia kuvata: esimerkiksi Franzin ja Riston erilaisia kasvu- ja elinympäristöjä ei kuvailla teoksissa. Mielenkiintoinen eri maiden kuvailuun liittyvä seikka Risto Räppääjä ja kaksoisolento -kirjassa on, että Janen kerrotaan muuttaneen Afrikkaan, aivan kuin Afrika olisi yksittäinen paikka, kun taas Ernestin, Mirabellan ja Ursulan kohdalla mainitaan maa, jossa he asuvat: Espanja, Montenegro ja Grönlanti. Afrikan ajattelu yhtenä paikkana näkyy myös Faneja ja fossiileja -kirjassa, jossa Aba yhdistetään Afrikkaan, Namibian sijaan, sekä leijoniin, vaikkei hän ole koskaan käynytkään isänsä kotimaassa.

Nykyään paikka ymmärretään myös symbolisena tekijänä, joka rajaa oman kulttuurin muista kulttuureista, ylläpitää yhteenkuuluvuutta ja auttaa vakiinnuttamaan kulttuurisia muotoja ja identiteettejä. Vaikka usein kulttuuri mielletään paikkaan sidotuksi, yhtenäiseksi ja homogeeniseksi, niin myös kulttuuri muuttuu ajan kuluessa. (Hall 2003a, 88–93, 97–99, 111–112, 126.) Tatu ja Patu -kirjoissa tarina alkaa hahmojen kotoa, mutta pääosa tarinasta sijoittuu johonkin toiseen paikkaan. Tatu ja Patu Supersankareina -kirjassa Ylivetolan kaupunki näyttää supersankarisarjakuville ominaisesti amerikkalaiselta kaupungilta. Tatun ja Patun avarusseikkailu taas sijoittuu avaruuteen, mutta paikkaan liittyviä teemoja on silti

nähtävissä: jättiläisen aiheuttamien tuhojen takia kansat ovat joutuneet jättämään kotinsa ja ovat ikään kuin pakolaisia.

Tatu ja Patu Supersankareina -kirjasta löytyy kuvaus siitä, kuinka kulttuuria halutaan varjella ja pitää se ennallaan: kaupunkiin on ilmestynyt uusia rakennuksia vanhojen tärkeiksi ja historiallisiksi kuvattujen rakennusten ja muistomerkkien tilalle. Suuria muutoksia ei haluta, vaan kaupunkilaiset suuttuvat ja vaativat vanhoja rakennuksia takaisin. Rakennusten kuvailussa vanhan ihannointi näkyy, kun vanhaa kaupungintaloa kuvataan kauniiksi ja sen tilalle ilmestynyttä laatikkoa kummalliseksi. Kaupungin vanhoja rakennuksia pidetään arvokkaina ja niiden korvaaminen uusilla aiheuttaa vastustusta. Kaupunkilaiset suostuvat pitkien hampain ottamaan käyttöön liikenneluuhkien purkamiseksi uudet linja-autot eli pienet muutokset hyväksytään, mutta omaa kulttuuria ei saa muokata liikaa kerralla tai muuten syntyy kapina.

7.6 Johtopäätökset

Tutkielmani päätutkimusongelmana on selvittää, miten monikulttuurisuutta esitetään 2010-luvun kotimaisissa lastenkirjoissa. Tutkielmani perusteella yksi monikulttuurisuuden esittämismuoto on erilaisesta kulttuuritaustasta tulevien henkilöhahmojen kuvaaminen. Monikulttuurisilla hahmoilla voi olla merkittävä rooli juonen kannalta, mutta nämä henkilöt ovat kirjoissa pääosien sijaan sivuosissa tai taustahenkilöinä. Samoin monikulttuurisuus ilmiönä ei ole tarinan keskiössä, vaan lähinnä sivujuonteena. Toinen monikulttuurisuuden kuvaamisen tapa liittyy asenteisiin sekä henkilöiden välisiin kohtaamisiin ja suhteisiin. Useimmiten monikulttuurisen hahmon kohtaamiseen liittyy jonkinlaisia konflikteja, mutta tutustumisen kautta erilaisuus unohtuu ja hahmot ystäväystyvät keskenään. Kolmas monikulttuurisuuden esittämistapa liittyy kieleen ja se näyttäytyy tutkielmassani hahmojen käyttäminä erilaisina kielinä ja murteina, hahmojen nimissä sekä käsittei-

den käytössä. Tutkielmani perusteella erilaisia kieliä esitetään lähes kaikissa lastenkirjoissa, mutta lähinnä joidenkin fraasien muodossa. Teoksissa suomi on yleiskieli, jota hahmot puhuvat keskenään.

Tutkielmani alaongelmia on kaksi: ”Millaiset kulttuuria tuottavat elementit luovat kuvaa monikulttuurisuudesta?” sekä ”Minkälaisia merkityksiä erilaisiin kulttuuriryhmiin liitetään lastenkirjoissa?” Ensimmäiseen kysymykseen olen vastannut pohtimalla muun muassa lastenkirjojen esittämiä arvoja ja kulttuuri-identiteettejä. Tutkielmani perusteella lastenkirjallisuus esittää suvaitsevaa ja erilaisuuden hyväksyvää maailmankuvaa, mutta samalla esittää stereotyyppisiä tilanteita, joissa monikulttuurinen kohtaaminen ei aina onnistu. Lastenkirjat tarjoavat jonkinlaisia malleja monikulttuurisuuden kohtaamiseen, mutteivat esitä täydellistä ihanneyhteiskuntaa, vaan tilannetta, jossa kulttuurit elävät rinnakkain ja pieniä konflikteja henkilöiden välillä tapahtuu. Lisäksi olen pohtinut paikkaa kulttuurin ja monikulttuurisuuden näkökulmista ja todennut, että lastenkirjoissa monikulttuurisuus on osa suomalaista yhteiskuntaa ja jos muita maita kuvataan, ne eivät näytä täydy erilaisina kuin Suomi.

Kysymystä ”Minkälaisia merkityksiä erilaisiin kulttuuriryhmiin kirjoissa liitetään?” olen tarkastellut stereotyyppien näkökulmista. Tutkielmani perusteella monikulttuurisiin hahmoihin liitetään kuvien tai kertomuksen pohjalta stereotyyppisiä piirteitä ja kirjoissa esitetään ennakkoluuloisia asenteita. Ennakkoluuloiset asenteet hälvenevät hahmojen tutustuessa toisiinsa, mutta stereotyyppit ovat haastavampia, sillä ne eivät katoa keskustelujen kautta, vaan niiden käsitteleminen vaatii lasten kanssa kirjoja lukevien aikuisten aktiivisuutta.

Laadullisessa tutkimuksessa tutkimuksen luotettavuuden arviointi tarkoittaa yksinkertaistetusti tutkimusprosessin luotettavuutta (Eskola & Suoranta 1998, 211). Tutkielmani luotettavuuden takaamiseksi olen kirjoittanut auki mahdollisimman läpinäkyvästi tekemäni ratkaisut. Aineistonvalintaprosessin olen kuvannut luvussa 3.2, jotta lukijat voivat nähdä, millaisten valintojen ja perustelujen kautta

olen päättänyt tutkimaan valitsemiani kuutta lastenkirjaa. Aineiston analyysimenetelmään liittyvät valinnat olen kuvannut luvussa 3.3 ja perustellut tekemäni valinnat tutkielmani sekä teorian näkökulmista. Lisäksi liitteessä kaksi on näkyvillä runko, jota käytin teosten lähilukemisessa. Aineistosta tekemäni tulkinat ja päätelmät olen todentanut suorien lainausten sekä kuvien avulla, jolloin lukija voi nähdä, mihin perustan tutkimustulokseni. Tutkielmani luotettavuutta tukevat aiemmat tutkimukset, sillä tutkimustulokseni olivat yhteneväisiä muiden tutkimusten kanssa, joissa on tutkittu monikulttuurisuutta kotimaisissa lastenkirjoissa.

Tutkielmani avaa monia mielenkiintoisia jatkotutkimusmahdollisuuksia. Laajemmassa tutkimuksessa voisi tarkastella useampia kirjasarjojen teoksia ja näin ollen luoda kattavamman kuvan hahmoista ja kirjasarjoista. Toisaalta kiinnostava näkökulma olisi vertailla Reuhurinne-kirjojen aiempaa kirjasarjaa 2010-luvulla julkaistuun kirjasarjaan: onko monikulttuurisuus erilaista vuosina 1997–2001 julkaistussa kirjasarjassa verrattuna 2010-luvun kirjasarjaan. Myös suosituimpien lastenkirjojen ja monikulttuuristen lastenkirjojen vertailu olisi kiinnostava näkökulma. Suosituimmissa lastenkirjoissa monikulttuurisuus on hahmoissa ja juonessa sivuosassa. Onko monikulttuurisuus erilaista sellaisissa kirjoissa, joissa se on juonen pääaiheena? Lisäksi pohdin tästä tutkielmasta poisjättämieni käännöskirjojen monikulttuurisuuden tarkastelemista, sillä olisi mielenkiintoista verrata näyttäytykö monikulttuurisuus erilaisena sellaisissa kirjoissa, joiden kirjoittajat eivät ole kasvaneet Suomessa. Onko monikulttuurisuus ratkaisevasti erilaista esimerkiksi ruotsalaisissa tai brittiläisessä lastenkirjallisuudessa verrattuna suomalaisiin lastenkirjoihin?

LÄHTEET

Aineistolähteet

Havukainen, Aino & Toivonen, Sami. 2010. Tatu ja Patu supersankareina. Helsinki: Otava.

Havukainen, Aino & Toivonen, Sami. 2011. Tatun ja Patun avaruusseikkailu. Helsinki: Otava.

Kallioniemi, Tuula & Roikonen, Jii. 2011. Kaahailua ja kepposia. Helsinki: Otava.

Kallioniemi, Tuula & Roikonen, Jii. 2013. Faneja ja Fossiileja. Helsinki: Otava.

Nopola, Sinikka, Nopola, Tiina & Rönns, Christel. 2013. Risto Räppääjä ja kaksoisolento. Helsinki: Tammi.

Nopola, Sinikka, Nopola, Tiina & Rönns, Christel. 2014. Risto Räppääjä ja Sevillan saituri. Helsinki: Tammi.

Kirjallisuuslähteet

Aerila, Juli-Anna. 2010. Fiktiivisen kirjallisuuden maailmasta monikulttuuriseen suomeen: Ennakointikertomus kirjallisuudenopetuksen ja monikulttuurisuuskasvatuksen välineenä. Turku: Uniprint.

Aerila, Juli-Anna. 2013. Voiko nuortenkirjoja käyttää koulun monikulttuurisuuskasvatuksessa? Teoksessa Rastas, Anna (toim.) Kaikille lapsille – Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 150–173.

Ahmed, Sara. 2003. Pelon politiikka. Teoksessa Lehtonen, Mikko & L1öyty, Olli (toim.) *Erilaisuus*. Suomentanut Laura Huttunen. Tampere: Vastapaino. 189–212.

Alameri-Sajama, Raisa. 2004. Monikulttuurisuus nuortenkirjallisuudessa *Virikkeitä* 2/2004. Monikulttuurisuus ja lasten kirjallisuus kasvatus. Helsinki: Yleisjäljennös Oy. 16–24.

Alasuutari, Pertti. 2011. *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.

Banks, James A. 2002. *An introduction to multicultural education*. Boston: Allyn and Bacon.

Banks, James A. 2006. *Cultural Diversity and Education. Foundations, Curriculum, and Teaching*. Boston: Pearson Education, Inc.

Benjamin, Saija. 2014. Kulttuuri-identiteetti — Merkitys kehitykselle ja kotoutumiselle. Teoksessa Laine, Marja (toim.) *Kulttuuri-identiteetti & kasvatus: Kulttuuri-perintökasvatus kotoutumisen tukena*. Tallinna: K-Print. 56–105.

Brown, Rupert. 2010. *Prejudice – Its Social Psychology*. Oxford: Wiley-Blackwell. Saatavilla *www-muodossa*: <http://www.imd.inder.cu/adjuntos/article/520/Prejudice%20Its%20Social%20Psychology.pdf> . Luettu 8.5.2016.

Cai, Mingshui. 2002. *Multicultural literature for Children and Young Adults. Reflections on Critical Issues*. Westport: Greenwood Press.

Dyer, Richard. 2002. *Only entertainment*. Lontoo: Routledge.

Ekebon, Ulla-Maija. 2001. *Jep, sanoi Kirjava Kukko: Helppolukuiset ja selkokirjat tuovat tasa-arvoa*. Teoksessa Korolainen, Tuula (toim.) *Kirjaseikkailu: lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*. Helsinki: Tammi. 49–62.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Hall, Stuart. 1999. Identiteetti. Suomentanut Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Hall, Stuart. 2003a. Kulttuuri, paikka, identiteetti. Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) Erilaisuus. Suomentanut Juha Koivisto. Tampere: Vastapaino. 85–130.

Hall, Stuart. 2003b. Monikulttuurisuus. Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) Erilaisuus. Suomentaja: Mikko Lehtonen. Tampere: Vastapaino. 233–281.

Heikkilä-Halttunen, Päivi. 2010. Minttu, Jason ja Peikönhätä: Lasten kuvakirjoja kipeistä aiheista. Vantaa: Hansaprint.

Heikkilä-Halttunen, Päivi. 2013. Lasten kuvakirjojen pitkä tie tasa-arvoisiin esitystapoihin. Teoksessa Rastas, Anna (toim.) Kaikille lapsille – Lastenkirjallisuus liikuvassa, monikulttuurisessa maailmassa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 27–61.

Heikkilä-Halttunen, Päivi. 2015. Lue lapselle! Opas lasten kirjallisuuskasvatukseen. Jyväskylä: Atena.

Herkman, Juha. 2001. Audiovisuaalinen mediakulttuuri. Tampere: Vastapaino.

Huttunen, Laura, Löytty, Olli & Rastas, Anna. 2005. Suomalainen monikulttuurisuus. Teoksessa Huttunen, Laura, Löytty, Olli & Rastas, Anna (toim.) Suomalainen vieraskirja: Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Vastapaino. 16–40.

Kaartinen, Marjo. 2004. Neekerikammo: kirjoituksia vieraan pelosta. Turku: k&h, Turun yliopisto, kulttuurihistoria.

Karlsson, Liisa. 2000. Lapsille puheenvuoro: Ammattikäytännön perinteet murroksessa. Helsinki: Edita.

Karlsson, Liisa. 2003. Sadutus: Avain osallistavaan toimintakulttuuriin. Jyväskylä: PS-kustannus.

Karasma, Katri & Suvilehto, Pirjo. 2014. Ihmejuttuja ja tavattomia tarinoita: Lasten- ja nuortenkirjallisuuden maailma. Helsinki: Avain.

Karjalainen, Maija. 2001. Realistisen lastenkirjan lapsikuva. Teoksessa Suojala, Marja & Karjalainen, Maija (toim.) Avaa lastenkirja! Johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön. Helsinki: Lasten keskus. 56–84.

Kontio, Eveliina. 2007. Monikulttuurisuus lasten kuvakirjoissa. Julkaisematon Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Varhaiskasvatuksen laitos.

Korsisaari, Eva Maria. 2001. Keskeisiä kirjallisuudentutkimuksen suuntauksia. Teoksessa Alanko, Outi & Käkelä-Puumala, Tiina (toim.) Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 290–309.

Koskela, Hille. 2009. Pelon politiikka, turvamarkkinat ja kamppailu kaupunkitalasta. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Lappalainen, Irja. 1979. Suomalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus. Espoo: Weilin + Göös.

Lamme, Linda L., Fu, Danling & Lowery, Ruth. M. 2004. Immigrants as Portrayed in Children's Picture Books. *The Social Studies* 95 (3), 123–129.

Latomaa, Sirkku. 2013. Monikielisempi Suomi. Teoksessa Rastas, Anna (toim.) Kaikille lapsille – Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 117–149.

Laukka, Maria. 2001. Sotketut peikon kasvot: Kuvakirjat ja kirjojen kuvat. Teoksessa Korolainen, Tuula (toim.) Kirjaseikkailu: Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas. Hämeenlinna: Kairisto Kirjapaino Oy. 63–76.

Lehtonen, Mikko. 2000. Merkitysten maailma. Tampere: Vastapaino.

Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli. 2003. Miksi erilaisuus. Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) Erilaisuus. Tampere: Vastapaino, 2003. 7–20.

Lesnik-Oberstein, Karin. 1999. Essentials: What is children's literature? What is Childhood?. Teoksessa Hunt, Peter (toim.) Understanding Children's Literature. New York: Routledge. 15–29.

Liebkind, Karmela. 2000. Monikulttuurinen Suomi: Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Helsinki: Gaudeamus.

Loivamaa, Ismo. 2012. Lukijalle. Teoksessa Loivamaa, Ismo (toim.) Kotimaisia lasten- ja nuortenkirjailijoita 8. Helsinki: Avain. 7–10.

Löytty, Olli. 2013. Kun rajat eivät pidä eli mihin maahanmuuttajakirjallisuutta tarvitaan. Teoksessa Lehtonen, Mikko (toim.) Liikkuva maailma. Jyväskylä: Bookwell. 261–279

Mehtonen, Päivi. 2001. Mihin kirjallisuushistoria päättyy? Teoksessa Alanko, Outi & Käkelä-Puumala, Tiina (toim.) Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 40–63.

Mills, Sara. 1995. Feminist Stylistics. Lontoo: Routledge.

Mustonen, Marleena. 2014. Lastenkirjallisuus käsitteenä ja lajina. Teoksessa Mustola, Marleena (toim.) Lastenkirja. Nyt. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 7–26.

Neimala, Kaisa. 2001. Lastenromaanin arkea, tunteita ja tekoja. Teoksessa Korolainen, Tuula (toim.) Kirjaseikkailu: Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas. Helsinki: Tammi. 106–117.

Nodelman, Perry. 2008. *The Hidden Adult: Defining Children's Literature*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Paasonen, Susanna. 2010. Sukupuoli ja representaatio. Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino. 39–48.

Pesonen, Jaana. 2013. Xing, Sikuriina sekä Tatu ja Patu. Monimuotoinen monikulttuurisuus 2000-luvun lastenkirjoissa. Teoksessa Rastas, Anna (toim.) *Kaikille lapsille – Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 62–82.

Pesonen, Jaana. 2015. *Multiculturalism as a challenge in contemporary finnish picturebooks - Reimagining sociocultural categories*. Tampere: Juvenes Print.

Pohjamo, Ulla. 2014. Pääsy kielletty lapsilta? Muumitalo uneksittuna tilana. Teoksessa Mustonen, Marleena (toim.) Lastenkirja. Nyt. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 241–263.

Pöysä, Jyrki. 2010. Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. Teoksessa Pöysä, Jyrki, Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka (toim.) *Vaeltavat metodit*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. 331–360.

Pöysä, Jyrki. 2015. Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen. Vantaa: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

Raittila, Pentti. 2002. Etniset aiheet, vähemmistöt ja niiden suhteet suomalaisessa journalismissa vuonna 2000. Teoksessa Raittila, Pentti (toim.) Etnisyys ja rasismi journalismissa. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy. 31–108.

Rastas, Anna. 2013a. Johdanto: Kirjoja kaikille lapsille. Teoksessa Rastas, Anna (toim.) Kaikille lapsille – Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 7–26.

Rastas, Anna. 2013b. Alille, Ainolle, Fatimalle ja Villelle. Suomalainen lapsilukija afrikkalaisten diasporasta. Teoksessa Rastas, Anna (toim.) Kaikille lapsille – Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 83–116.

Saukkonen, Pasi. 2014. Suomalainen kulttuuri-identiteetti kotoutumisen estäjänä ja edistäjänä. Teoksessa Laine, Marja (toim.) Kulttuuri-identiteetti & kasvatus: Kulttuuriperintökasvatus kotoutumisen tukena. Tallinna: K-Print. 13–55.

Short, Kathy. 2009. Critically reading the word and the world. *Bookbird*, 47 (2), 1–10.

Stephens, John (1992) *Language and Ideology in Children's Fiction*. Longman Publishing, New York.

Stranden, Tarja. 2002. Lukeminen ja erilaiset oppijat. Teoksessa Inovaara, Minna & Malmio, Anna (toim.) *Lukuhaastetta koko elämä*. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto. 33–44.

Suoninen, Annika. 2014. Lasten mediabarometri 2013: 0–8-vuotiaiden mediankäyttö ja sen muutokset vuodesta 2010. Helsinki: Unigrafia. Saatavilla www-muodossa: <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/lastenmediabarometri2013.pdf> . Luettu 7.5.2016.

Virrankoski, Osmo. 1994. Muukalaisuuden kohtaaminen peruskoulun päättöluokalla: Moraalikasvatus peruskoulussa ja päättöluokan oppilaiden kansalliset muukalaisuskomukset sekä ennakkoluulot sosio-kognitiivisena rakenteena. Turku: Turun yliopisto.

Ylönen, Susanne. 2014. "Meidän maailmamme möröt ovat sisäpuolella": muumiologian vaikutus lastenkirjallisuuden eksistentiaalisten kauhujen arvottamiseen. Teoksessa Mustonen, Marleena (toim.) Lastenkirja. Nyt. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 217–240.

Muut lähteet

HelMet-kirjasto. 2016. Saatavilla www-muodossa: <http://www.helmet.fi/fi-FI> . Luettu 3.5.2016.

Häyhä-Karmainen, Sirkku. 2015. Kysy kirjastonhoitajalta -palvelun kysymys lainatuimmista lastenkirjoista 2014. Henkilökohtainen sähköpostiviesti. 15.1.2015.

Kirjakauppaliitto. 2015. Mitä Suomi lukee? Saatavilla www-muodossa: <http://www.kirjakauppaliitto.fi/ratings> . Luettu 30.4.2015.

Lapin kirjasto. 2016. Saatavilla www-muodossa: <https://lappi.verkkokirjasto.fi/web/arena> . Luettu 3.5.2016.

MOT Sanakirjasto. 2016. MOT Kielitoimiston sanakirja 2.0. Saatavilla www-muodossa: <https://mot.kielikone.fi/mot/lappi/netmot.exe?UI=figr&height=152> . Luettu 7.5.2016.

Sisäministeriö. 2016. Turvapaikanhakijat. Saatavilla www-muodossa: <https://www.intermin.fi/fi/maahanmuutto/turvapaikanhakijat> . Luettu 7.5.2016.

Suomen kustannusyhdistys. 2015. Kirjojen tuotanto- ja myyntitilastot. Saatavilla www-muodossa: <http://www.kustantajat.fi/pages/k9/tilastot/> . Luettu 30.4.2015.

Suomen Romanifoorumi. 2016. Saatavilla www-muodossa: <http://www.romanifoorumi.fi/>. Luettu 01.05.2016.

Tilastokeskus. 2016. Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne [verkköjulkaisu].

ISSN=1797-5379. 2015. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla www-muodossa: http://www.stat.fi/til/vaerak/2015/vaerak_2015_2016-04-01_tie_001_fi.html . Luettu 2.5.2016.

Tilastokeskus – Ulkomaalaistaustaiset. 2016. Saatavilla www-muodossa: <http://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/index.html/maahanmuuttajat-vaestossa/ulkomaalaistaustaiset> . Luettu 2.5.2016.

Yle. 2016. Haku. Saatavilla www-muodossa: <http://haku.yle.fi/> . Luettu 7.5.2016

YSA - Yleinen suomalainen asiasanasto. 2016. Saatavilla www-muodossa: <http://finto.fi/ysa/fi/> . Luettu 7.5.2016.

LIITTEET

Liite 1. Kirjastot, joista sain lainatuimpien teosten listauksia.

Kirjasto	Kirjastoon kuuluvat kirjastot		
Kirkkonummi			
Karkkila			
Riihimäki			
Pälkäne			
Heinola			
Joensuu			
Hanko			
Ylivieska			
Lappeenranta			
Imatra			
Pornainen			
Eura			
Pirkanmaa			
Harjavalta			
Lohja			
Kemiönsaari			
Porvoo			
Kuopion kaupungin kirjasto, Pohjois-Savon maakuntakirjasto	Kuopio Kaavi	Juankoski Tuusniemi	
Helmet eli Helsinki Metropolitan Area Libraries	Helsinki Espoo	Kauniainen Vantaa	
Vaski-kirjastot	Askainen Hirvensalo Ilpoinen Jyrkkälä Kaarinan pääkirjasto Kalanti Kustavi Laitila Lauste Lemu Lieto Littoinen Maaria Maskun pääkirjasto Merimasku	Mietoinen Mynämäki Naantalin pääkirjasto Nousiaisten pääkirjasto Nummi Paattinen Paimio Pansio Piikkiö Pyhäranta Raisio Runosmäki Ruskon pääkirjasto Rymättylä	Sauvo Skanssi Suopelto Taivassalo Turun pääkirjasto Uudenkaupungin pääkirjasto Vahdon lähikirjasto Valperi Varissuo Vasaramäki Vehmaa Velkua Laitilan kirjastoauto Liedon kirjastoauto Turun kirjastoautot Uudenkaupungin kirjastoauto

Liite 2. Oma versio Sara Millsin lähilukemisen analysirungosta.

Teemat	Tarkentavat kysymykset
1 Kuka tekstissä kertoo ja kenen näkökulmasta?	<ul style="list-style-type: none"> • Kuka on kertojana kirjoissa? • Kenen näkökulmasta teksti on lähtöisin ja kuka tekstissä puhuu? • Vaihtuuko fokalisaatio missään kohtaa tekstiä? • Keneen teksti keskittyy? • Kenen intressejä teksti näyttää palvelevan? Kenen eduksi teksti toimii? • Kenen tietoa teksti näyttää pitävän totena?
2 Ketkä tekstissä toimivat, millaiset roolit hahmoilla on ja kuinka he käyttäytyvät?	<ul style="list-style-type: none"> • Ketkä ovat päähenkilöinä ja sivuhenkilöinä kirjoissa? • Millaisissa rooleissa monikulttuuriset hahmot ovat? Vertaa rooleja suhteessa kulttuuriseen taustaan. Käyttäytyvätkö monikulttuuriset henkilöt eri tavoin kuin suomalaiset henkilöt? • Kuka toimii tekstissä? Kuka ei toimi? • Mikä ohjaa toimintaa? Ohjaako materia tai pinnallisuus toimintaa vai suhteet ja mentaalisuus? Onko henkilöt esitetty eritavoin tekstissä? Kuka toimii saadakseen materiaa, kuka auttaa ystävää? • Oletko törmännyt tällaisiin polkuihin muissa teksteissä?
3 Kuinka hahmoja kuvataan?	<ul style="list-style-type: none"> • Kuvataanko valtaväestöä ja monikulttuurisia henkilöitä samalla tavalla? • Millaisia monikulttuurisia/suomalaisia henkilöitä tekstissä esitetään? • Ulkonäkö vs. mitä muuta kulttuuriin liittyvää hahmoin yhdistetään? • Mitkä elementit tekstissä yhdistetään monikulttuurisiin henkilöihin? Kertovatko perhe, harrastukset, elämäntyyli, ikä, rotu, haavet tai ammatit jotakin henkilön kulttuurista? Ovatko nämä taustatiedot stereotyyppisiä ja voidaanko ne yhdistää johonkin tiettyyn kulttuuriin? • Millaisia suhteita henkilöillä esitetään olevan? • Onko kirjan kannessa monikulttuurisia hahmoja?
4 Kuinka monikulttuurisuus näkyy sanoissa ja kielessä?	<ul style="list-style-type: none"> • Millaisia sanoja käytetään? Kertovatko ne jotakin? • Käytetäänkö muiden kielten sanoja tai murteita? • Käytetäänkö kulttuureihin liittyviä sanoja, joissa on positiivisia tai negatiivisia merkityksiä? • Miten hahmot on nimetty ja millaisia nimiä käytetään? • Onko tekstissä monikulttuurisuuteen liittyviä fraaseja? • Onko tekstissä huumoria? Millaista huumori on? Kenen näkökulmasta se on hauskaa? Miksi huumoria käytetään? Olettaako teksti, että lukija on suomalainen ja huumori suunnattu tietylle ryhmälle? • Onko tekstissä kaksimielisyyttä?
5 Laajat monikulttuuriset struktuurit	<ul style="list-style-type: none"> • Onko tekstissä valtahierarkioita ja pohjautuvatko ne sukupuoleen, rotuun, luokkaan ja niin edelleen? • Onko monikulttuurisuuteen liittyviä kerronnallisia polkuja? Onko teksti ratkaistu sellaisilla tavoilla, jotka voisivat viitata monikulttuurisuuteen? • Ovatko tekstin väittämät monikulttuurisia? • Olettaako teos jonkinlaista ajatusmallia, monikulttuurisia käsityksiä tai tiettyjä piirteitä omaavaa lukijaa? • Täytyykö tekstin ymmärtämiseksi tehdä stereotyyppisiin liittyviä päätelmiä? • Verrataanko valtaväestöä ja monikulttuurisia henkilöitä eri elementtien kautta? • Ymmärrätkö tekstin? Mitä elementtejä et ymmärrä? • Onko kirjoissa kulttuureihin liittyviä tabuja?